

Θεματικό δελτίο

ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Η προστασία του καταναλωτή είναι θεμελιώδης απαίτηση του δικαίου της Ένωσης, η οποία κατοχυρώνεται τόσο στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) όσο και στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

Συγκεκριμένα, το άρθρο 169 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι, προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντα των καταναλωτών και να διασφαλίσει υψηλό επίπεδο προστασίας τους, η Ένωση συμβάλλει στην προστασία της υγείας, της ασφάλειας και των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών, καθώς και στην προώθηση του δικαιώματός τους για ενημέρωση, εκπαίδευση και οργάνωσή τους για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Το δε άρθρο 38 του Χάρτη ορίζει ότι οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.

Επιδιώκοντας τον συγκεκριμένο σκοπό της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών, η Ένωση απέκτησε ένα σύστημα καταπολέμησης των καταχρηστικών ρητρών μέσω της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ¹. Η εν λόγω οδηγία προβλέπει ελάχιστη εναρμόνιση της ρύθμισης περί των καταχρηστικών ρητρών, θέτοντας ορισμούς και καθορίζοντας κριτήρια εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, προσδιορίζοντας τα αποτελέσματα των εν λόγω ρητρών και θεσπίζοντας κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα προστασίας, υπό μορφή μέσων έννομης προστασίας που μπορούν να ασκηθούν ενώπιον δικαστηρίων ή διοικητικών οργάνων με σκοπό την παύση της χρησιμοποίησής τους.

Το σύστημα προστασίας που καθιερώνεται με τον τρόπο αυτό στηρίζεται στην ιδέα ότι ο καταναλωτής ευρίσκεται σε ασθενέστερη θέση σε σχέση προς τον επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης όσο και το επίπεδο της πληροφόρησης, και ότι η θέση αυτή τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ο επαγγελματίας, χωρίς να μπορεί να ασκήσει επιρροή επί του περιεχομένου τους.

¹ Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95, σ. 29).

Στο παρόν θεματικό δελτίο γίνεται επισκόπηση των κυριότερων σημείων της νομολογίας του Δικαστηρίου στον συγκεκριμένο τομέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 93/13.....	5
1. Κατά τόπον πεδίο εφαρμογής: εφαρμογή της οδηγίας 93/13 ελλείψει διασυνοριακού στοιχείου	5
2. Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής: έννοια των όρων «επαγγελματίας» και «καταναλωτής».....	5
3. Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13	9
3.1. Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου	9
3.2. Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα	14
4. Εθνική νομοθεσία η οποία παρέχει υψηλότερο επίπεδο προστασίας στους καταναλωτές.....	19
II. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ «ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗΣ ΡΗΤΡΑΣ», ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 3 ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 93/13	21
1. Έννοια του όρου «καταχρηστική ρήτρα»	21
2. Έννοια της ρήτρας «που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης».....	26
3. Έννοια του όρου «σημαντική ανισορροπία» εις βάρος του καταναλωτή	27
III. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗΣ ΡΗΤΡΑΣ	29
1. Κριτήρια εκτίμησης	29
2. Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας.....	31
IV. ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ.....	39
1. Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή.....	39
2. Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας	40
2.1. Περιεχόμενο της υποχρέωσης.....	40
2.2. Περιορισμοί της υποχρέωσης.....	44
3. Λήψη προσωρινών μέτρων	51
4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας διαιτησίας.....	52
V. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΡΗΤΡΑΣ	54
1. Τύχη σύμβασης περιέχουσας καταχρηστική ρήτρα	54
2. Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας.....	57

3. Άλλα αποτελέσματα.....	63
4. Περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας	69
VI. ΜΕΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΥΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΩΝ ΡΗΤΡΩΝ	72
1. Συλλογικές αγωγές ή αγωγές προς το δημόσιο συμφέρον	72
2. Διασφάλιση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής.....	76
3. Ειδικές δικονομικές λεπτομέρειες	83

I. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13

1. Κατά τόπον πεδίο εφαρμογής: εφαρμογή της οδηγίας 93/13 ελλείπει διασυννοριακού στοιχείου

*Απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, [EU:C:2018:367](#))*²

Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα – Εθνική νομοθεσία που προβλέπει ειδικές δικονομικές απαιτήσεις για την προβολή καταχρηστικότητας

Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, μεταξύ ενός ιδιώτη και ουγγρικής τράπεζας, ήταν αίτημα για τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ορισμένων ρητρών σύμβασης στεγαστικού δανείου, το οποίο εκταμιεύθηκε και αποπληρώθηκε σε ουγγρικά φιορίνια (HUF), αλλά είχε συνομολογηθεί σε ελβετικά φράγκα (CHF) βάσει της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ίσχυε κατά την ημερομηνία της πληρωμής.

Ως προς το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτή τυγχάνει εφαρμογής και στις περιπτώσεις που δεν εμφανίζουν διασυννοριακό στοιχείο. Κατά το Δικαστήριο, κανόνες περιεχόμενοι σε ρύθμιση της Ένωσης η οποία εναρμονίζει στα κράτη μέλη συγκεκριμένο τομέα του δικαίου έχουν εφαρμογή ανεξάρτητα από τον αμιγώς εσωτερικό χαρακτήρα της κατάστασης που αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης (σκέψη 58).

2. Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής: έννοια των όρων «επαγγελματίας» και «καταναλωτής»

Απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2001, Care κ.λπ. (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-541/99 και C-542/99, [EU:C:2001:625](#))

Έννοια του όρου «καταναλωτής» – Επιχείρηση συνάπτουσα με άλλην επιχείρηση στερεότυπη σύμβαση για την αγορά αγαθών ή υπηρεσιών προς αποκλειστικό όφελος του προσωπικού της

Οι διαφορές ανέκυψαν από δύο συμβάσεις για την προμήθεια μηχανημάτων αυτόματης πώλησης αναψυκτικών, τα οποία η εταιρία Idealservice εγκατέστησε στους χώρους των εταιριών OMAI και Care και τα οποία προορίζονταν προς αποκλειστική χρήση του προσωπικού τους. Οι δύο αυτές εταιρίες υποστήριξαν ότι η ρήτρα περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας στο ειρηνοδικείο Viadana (Mantova, Ιταλία), την οποία περιείχαν οι εν λόγω συμβάσεις, ήταν καταχρηστική, κατά την έννοια του ιταλικού αστικού κώδικα, και, συνεπώς, δεν μπορούσε να αντιταχθεί στους συμβαλλομένους.

² Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο VI.3. «Ειδικές δικονομικές λεπτομέρειες».

Ενώπιον του ειρηνοδίκειου Viadana, η Idealservice υποστήριξε ότι η Cape και η OMAI δεν μπορούσαν να θεωρηθούν «καταναλωτές» για τους σκοπούς της εφαρμογής της οδηγίας 93/13, καθότι επρόκειτο περί εταιριών, και όχι περί φυσικών προσώπων, οι οποίες συνήψαν τις συμβάσεις στο πλαίσιο της άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητάς τους.

Ως εκ τούτου, το ιταλικό δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η έννοια του «καταναλωτή», όπως ορίζεται στην εν λόγω οδηγία, πρέπει να ερμηνευθεί ως αναφερόμενη αποκλειστικά στα φυσικά πρόσωπα.

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι από το γράμμα του άρθρου 2 της οδηγίας 93/13 προκύπτει σαφώς ότι πρόσωπο άλλο πέραν του φυσικού προσώπου, που συνάπτει σύμβαση με επαγγελματία, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καταναλωτής κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης (σκέψη 16).

Επομένως, το Δικαστήριο κρίνει ότι η έννοια του «καταναλωτή», όπως ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο β', της οδηγίας 93/13, πρέπει να ερμηνευθεί ως αναφερόμενη αποκλειστικά στα φυσικά πρόσωπα (σκέψη 17 και διατακτικό).

Απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, [EU:C:2018:320](#))³

Έννοια του όρου «επαγγελματίας» – Ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα του οποίου η χρηματοδότηση διασφαλίζεται, κυρίως, από δημόσιους πόρους – Σύμβαση αφορώσα πρόγραμμα αποπληρωμής, απόκω, των τελών εγγραφής και των εξόδων συμμετοχής σε εκπαιδευτικό ταξίδι

Στην υπόθεση της κύριας δίκης, φοιτήτρια όφειλε στο εκπαιδευτικό ίδρυμα στο οποίο φοιτούσε ένα χρηματικό ποσό από τα τέλη εγγραφής και τα έξοδα συμμετοχής της σε εκπαιδευτικό ταξίδι. Συνήψαν λοιπόν μεταξύ τους σύμβαση για την αποπληρωμή του ποσού, η οποία προέβλεπε ετήσιο επιτόκιο 10 % σε περίπτωση υπερήμερίας, καθώς και αποζημίωση για την κάλυψη των εξόδων είσπραξης.

Τέθηκε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν εκπαιδευτικό ίδρυμα το οποίο έχει συμφωνήσει, μέσω σύμβασης, με φοιτητή του την παροχή διευκολύνσεων για την πληρωμή των ποσών που αυτή οφείλει για τέλη εγγραφής και για έξοδα σε σχέση με εκπαιδευτικό ταξίδι πρέπει, για τους σκοπούς της ως άνω σύμβασης, να θεωρηθεί ως «επαγγελματίας», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13, με αποτέλεσμα η σύμβαση να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να προσδώσει ευρεία έννοια στον όρο «επαγγελματίας» (σκέψη 48).

Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για λειτουργική έννοια, όπερ σημαίνει ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να ελέγχεται αν η συμβατική σχέση εντάσσεται στο πλαίσιο δραστηριοτήτων

³ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο IV.2. 2.1. «Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας – Περιεχόμενο της υποχρέωσης».

που ασκούνται από ένα πρόσωπο σε επαγγελματική βάση. Το Δικαστήριο δέχεται, επομένως, ότι το εκπαιδευτικό ίδρυμα, παρέχοντας, δυνάμει της προαναφερθείσας σύμβασης, μια συμπληρωματική και παρεπόμενη της εκπαιδευτικής δραστηριότητάς του υπηρεσία, ενήργησε ως «επαγγελματίας», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13 (σκέψη 55).

Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2019, Pouvin και Dijoux (C-590/17, [EU:C:2019:232](#))

Έννοια των όρων «καταναλωτής» και «επαγγελματίας» – Χρηματοδότηση της αγοράς κύριας κατοικίας – Στεγαστικό δάνειο χορηγούμενο από τον εργοδότη σε υπάλληλο και στον/στη σύζυγο του εν λόγω υπαλλήλου, ως συνοφειλέτη ευθυνόμενο αλληλεγγύως και εις ολόκληρον

Ρήτρα σύμβασης δανείου όριζε ότι η σύμβαση λύεται αυτοδικαίως σε περίπτωση που ο δανειολήπτης παύσει, για οποιονδήποτε λόγο, να υπάγεται στο προσωπικό της εταιρίας στην οποία εργαζόταν. Μετά την παραίτησή του, ο υπάλληλος και η σύζυγός του έπαυσαν να καταβάλλουν τις δόσεις του δανείου. Κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ρήτρας, η εταιρία άσκησε αγωγή κατά των δανειοληπτών ζητώντας την καταβολή των οφειλόμενων ποσών που αντιστοιχούσαν στο κεφάλαιο και τους τόκους καθώς και στην κατάπτωση ποινικής ρήτρας.

Επιληφθέν της υπόθεσης αυτής, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο είχε κρίνει καταχρηστική τη ρήτρα περί αυτοδίκαιης λύσης της σύμβασης δανείου. Στη συνέχεια, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εξαφάνισε την απόφαση αυτή, διαπιστώνοντας την αυτοδίκαιη λύση της επίμαχης σύμβασης κατά την ημερομηνία παραίτησης του υπαλλήλου. Εκτιμώντας ότι ενήργησαν ως καταναλωτές και επικαλούμενοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία προβλέπει λύση του δανείου για λόγο μη σχετιζόμενο με τη σύμβαση, ο υπάλληλος και η σύζυγός του άσκησαν αναίρεση.

Όσον αφορά, πρώτον, την έννοια του «καταναλωτή», κατά το άρθρο 2, στοιχείο β', της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο κρίνει ότι στην εν λόγω έννοια εμπίπτει ο υπάλληλος επιχείρησης και ο/η σύζυγός του οι οποίοι συνάπτουν με την επιχείρηση αυτή σύμβαση πίστωσης απευθυνόμενη, κατά κύριο λόγο, μόνο στα μέλη του προσωπικού της εν λόγω επιχείρησης και προοριζόμενη να χρηματοδοτήσει την αγορά ακινήτου για ιδιωτικούς σκοπούς. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι αυτό καθεαυτό το γεγονός ότι ένα φυσικό πρόσωπο συνάπτει με τον εργοδότη του σύμβαση – πλην της συμβάσεως εργασίας – δεν εμποδίζει τον χαρακτηρισμό του προσώπου αυτού ως «καταναλωτή», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13. Όσον αφορά τον αποκλεισμό των συμβάσεων εργασίας από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, το Δικαστήριο κρίνει ότι σύμβαση στεγαστικού δανείου χορηγούμενου από εργοδότη στον υπάλληλό του και στον/στη σύζυγο αυτού δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως «σύμβαση εργασίας», υπό την έννοια ότι δεν ρυθμίζει κάποια σχέση εργασίας ούτε και αφορά όρους εργασίας (σκέψεις 29, 32, 43 και διατακτικό).

Όσον αφορά, δεύτερον, την έννοια του «επαγγελματία», κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο κρίνει ότι στην εν λόγω έννοια εμπίπτει επιχείρηση η οποία συνάπτει με έναν εκ των υπαλλήλων της και τον/τη σύζυγό του, στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς της, σύμβαση πίστωσης απευθυνόμενη, κατά κύριο λόγο, μόνο στα μέλη του προσωπικού της, ακόμη και αν η χορήγηση πιστώσεων δεν αποτελεί την κύρια δραστηριότητά της. Συναφώς, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, έστω και αν η κύρια δραστηριότητα ενός τέτοιου εργοδότη συνίσταται όχι στην παροχή χρηματοπιστωτικών μέσων

αλλά στην παροχή ενέργειας, ο εν λόγω εργοδότης διαθέτει πληροφόρηση και τεχνογνωσία, καθώς και ανθρώπινους και υλικούς πόρους που ένα φυσικό πρόσωπο, ήτοι ο αντισυμβαλλόμενος, δεν αναμένεται να έχει. Το Δικαστήριο επισημαίνει επίσης ότι η εκ μέρους του εργοδότη παροχή στους υπαλλήλους του της δυνατότητας να συνάψουν με αυτόν σύμβαση πίστωσης, και ως εκ τούτου να αποκτήσουν το πλεονέκτημα της πρόσβασης στην αγορά κατοικίας, εξυπηρετεί την προσέλκυση και τη διατήρηση καταρτισμένου και ειδικευμένου εργατικού δυναμικού που συμβάλλει στην επιτυχή άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του εργοδότη. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η πραγματοποίηση ή μη εισοδήματος για τον εργοδότη βάσει της σύμβασης αυτής δεν επηρεάζει τον χαρακτηρισμό του εν λόγω εργοδότη ως «επαγγελματία», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η ευρεία ερμηνεία της έννοιας «επαγγελματίας» συμβάλλει στην επίτευξη του σκοπού της οδηγίας αυτής, ο οποίος συνίσταται στην προστασία του καταναλωτή ως ασθενούς μέρους της σύμβασης που έχει συναφθεί με επαγγελματία και στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων (σκέψεις 40, 42, 43 και διατακτικό).

Απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, Condominio di Milano, via Meda (C-329/19, [EU:C:2020:263](#))

Έννοια του όρου «καταναλωτής» – Ένωση συνιδιοκτητών επί οροφокτησίας

Ένωση συνιδιοκτητών επί οροφокτησίας, η condominio di Milano, via Meda (στο εξής: condominio Meda), εκπροσωπούμενη από τον διαχειριστή της, είχε συνάψει με την επιχείρηση Eurothermo σύμβαση παροχής θερμικής ενέργειας. Δυνάμει ρήτρας της σύμβασης αυτής, ο οφειλέτης υποχρεούτο, σε περίπτωση καθυστέρησης πληρωμών, να καταβάλει τόκους υπερημερίας με επιτόκιο 9,25 % από την καταληκτική ημερομηνία της προθεσμίας εξόφλησης του υπολοίπου. Η condominio Meda άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ανακοπή κατά διαταγής πληρωμής για τόκους υπερημερίας δυνάμει της ρήτρας αυτής, προβάλλοντας τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας και ότι η ίδια είχε την ιδιότητα του καταναλωτή, κατά την έννοια της οδηγίας σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες. Εν προκειμένω, το ιταλικό δικαστήριο εκτίμησε ότι η ρήτρα αυτή ήταν καταχρηστική, ωστόσο διατηρούσε αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον μια ένωση συνιδιοκτητών επί οροφокτησίας, όπως η condominio κατά το ιταλικό δίκαιο, δύναται να εμπίπτει στην κατηγορία των καταναλωτών κατά την έννοια της οδηγίας. Κατά τις πληροφορίες που διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο, στο ιταλικό δίκαιο, η condominio αποτελεί υποκείμενο δικαίου το οποίο δεν είναι ούτε φυσικό πρόσωπο ούτε νομικό πρόσωπο.

Όσον αφορά, πρώτον, την έννοια του «καταναλωτή», το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι απαιτείται η πλήρωση δύο σωρευτικών προϋποθέσεων ώστε ένα πρόσωπο να εμπίπτει στην έννοια αυτή, ήτοι να πρόκειται για φυσικό πρόσωπο και το πρόσωπο αυτό να ασκεί δραστηριότητα άσχετη με τις επαγγελματικές δραστηριότητές του. Ως προς την πρώτη από τις προϋποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης, η έννοια της «ιδιοκτησίας» δεν έχει εναρμονιστεί σε επίπεδο Ένωσης και ότι είναι δυνατόν να υπάρχουν διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να χαρακτηρίζουν ή να μη χαρακτηρίζουν ως «νομικό πρόσωπο» την ένωση συνιδιοκτητών στις αντίστοιχες έννομες τάξεις τους. Επομένως, το Δικαστήριο κρίνει ότι ένωση συνιδιοκτητών όπως η condominio, κατά το ιταλικό δίκαιο, δεν πληροί την πρώτη αυτή προϋπόθεση και ότι, ως εκ τούτου, δεν εμπίπτει στην έννοια του «καταναλωτή», με αποτέλεσμα η σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ τέτοιας ένωσης συνιδιοκτητών και

επαγγελματία να αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 (σκέψεις 24, 27, 28 και 29).

Δεύτερον, το Δικαστήριο εξετάζει αν εθνική νομολογία η οποία εφαρμόζει τους κανόνες για την προστασία των καταναλωτών σε σύμβαση που συνάπτει condominium με επαγγελματία είναι σύμφωνη με το πνεύμα του συστήματος προστασίας των καταναλωτών στο πλαίσιο της Ένωσης. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η οδηγία 93/13 προβαίνει μόνο σε μερική και ελάχιστη εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών περί καταχρηστικών ρητρών, ενώ τα κράτη μέλη διατηρούν τη δυνατότητα, τηρουμένης της Συνθήκης ΛΕΕ, να παρέχουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή μέσω εθνικών διατάξεων αυστηρότερων από τις διατάξεις της οδηγίας⁴. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι εντάσσεται στον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών, τον οποίο επιδιώκει η οδηγία αυτή, νομολογιακή γραμμή σύμφωνα με την οποία, για τη μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή, το πεδίο εφαρμογής της προστασίας διευρύνεται ώστε να καλύπτει και υποκείμενο δικαίου, όπως η condominium κατά το ιταλικό δίκαιο, το οποίο δεν είναι φυσικό πρόσωπο σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Επομένως, ενώ τέτοιο υποκείμενο δικαίου δεν εμπίπτει στην έννοια του «καταναλωτή» κατά την οδηγία αυτή, τα κράτη μέλη δύνανται να εφαρμόζουν τις διατάξεις της σε τομείς μη εμπίπτοντες στο πεδίο εφαρμογής της, εφόσον μια τέτοια ερμηνεία διασφαλίζει υψηλότερο επίπεδο προστασίας για τους καταναλωτές και δεν θίγει τις διατάξεις των Συνθηκών (σκέψεις 31 και 33 έως 35).

3. Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13

3.1. Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου

Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, [EU:C:2013:180](#))⁵

Μονομερής τροποποίηση της τιμής της υπηρεσίας από τον επαγγελματία – Παραπομπή σε υποχρεωτική κανονιστική ρύθμιση που αφορά άλλη κατηγορία καταναλωτών – Δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 93/13

Η Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen (ένωση καταναλωτών Βόρειας Ρηνανίας-Βεσφαλίας) προσέβαλε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων τυποποιημένη συμβατική ρήτρα με την οποία η RWE, γερμανική επιχείρηση παροχής φυσικού αερίου, επιφύλασσόταν του δικαιώματος να προβεί σε μονομερή τροποποίηση της τιμής του παρεχόμενου φυσικού αερίου στους πελάτες ειδικού καθεστώτος (Sonderkunden). Εκτιμώντας ότι η επίμαχη ρήτρα ήταν καταχρηστική, η ένωση ζήτησε, εξ ονόματος 25 καταναλωτών, την επιστροφή των επιπλέον ποσών που αυτοί κατέβαλαν στην RWE ύστερα από τέσσερις αυξήσεις της τιμής στο διάστημα από το 2003 έως το 2005, συνολικού ύψους 16 128,63 ευρώ.

⁴ Άρθρο 169, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ· αιτιολογική σκέψη 12 και άρθρο 8 της οδηγίας 93/13.

⁵ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2. «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

Η RWE εκτίμησε, μεταξύ άλλων, ότι η επίμαχη ρήτρα, η οποία περιλαμβανόταν στους γενικούς όρους που εφαρμόζονταν στους οικείους πελάτες, δεν μπορούσε να υποβληθεί σε έλεγχο του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα της. Συγκεκριμένα, η εν λόγω ρήτρα παρέπεμπε απλώς και μόνον στη γερμανική νομοθεσία που εφαρμόζεται στις συμβάσεις των πελατών γενικού καθεστώτος. Η εν λόγω νομοθεσία επέτρεπε στον προμηθευτή να αναπροσαρμόζει μονομερώς τις τιμές του φυσικού αερίου χωρίς αναφορά του λόγου, των όρων και της έκτασης της εν λόγω τροποποίησης, διασφαλίζοντας, όμως, την ενημέρωση των πελατών για την τροποποίηση αυτή και το δικαίωμά τους να προβούν, ενδεχομένως, σε καταγγελία της σύμβασης.

Ηττηθείσα ενώπιον των κατώτερων ιεραρχικώς δικαστηρίων, η RWE άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesgerichtshof (Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία), το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, καθώς και των άρθρων 3 και 5 της οδηγίας 93/13 που σκοπούν την προστασία των καταναλωτών από καταχρηστικές ή/και μη διαφανείς τυποποιημένες συμβατικές ρητρες. Ειδικότερα, το γερμανικό δικαστήριο ζήτησε διευκρινίσεις σχετικά με το περιεχόμενο της εξαίρεσης, από τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα, των τυποποιημένων ρητρών που επαναλαμβάνουν απλώς και μόνον νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η εξαίρεση, από τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα, των συμβατικών ρητρών που απηχούν διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας που διέπει ορισμένη κατηγορία συμβάσεων δικαιολογείται από το γεγονός ότι μπορεί ευλόγως να γίνει δεκτό ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει προβεί σε εξισορρόπηση του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών στις εν λόγω συμβάσεις. Εντούτοις, η συλλογιστική αυτή δεν έχει εφαρμογή στις ρητρες διαφορετικής σύμβασης. Συγκεκριμένα, η εξαίρεση από τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας που περιλαμβάνεται σε τέτοια σύμβαση για τον λόγο και μόνον ότι επαναλαμβάνει νομοθεσία που προορίζεται να εφαρμόζεται αποκλειστικά και μόνον σε άλλη κατηγορία συμβάσεων θα έθετε υπό αμφισβήτηση την προστασία των καταναλωτών στην οποία αποσκοπεί το δίκαιο της Ένωσης (σκέψεις 28, 30 και 31).

Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#))⁶

Πεδίο εφαρμογής – Άρθρο 1, παράγραφος 2 – Νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου

Τον Φεβρουάριο του 2008 ζεύγος δανειοληπτών συνήψε με ουγγρική τράπεζα σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ελβετικά φράγκα (CHF). Η σύμβαση προέβλεπε ότι οι μηνιαίες δόσεις έπρεπε να καταβάλλονται σε ουγγρικά φιορίνια (HUF), εντούτοις το ύψος των εν λόγω μηνιαίων δόσεων υπολογιζόταν βάσει της τρέχουσας συναλλαγματικής ισοτιμίας ουγγρικού φιορινιού/ελβετικού φράγκου. Επιπλέον, στη σύμβαση μνημονευόταν ο συναλλαγματικός κίνδυνος σε περίπτωση ενδεχόμενων διακυμάνσεων της συναλλαγματικής ισοτιμίας των δύο νομισμάτων.

⁶ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.2. «Έννοια της ρήτρας “που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”» και τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

Η συναλλαγματική ισοτιμία μεταβλήθηκε αργότερα, σε σημαντικό βαθμό, εις βάρος των δανειοληπτών, με αποτέλεσμα σημαντική αύξηση του ύψους των μηνιαίων δόσεων που έπρεπε να καταβάλλουν. Τον Μάιο του 2013 το ζεύγος δανειοληπτών άσκησε αγωγή ενώπιον των ουγγρικών δικαστηρίων κατά της OTP Bank και της OTP Faktoring, δύο εταιριών στις οποίες είχαν εκχωρηθεί οι απαιτήσεις από τη σύμβαση δανείου. Στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, τέθηκε το ζήτημα του αν η ρήτρα συναλλαγματικού κινδύνου είχε διατυπωθεί από την τράπεζα κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και, σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, αν μπορούσε, επομένως, να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες.

Στο μεταξύ, η Ουγγαρία θέσπισε το 2014 νομοθεσία για την απαλοιφή ορισμένων καταχρηστικών ρητρών από συμβάσεις δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα, την ουσιαστική μετατροπή σε HUF όλων των οφειλών από τις εν λόγω συμβάσεις και την εφαρμογή της συναλλαγματικής ισοτιμίας που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας. Η εν λόγω νομοθεσία είχε επίσης ως σκοπό την εφαρμογή απόφασης του Κύρια (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ουγγαρία), με την οποία το δικαστήριο αυτό είχε κρίνει μη συμβατές με την οδηγία 93/13 ορισμένες ρήτρες που είχαν περιληφθεί σε συμβάσεις δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα⁷ (απόφαση η οποία εκδόθηκε μετά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Kásler και Káslerné Rábai⁸). Εντούτοις, η νέα αυτή νομοθεσία δεν μετέβαλε το γεγονός ότι ο καταναλωτής φέρει τον συναλλαγματικό κίνδυνο σε περίπτωση υποτίμησης του ουγγρικού φιορινιού σε σχέση με το ελβετικό φράγκο.

Το Fővárosi Ítéldőtablea (εφετείο Βουδαπέστης, Ουγγαρία), επιληφθέν της υπόθεσης, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν μπορούσε να ελέγξει τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας σε περίπτωση που αυτή δεν είχε διατυπωθεί με σαφή και κατανοητό τρόπο, μολονότι ο Ούγγρος νομοθέτης δέχθηκε, μη παρεμβαίνοντας επί του ζητήματος αυτού, ότι ο καταναλωτής φέρει τον συναλλαγματικό κίνδυνο σε περίπτωση υποτίμησης του ουγγρικού φιορινιού σε σχέση με το οικείο ξένο νόμισμα.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο κανόνας που εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 τις συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου δικαιολογείται από το γεγονός ότι μπορεί να γίνει ευλόγως δεκτό ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει προβεί σε εξισορρόπηση του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών σε ορισμένες συμβάσεις. Εντούτοις, τούτο δεν σημαίνει ότι μια άλλη συμβατική ρήτρα, όπως αυτή που αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο, επίσης δεν εμπίπτει, στο σύνολό της, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Επομένως, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ελέγξει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της εν λόγω ρήτρας στο μέτρο που εκτιμά, κατόπιν κατά περίπτωση εξέτασης, ότι δεν έχει διατυπωθεί με σαφή και κατανοητό τρόπο⁹ (σκέψεις 53, 65 και 68).

⁷ Απόφαση αριθ. 2/2014 PJE (Magyar Közlöny 2014/91, σ. 10975).

⁸ Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, [Kásler και Káslerné Rábai](#) (C-26/13, EU:C:2014:282), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα».

⁹ Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, [Andriiciu κ.λπ.](#) (C-186/16, EU:C:2017:703), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο I.3. 3.2. «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα».

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch (C-125/18, [EU:C:2020:138](#)) ¹⁰

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Κυμαινόμενο επιτόκιο – Δείκτης αναφοράς βασιζόμενος στα ενυπόθηκα δάνεια των ταμειευτηρίων – Δείκτης προβλεπόμενος σε κανονιστική ή διοικητική διάταξη

Ιδιώτης άσκησε αγωγή ενώπιον ισπανικού πρωτοβάθμιου δικαστηρίου προβάλλοντας τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περί κυμαινόμενου και ανταποδοτικού επιτοκίου, η οποία περιεχόταν στη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου που είχε συνάψει με το τραπεζικό ίδρυμα Bankia SA. Δυνάμει της ρήτρας αυτής, το επιτόκιο που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής ποικίλλει ανάλογα με τον δείκτη αναφοράς. Ο δείκτης αναφοράς προβλεπόταν από την εθνική ρύθμιση, τα δε πιστωτικά ιδρύματα μπορούσαν να τον εφαρμόζουν στα ενυπόθηκα δάνεια. Ωστόσο, το ισπανικό δικαστήριο επισήμανε ότι η υπολογιζόμενη βάσει του δείκτη αναφοράς αναπροσαρμογή των κυμαινόμενων επιτοκίων ήταν λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που υπολογίζεται βάσει του μέσου επιτοκίου της ευρωπαϊκής διατραπεζικής αγοράς (Euribor), το οποίο χρησιμοποιείται στο 90 % των ενυπόθηκων δανείων που συνάπτονται στην Ισπανία, διότι συνεπαγόταν πρόσθετο κόστος της τάξεως των 18 000 έως 21 000 ευρώ ανά δάνειο.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 ¹¹. Εντούτοις, υπό την επιφύλαξη εξακρίβωσης από το ισπανικό δικαστήριο, η εν προκειμένω εφαρμοστέα εθνική ρύθμιση δεν επέβαλλε, για τα δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου, τη χρήση επίσημου δείκτη αναφοράς, αλλά θέσπιζε απλώς τις προϋποθέσεις που έπρεπε να πληρούν «οι δείκτες ή τα επιτόκια αναφοράς» για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τα πιστωτικά ιδρύματα. Επομένως, το Δικαστήριο συνάγει το συμπέρασμα ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας η ρήτρα σύμβασης ενυπόθηκου δανείου η οποία προβλέπει ότι το εφαρμοστέο στο δάνειο επιτόκιο βασίζεται σε έναν από τους επίσημους δείκτες αναφοράς τους οποίους προβλέπει η εθνική ρύθμιση και μπορούν να εφαρμόζουν τα πιστωτικά ιδρύματα στα ενυπόθηκα δάνεια, όταν η εθνική ρύθμιση δεν προβλέπει ούτε την υποχρεωτική εφαρμογή του δείκτη αυτού, ανεξαρτήτως της επιλογής των συμβαλλομένων, ούτε τη συμπληρωματική εφαρμογή του ελλείψει διαφορετικής συμφωνίας μεταξύ τους (σκέψεις 34, 37 και σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Banca Transilvania (C-81/19, [EU:C:2020:532](#))

Πεδίο εφαρμογής – Άρθρο 1, παράγραφος 2 – Έννοια του όρου «νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου» – Διατάξεις ενδοτικού δικαίου – Σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα – Ρήτρα συναλλαγματικού κινδύνου

Το 2006 δύο δανειολήπτες συνήψαν σύμβαση δανείου με την Banca Transilvania, βάσει της οποίας η τράπεζα τους χορήγησε δάνειο ύψους 90 000 ρουμανικών λέου (RON) (περίπου 18 930 ευρώ). Το 2008 οι δανειολήπτες συνήψαν νέα σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ελβετικά φράγκα (CHF), με σκοπό την αναχρηματοδότηση της αρχικής σύμβασης.

¹⁰ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο V.2. «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

¹¹ Άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

Λόγω της σημαντικής υποτίμησης του ρουμανικού λέου, το επιστρεπτέο ποσό σχεδόν διπλασιάστηκε κατά τα έτη που ακολούθησαν.

Στις 23 Μαρτίου 2017 οι εν λόγω δανειολήπτες άσκησαν αγωγή ενώπιον του Tribunalul Specializat Cluj (ειδικού πρωτοδικείου Cluj, Ρουμανία) με αίτημα να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας μέρους της σύμβασης αναχρηματοδότησης, το οποίο, μολονότι όριζε ότι η πληρωμή έπρεπε να πραγματοποιείται στο νόμισμα στο οποίο είχε συνομολογηθεί η σύμβαση, προέβλεπε ότι οι δανειολήπτες μπορούσαν να ζητήσουν από την τράπεζα τη συνομολόγηση του δανείου σε νέο νόμισμα, χωρίς η τράπεζα να υποχρεούται να δεχθεί το αίτημα αυτό. Διευκρινιζόταν επίσης ότι η τράπεζα εξουσιοδοτούνταν από τον δανειολήπτη να εκκαθαρίσει τις ληξιπρόθεσμες οφειλές κάνοντας χρήση της δικής της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Οι δανειολήπτες υποστήριξαν επίσης ότι η Banca Transilvania είχε παραβεί την υποχρέωση ενημέρωσης που υπείχε, καθόσον δεν τους προειδοποίησε, κατά τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη της σύμβασης, για τον κίνδυνο που ενείχε η μετατροπή του νομίσματος της αρχικής σύμβασης σε ξένο νόμισμα. Επιπλέον, η ρήτρα εξόφλησης σε ξένο νόμισμα προκαλούσε, κατ' αυτούς, ανισορροπία εις βάρος τους, καθόσον μόνον αυτοί έφεραν τον συναλλαγματικό κίνδυνο.

Στο πλαίσιο αυτό, το Curtea de Apel Cluj (εφετείο Cluj, Ρουμανία) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, πρώτον, αν η οδηγία 93/13 εφαρμόζεται σε συμβατική ρήτρα συναλλαγματικού κινδύνου η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, πλην όμως απηχεί διάταξη ενδοτικού δικαίου της εθνικής νομοθεσίας, ήτοι διάταξη που εφαρμόζεται μεταξύ των συμβαλλομένων εφόσον δεν έχει συμφωνηθεί άλλως επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Δεύτερον, το ως άνω δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει τις συνέπειες που πρέπει, ενδεχομένως, να συναγάγει το εθνικό δικαστήριο από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα τέτοιας ρήτρας.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, κατ' αρχάς, ότι η εν λόγω οδηγία δεν εφαρμόζεται εάν πληρούνται δύο προϋποθέσεις: αφενός, η συμβατική ρήτρα απηχεί νομοθετική ή κανονιστική διάταξη και, αφετέρου, η διάταξη αυτή είναι αναγκαστικού δικαίου. Η εξαίρεση αυτή έχει ως δικαιολογητική βάση της τη θεμιτή, κατ' αρχήν, παραδοχή ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει κατά τεκμήριο προβεί σε εξισορρόπηση του συνόλου των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών σε ορισμένες κατηγορίες συμβάσεων (σκέψεις 24 και 26).

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν πληρούνται οι προϋποθέσεις εξαίρεσης, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να ελέγξει αν η οικεία συμβατική ρήτρα απηχεί διατάξεις του εθνικού δικαίου οι οποίες εφαρμόζονται υποχρεωτικώς μεταξύ των συμβαλλομένων μερών ανεξαρτήτως της επιλογής τους ή διατάξεις ενδοτικού δικαίου οι οποίες ως εκ τούτου εφαρμόζονται κατ' αρχήν, δηλαδή ελλείψει διαφορετικής σχετικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων (σκέψη 28).

Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι ρήτρα σχετική με τον συναλλαγματικό κίνδυνο απηχεί την «νομιναλιστική αρχή», όπως διατυπώνεται στο άρθρο 1578 του ρουμανικού αστικού κώδικα. Βάσει του άρθρου αυτού, «ο οφειλέτης υποχρεούται να εξοφλήσει το ποσό του δανείου και οφείλει να το πράξει μόνο στο νόμιμο κατά τον χρόνο της καταβολής νόμισμα». Το αιτούν δικαστήριο χαρακτήρισε εξάλλου το εν λόγω άρθρο ως νομοθετική διάταξη ενδοτικού

δικαίου, δηλαδή διάταξη η οποία έχει εφαρμογή στις συμβάσεις δανείου εφόσον οι συμβαλλόμενοι δεν έχουν συμφωνήσει άλλως (σκέψη 30).

Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, δεδομένου ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, η ρήτρα των γενικών όρων, της οποίας τον καταχρηστικό χαρακτήρα προβάλλουν οι πρωτοδίκως ενάγοντες της κύριας δίκης, απηχεί εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου, η εν λόγω ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εξαιρέσεως που προβλέπει η οδηγία 93/13 (σκέψη 31).

Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η φράση «νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, καλύπτει επίσης κανόνες οι οποίοι, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, εφαρμόζονται μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως. Από την άποψη αυτή, η συγκεκριμένη διάταξη ουδόλως διακρίνει μεταξύ διατάξεων που έχουν εφαρμογή ανεξαρτήτως της επιλογής των συμβαλλομένων και διατάξεων ενδοτικού δικαίου (σκέψη 34).

Συναφώς, αφενός, η δυνατότητα παρέκκλισης από εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου στερείται σημασίας όσον αφορά τον έλεγχο του αν συμβατική ρήτρα απηχούσα τέτοια διάταξη εξαιρείται. Αφετέρου, το γεγονός ότι συμβατική ρήτρα απηχούσα μία από τις διατάξεις τις οποίες μνημονεύει η οδηγία 93/13 δεν αποτέλεσε το αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης δεν ασκεί επιρροή στο ζήτημα της εξαιρέσεώς της από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής (σκέψη 35).

Το Δικαστήριο συνάγει το συμπέρασμα ότι η οδηγία 93/13 δεν εφαρμόζεται σε συμβατική ρήτρα που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, πλην όμως απηχεί κανόνα ο οποίος, κατά το εθνικό δίκαιο, εφαρμόζεται μεταξύ των συμβαλλομένων εφόσον δεν έχει συμφωνηθεί άλλως επί του συγκεκριμένου ζητήματος (σκέψη 37 και διατακτικό).

3.2. Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα

Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))¹²

Εξαιρέση ρητρών σχετικών με το κύριο αντικείμενο της σύμβασης και το ανάλογο ή μη του τιμήματος ή της αμοιβής εφόσον είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Συμβάσεις καταναλωτικού δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα – Ρήτρες σχετικά με συναλλαγματικές ισοτιμίες

Στις 29 Μαΐου 2008 ζεύγος δανειοληπτών συνήψε με ουγγρική τράπεζα σύμβαση ενυπόθηκου δανείου σε ξένο νόμισμα. Η τράπεζα χορήγησε στους δανειολήπτες δάνειο ύψους 14 400 000 ουγγρικών φιορινιών (HUF) (περίπου 46 867 ευρώ).

¹² Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2. «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας» και τον τίτλο V.2. «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

Η σύμβαση όριζε ότι το ύψος του δανείου σε ελβετικά φράγκα προσδιορίζεται βάσει της τιμής αγοράς του εν λόγω νομίσματος που εφαρμόζει η τράπεζα κατά τον χρόνο αποδέσμευσης των κεφαλαίων. Κατ' εφαρμογήν της συγκεκριμένης ρήτρας, το ύψος του δανείου ορίστηκε σε 94 240,84 CHF. Εντούτοις, κατά τη σύμβαση, το ποσό εκάστης των οφειλόμενων δόσεων σε ουγγρικά φιορίνια έπρεπε να καθορίζεται, την προηγούμενη της ημέρας κατά την οποία η δόση καθίσταται ληξιπρόθεσμη, βάσει της τιμής πώλησης του ελβετικού φράγκου που εφαρμόζει η τράπεζα.

Το ζεύγος δανειοληπτών προσέβαλε ενώπιον των ουγγρικών δικαστηρίων τη ρήτρα δυνάμει της οποίας η τράπεζα μπορούσε να υπολογίζει το ύψος των ληξιπρόθεσμων δόσεων βάσει της τιμής πώλησης του ελβετικού φράγκου. Οι δανειολήπτες υποστήριξαν ότι η εν λόγω ρήτρα ήταν καταχρηστική, στο μέτρο που προέβλεπε, για την αποπληρωμή του δανείου, την εφαρμογή συναλλαγματικής ισοτιμίας διαφορετική εκείνης που εφαρμόσθηκε κατά τη διάθεση του δανείου.

Το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο, Ουγγαρία), επιληφθέν αιτήσεως αναιρέσεως, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η ρήτρα για τις συναλλαγματικές ισοτιμίες που εφαρμόζονται σε σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα αφορά το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή τη σχέση ποιότητας/τιμής της παροχής. Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε επίσης να διευκρινιστεί αν μπορεί να θεωρηθεί ότι η επίμαχη ρήτρα διατυπώθηκε με σαφή και κατανοητό τρόπο με αποτέλεσμα να μην υπόκειται σε έλεγχο όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα της δυνάμει της οδηγίας. Τέλος, το ανώτατο ουγγρικό δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί αν, σε περίπτωση που η εκτέλεση της σύμβασης είναι αδύνατη μετά την απαλοιφή καταχρηστικής ρήτρας, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να τροποποιήσει ή να συμπληρώσει την επίμαχη ρήτρα.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, πρώτον, ότι η απαγόρευση ελέγχου του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς και μπορεί να εφαρμοστεί μόνον στις ρήτρες που καθορίζουν τις κύριες παροχές της σύμβασης. Επομένως, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν η επίμαχη ρήτρα συνιστά ουσιώδες στοιχείο της σύμβασης που συνήψε το ζεύγος δανειοληπτών (σκέψεις 49 και 51).

Εξάλλου, το δικαστήριο επισημαίνει ότι η εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας δεν μπορεί να αποκλειστεί για τον λόγο ότι η εν λόγω ρήτρα αφορά την αναλογία μεταξύ, αφενός, του τιμήματος και της αμοιβής και, αφετέρου, των υπηρεσιών ή των αγαθών που πρέπει να παρασχεθούν. Συγκεκριμένα, η εν λόγω ρήτρα καθορίζει απλώς, προς τον σκοπό του υπολογισμού των δόσεων του δανείου, την τιμή μετατροπής μεταξύ ουγγρικού φιορινιού και ελβετικού φράγκου, χωρίς, ωστόσο, να προβλέπεται η παροχή οποιασδήποτε υπηρεσίας ανταλλαγής νομισμάτων από τον δανειστή. Ελλείψει, όμως, τέτοιας υπηρεσίας, η οικονομική επιβάρυνση που απορρέει από τη διαφορά μεταξύ της τιμής πώλησης και της τιμής αγοράς, την οποία πρέπει να αναλάβει ο οφειλέτης, δεν μπορεί να θεωρηθεί αμοιβή οφειλόμενη ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσίας (σκέψεις 54 και 58).

Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriuciu κ.λπ. (C-186/16, [EU:C:2017:703](#))¹³

Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα – Συναλλαγματικός κίνδυνος τον οποίο φέρει εξ ολοκλήρου ο καταναλωτής – Εννοιολογικό περιεχόμενο των «διατυπωμένων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» ρητρών – Επίπεδο της ενημέρωσης που πρέπει να παρέχει η τράπεζα

Κατά τα έτη 2007 και 2008 δανειολήπτες οι οποίοι εισέπρατταν τότε τα εισοδήματά τους σε ρουμανικά λέου (RON) συνήψαν με τη ρουμανική τράπεζα Banca Românească συμβάσεις δανείου σε ελβετικό φράγκο (CHF) για την απόκτηση ακινήτων, την αναχρηματοδότηση άλλων δανείων ή την κάλυψη προσωπικών αναγκών.

Κατά τις συμβάσεις δανείου που συνήψαν οι συμβαλλόμενοι, οι δανειστές όφειλαν να εξοφλούν τις μηνιαίες δόσεις του δανείου σε CHF και δέχθηκαν να αναλάβουν τον κίνδυνο των ενδεχόμενων διακυμάνσεων της συναλλαγματικής ισοτιμίας του RON σε σχέση με το CHF.

Στη συνέχεια, η επίμαχη συναλλαγματική ισοτιμία μεταβλήθηκε σημαντικά εις βάρος των δανειοληπτών. Οι δανειολήπτες άσκησαν αγωγή ενώπιον των ρουμανικών δικαστηρίων με αίτημα να διαπιστωθεί ότι η ρήτρα κατά την οποία το δάνειο πρέπει να εξοφληθεί σε CHF, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ενδεχόμενη ζημία που οι δανειολήπτες μπορεί να υποστούν λόγω του συναλλαγματικού κινδύνου, συνιστά καταχρηστική συμβατική ρήτρα η οποία δεν τους δεσμεύει, κατά τα προβλεπόμενα στην οδηγία 93/13. Οι δανειολήπτες υποστήριξαν, μεταξύ άλλων, ότι, κατά τη σύναψη των συμβάσεων, η τράπεζα παρουσίασε το προϊόν της κατά τρόπο μεροληπτικό, προβάλλοντας μόνον τα οφέλη που οι δανειολήπτες μπορούσαν να αντλήσουν από αυτό, χωρίς να επισημανθούν οι δυνητικοί κίνδυνοι καθώς και η πιθανότητα επέλευσης των εν λόγω κινδύνων. Κατά τους δανειολήπτες, υπό το πρίσμα της εν λόγω πρακτικής της τράπεζας, η επίδικη ρήτρα έπρεπε να θεωρηθεί καταχρηστική.

Στο πλαίσιο αυτό, το Curtea de Apel Oradea (εφετείο Oradea, Ρουμανία) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει το περιεχόμενο της υποχρέωσης των τραπεζών να ενημερώνουν τους πελάτες σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο που συνδέεται με τα δάνεια σε ξένο νόμισμα.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η επίμαχη ρήτρα αποτελεί μέρος του κύριου αντικειμένου της σύμβασης και, επομένως, ο καταχρηστικός χαρακτήρας της μπορεί να εξεταστεί υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13 μόνον σε περίπτωση που δεν έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Συγκεκριμένα, η υποχρέωση εξόφλησης δανείου σε ορισμένο νόμισμα συνιστά ουσιώδες στοιχείο της σύμβασης δανείου, δεδομένου ότι δεν αποτελεί παρεπόμενο όρο καταβολής, αλλά αφορά αυτή καθαυτήν τη φύση της υποχρέωσης του οφειλέτη (σκέψη 38).

---

¹³ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2. «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska κ.λπ. (C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631)¹⁴**Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Υποχρέωση διατύπωσης των συμβατικών ρητρών κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες δεν προσδιορίζουν τις υπηρεσίες για τις οποίες προβλέπουν χρεώσεις**

Με τη διαμεσολάβηση μεσίτη πιστώσεων, συνήφθη σύμβαση καταναλωτικής πίστης μεταξύ της Profi Credit Polska και δανειολήπτη. Η εν λόγω σύμβαση προέβλεπε ετήσιο επιτόκιο 9,83 % επί του κεφαλαίου, καθώς και την καταβολή εξόδων φακέλου ύψους 129 πολωνικών ζλότι (PLN) (περίπου 30 ευρώ), προμήθειας ύψους 7 771 PLN (περίπου 1 804 ευρώ) και ποσού 1 100 PLN (περίπου 255 ευρώ) για χρηματοπιστωτικό προϊόν με την ονομασία «Το πακέτο σου – Πρόσθετο πακέτο».

Η Profi Credit Polska ζήτησε, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ήτοι του Sąd Rejonowy Szczecin – Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie (επαρχιακού δικαστηρίου Szczecin, αρμόδιου για τις συνοικίες Prawobrzeże και Zachód, Πολωνία), την έκδοση διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου εις διαταγήν που είχε εκδώσει ο δανειολήπτης. Το αιτούν δικαστήριο εξέδωσε απόφαση ερήμην του δανειολήπτη, ο οποίος άσκησε ανακοπή κατά της εν λόγω απόφασης. Στο πλαίσιο της εν λόγω ανακοπής, ο δανειολήπτης προέβαλε τον καταχρηστικό χαρακτήρα των διατάξεων της σύμβασης δανείου.

Το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε ότι η σύμβαση αυτή δεν όριζε τις έννοιες των «εξόδων φακέλου» ή της «προμήθειας», ούτε διευκρίνιζε σε ποιες συγκεκριμένες παροχές αντιστοιχούσαν.

Επομένως, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι εμπίπτουν στην εξαίρεση που προβλέπει η διάταξη αυτή οι ρήτρες σύμβασης καταναλωτικής πίστης κατά τις οποίες ο καταναλωτής επιβαρύνεται με άλλα έξοδα, πλην της καταβολής των συμβατικών τόκων, στην περίπτωση που στις ως άνω ρήτρες δεν προσδιορίζεται ούτε η φύση των εξόδων αυτών ούτε οι υπηρεσίες που καλύπτονται από αυτά. Κατά το αιτούν δικαστήριο, είναι δυνατή η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών υπό το πρίσμα του γράμματος του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, κατά το αιτούν δικαστήριο, το ζήτημα του ύψους των χρεώσεων αυτών ενδέχεται να εμπίπτει στην εξαίρεση που αφορά, αφενός, «τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης» και, αφετέρου, «το ανάλογο ή μη μεταξύ [του τιμήματος] και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι υφίστανται σημαντικές διαφορές μεταξύ του γράμματος της διάταξης του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 και του γράμματος του άρθρου 3851, παράγραφος 1, του πολωνικού αστικού κώδικα, το οποίο μετέφερε τη διάταξη αυτή στο εσωτερικό δίκαιο. Κατά το αιτούν δικαστήριο, από το άρθρο αυτό του αστικού κώδικα προκύπτει ότι αποκλείεται η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα

¹⁴ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο I.4. «Εθνική νομοθεσία η οποία παρέχει υψηλότερο επίπεδο προστασίας στους καταναλωτές».

από τον εθνικό δικαστή όσον αφορά το ανάλογο η μη μεταξύ του τιμήματος και της αμοιβής της κύριας παροχής της σύμβασης.

Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας έχει την έννοια ότι οι εν λόγω ρήτρες δεν εμπίπτουν στην εξαίρεση που προβλέπει η διάταξη αυτή, στην περίπτωση που στις ρήτρες δεν προσδιορίζονται ούτε η φύση των εξόδων αυτών ούτε οι υπηρεσίες που καλύπτονται από τα έξοδα αυτά και η διατύπωσή τους είναι τέτοια ώστε να προκαλείται σύγχυση στον καταναλωτή όσον αφορά τις υποχρεώσεις του και τις οικονομικές συνέπειες των ρητρών αυτών (σκέψη 86 και σημείο 3 του διατακτικού).

Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρέωσης), (C-395/21, [EU:C:2023:14](#))¹⁵

Σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Εξαίρεση των ρητρών που αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης – Συμβατική ρήτρα που καθορίζει το ύψος της δικηγορικής αμοιβής σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης

Ο Μ.Α. συνήψε, ως καταναλωτής, πέντε συμβάσεις παροχής νομικών υπηρεσιών με την D.V., δικηγόρο. Καθεμία από τις εν λόγω συμβάσεις προέβλεπε ότι η δικηγορική αμοιβή έπρεπε να υπολογιστεί βάσει ωριαίας χρέωσης, η οποία ορίστηκε σε 100 ευρώ για τις συμβουλευτικές ή νομικές υπηρεσίες που παρέχονταν στον Μ.Α.

Επειδή δεν έλαβε το σύνολο της ζητηθείσας αμοιβής, η D.V. άσκησε αγωγή ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου με αίτημα να υποχρεωθεί ο Μ.Α. να καταβάλει την οφειλόμενη δικηγορική αμοιβή για τις παρασχεθείσες νομικές υπηρεσίες. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο ικανοποίησε εν μέρει το αίτημα της D.V., διαπιστώνοντας ωστόσο τον καταχρηστικό χαρακτήρα της συμβατικής ρήτρας περί τιμής των υπηρεσιών που είχαν παρασχεθεί, και μείωσε κατά το ήμισυ τη ζητηθείσα αμοιβή. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε από το εφετείο και, κατόπιν τούτου, η D.V. άσκησε αναίρεση ενώπιον του Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανωτάτου Δικαστηρίου της Λιθουανίας).

Κατόπιν της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από το εν λόγω δικαστήριο, το Δικαστήριο αποφαινεται επί της ερμηνείας της οδηγίας 93/13.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ρήτρα σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή που καθορίζει την τιμή των παρεχόμενων υπηρεσιών σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης εμπίπτει στο «κύριο αντικείμενο της σύμβασης» δυνάμει της οδηγίας 93/13 (σημείο 1 του διατακτικού).

---

¹⁵ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.1 «Έννοια του όρου "καταχρηστική ρήτρα"», τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας» και τον τίτλο V.2 «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

4. Εθνική νομοθεσία η οποία παρέχει υψηλότερο επίπεδο προστασίας στους καταναλωτές

Απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309)

Ρήτρες που καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης – Δικαστικός έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα τους – Αποκλείεται – Αυστηρότερες εθνικές διατάξεις προς εξασφάλιση μεγαλύτερης προστασίας του καταναλωτή

Η Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (στο εξής: Caja de Madrid) συνήψε με πελάτες συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο για την αγορά κατοικίας. Οι εν λόγω συμβάσεις περιελάμβαναν ρήτρα δυνάμει της οποίας το προβλεπόμενο από τις συμβάσεις ονομαστικό επιτόκιο, το οποίο αναπροσαρμόζεται περιοδικώς βάσει του συμφωνηθέντος συντελεστή αναφοράς, στρογγυλοποιείται, ήδη από την πρώτη αναπροσαρμογή, μέχρις συμπλήρωσης του αμέσως ανωτέρου τετάρτου της μονάδας (στο εξής: ρήτρα στρογγυλοποίησης).

Επιληφθέν αγωγής που άσκησε η Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (ισπανική ένωση χρηστών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών), το Juzgado de Primera Instancia nº50 de Madrid (50ό πρωτοδικείο Μαδρίτης, Ισπανία) έκρινε ότι η ρήτρα στρογγυλοποίησης ήταν καταχρηστική, κατά την έννοια της εθνικής νομοθεσίας περί μεταφοράς της οδηγίας 93/13 στην εθνική έννομη τάξη. Μετά την απόρριψη της έφεσης που άσκησε κατά της απόφασης αυτής, η Caja de Madrid άσκησε αναίρεση ενώπιον του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία), αιτούντος δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το σύστημα προστασίας που εγκαθιδρύει η οδηγία 93/13 εδράζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής τελεί σε υποδεέστερη κατάσταση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο την εξουσία διαπραγμάτευσης όσο και το επίπεδο πληροφόρησης, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, αδυνατώντας να επηρεάσει το περιεχόμενό τους. Η οδηγία αυτή προέβη μόνο σε μερική και κατ' ελάχιστο περιεχόμενο εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών περί καταχρηστικών ρητρών, αναγνωρίζοντας ταυτοχρόνως στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να διασφαλίζουν υπέρ των καταναλωτών υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που προβλέπει η ίδια.

Έτσι, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ, ως προς το σύνολο του τομέα που διέπεται από την εν λόγω οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σε σχέση με αυτές που η ίδια περιέχει, υπό την προϋπόθεση ότι σκοπός τους είναι να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κύριου αντικείμενου της σύμβασης είτε την αναλογία μεταξύ του τιμήματος και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και στην περίπτωση που οι εν λόγω ρήτρες είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό (σκέψεις 27, 28, 40, 44 και σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska κ.λπ. (C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631)

Εθνική διάταξη η οποία καθορίζει μέγιστο ποσό του κόστους της πίστωσης εκτός των τόκων – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Συμβατική ρήτρα με την οποία μετακυλίνονται στον καταναλωτή έξοδα που σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα του δανειστή – Σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών – Άρθρο 4, παράγραφος 2

Με την απόφαση αυτή, της οποίας το πραγματικό και νομικό πλαίσιο παρουσιάστηκε ανωτέρω¹⁶, το Δικαστήριο επισημαίνει επίσης ότι, κατά το μέτρο που το άρθρο 3851, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα, το οποίο μετέφερε στο πολωνικό δίκαιο το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, ορίζει στενότερα το περιεχόμενο της εξαίρεσης που προβλέπει η εν λόγω διάταξη του δικαίου της Ένωσης, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή, όπερ απόκειται όμως στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, επιτρέπει ευρύτερο έλεγχο του τυχόν καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής (σκέψη 83).

Ως προς το ζήτημα αυτό, το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις, σύμφωνες προς τη Συνθήκη ΛΕΕ, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή. Αυτό απηχεί την αιτιολογική σκέψη 12 της εν λόγω οδηγίας, κατά την οποία η οδηγία προβαίνει σε μερική και ελάχιστη μόνο εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες (σκέψη 84). Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, διάταξη του εθνικού δικαίου η οποία προβλέπει στενότερο περιεχόμενο για την εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 συμβάλλει στην επίτευξη του σκοπού προστασίας των καταναλωτών τον οποίο επιδιώκει η οδηγία αυτή (σκέψη 85).

¹⁶ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 14.

II. Χαρακτηρισμός «καταχρηστικής ρήτρας», κατά την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας 93/13

1. Έννοια του όρου «καταχρηστική ρήτρα»

Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, *Océano Grupo Editorial (C-240/98 έως C-244/98, EU:C:2000:346)*¹⁷

Ρήτρα περί κατά παρέκταση αρμοδιότητας

Συμβάσεις σχετικές με την πώληση εγκυκλοπαιδειών σε καταναλωτές περιελάμβαναν ρήτρα απονέμουσα αρμοδιότητα στα δικαστήρια της Βαρκελώνης (Ισπανία), πόλης στην οποία δεν κατοικούσε κανείς από τους καταναλωτές, αλλά στην οποία βρισκόταν η έδρα των εναγουσών εταιριών των κυρίων δικών.

Επειδή οι αγοραστές των εγκυκλοπαιδειών δεν κατέβαλαν τις οφειλόμενες δόσεις κατά τις προβλεπόμενες ημερομηνίες, οι πωλητές, κατά το χρονικό διάστημα από τις 25 Ιουλίου 1997 έως τις 19 Δεκεμβρίου 1997, προσέφυγαν στο Juzgado de Primera Instancia nº 35 de Barcelona (35ο πρωτοδικείο Βαρκελώνης, Ισπανία), στο πλαίσιο της διαδικασίας «juicio de cognición» (ειδικής διαδικασίας μικροδιαφορών), και ζήτησαν να καταδικαστούν οι εναγόμενοι των κυρίων δικών στην καταβολή των οφειλομένων ποσών.

Οι αγωγές αυτές δεν επιδόθηκαν στους εναγομένους, καθόσον το αιτούν δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς την αρμοδιότητά του προς εκδίκαση των διαφορών. Συγκεκριμένα, επανειλημμένως, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) είχε κηρύξει καταχρηστικές ρήτρες περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας όπως οι επίδικες στις υποθέσεις που του είχαν υποβληθεί.

Εκτιμώντας ότι η ερμηνεία της οδηγίας ήταν αναγκαία προκειμένου να αποφανθεί επί των διαφορών που υποβλήθηκαν στην κρίση του, το Juzgado de Primera Instancia nº35 de Barcelona (35ο πρωτοδικείο Βαρκελώνης) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να ζητήσει από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η προστασία την οποία η οδηγία 93/13 εξασφαλίζει στους καταναλωτές συνεπάγεται τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας σύμβασης που έχει υποβληθεί στην κρίση του, όταν εξετάζει το παραδεκτό αγωγής ασκηθείσας ενώπιον των τακτικών δικαστηρίων.

Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να θεωρείται καταχρηστική υπό την έννοια της εν λόγω οδηγίας μια ρήτρα περί παρεκτάσεως της αρμοδιότητας, που περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναπτόμενη μεταξύ ενός καταναλωτή και ενός επαγγελματία χωρίς να αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και η οποία απονέμει αποκλειστική αρμοδιότητα στο δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η έδρα του

¹⁷ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο IV.2. 2.1. «Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας – Περιεχόμενο της υποχρέωσης».

επαγγελματία, στο μέτρο που μια τέτοια ρήτρα δημιουργεί, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία, εις βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των εκ της συμβάσεως δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων (σκέψη 24).

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι μια τέτοια ρήτρα επιβάλλει στον καταναλωτή την υποχρέωση να υπαχθεί στην αποκλειστική αρμοδιότητα δικαστηρίου το οποίο μπορεί να είναι απομακρυσμένο από τον τόπο της κατοικίας του, πράγμα το οποίο μπορεί να καταστήσει δυσχερή την παράστασή του ενώπιον του δικαστηρίου αυτού. Στην περίπτωση διαφορών που αφορούν περιορισμένα ποσά, τα απαιτούμενα για την παράσταση του καταναλωτή έξοδα μπορεί να τον αποθαρρύνουν και να τον οδηγήσουν σε παραίτηση από την άσκηση ένδικου μέσου ή από την υπεράσπισή του. Ως εκ τούτου, μια τέτοια ρήτρα εμπίπτει στην κατηγορία των ρητρών που έχουν ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα τη ματαίωση ή την παρεμπόδιση της άσκησης ενδίκων προσφυγών από τον καταναλωτή, κατηγορία που προβλέπεται στο σημείο 1, στοιχείο π', του παραρτήματος της οδηγίας. Αντιθέτως, η ρήτρα αυτή επιτρέπει στον επαγγελματία να συγκεντρώνει το σύνολο των διαφορών που αφορούν την επαγγελματική δραστηριότητά του στο δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η επαγγελματική έδρα του, πράγμα το οποίο διευκολύνει την παράστασή του ενώπιον του δικαστηρίου καθιστώντας τη συγχρόνως λιγότερο δαπανηρή (σκέψεις 22 και 23).

Απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander (C-96/16 και C-94/17, [EU:C:2018:643](#))¹⁸

Εκχώρηση απαίτησης – Σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή – Κριτήρια εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας

Δανειολήπτης συνήψε με την Caja de Ahorros del Mediterráneo, νυν Banco de Sabadell, σύμβαση ενυπόθηκου δανείου, το οποίο έπρεπε να αποπληρωθεί σε μηνιαίες δόσεις. Η σύμβαση όριζε το επιτόκιο υπερημερίας σε 25 % ετησίως.

Περιελθών σε υπερημερία, ο εν λόγω δανειολήπτης άσκησε ενώπιον του Juzgado de Primera Instancia (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, Ισπανία) αγωγή κατά της Banco de Sabadell με αίτημα την ακύρωση μεταξύ άλλων της ως άνω ρήτρας, για τον λόγο ότι η ρήτρα αυτή είχε καταχρηστικό χαρακτήρα. Επιπλέον, κατά τον δανειολήπτη, εφόσον η ρήτρα της σύμβασης δανείου της υπόθεσης της κύριας δίκης που καθόριζε το επιτόκιο υπερημερίας κηρύχθηκε καταχρηστική, η σύμβαση αυτή δεν έπρεπε να παράγει πλέον ούτε τόκους υπερημερίας ούτε συμβατικούς τόκους.

Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία), είναι καταχρηστικές οι ρήτρες που επιβάλλουν στον καταναλωτή ο οποίος δεν εκτελεί τις υποχρεώσεις του δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση. Επομένως, πρέπει να κηρυχθούν καταχρηστικές από τα κατώτερα ιεραρχικώς δικαστήρια οι ρήτρες περί των τόκων υπερημερίας των συμβάσεων προσωπικού δανείου ή συμβάσεων ενυπόθηκου δανείου που έχουν συναφθεί με καταναλωτές, οι οποίες δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης και πληρούν το κριτήριο σύμφωνα με το οποίο το επιτόκιο υπερημερίας υπερβαίνει κατά περισσότερες από

¹⁸ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο V.3. «Άλλα αποτελέσματα».

δύο ποσοστιαίες μονάδες το συμφωνηθέν μεταξύ των συμβαλλομένων μερών συμβατικό επιτόκιο.

Επιληφθέν αιτήσεως αναιρέσεως, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η εν λόγω νομολογία είναι αντίθετη προς την οδηγία 93/13.

Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία 93/13 δεν αντιτίθεται σε εθνική νομολογία, όπως η νομολογία του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου), σύμφωνα με την οποία είναι καταχρηστική η ρήτρα περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας που δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή, για τον λόγο ότι επιβάλλει στον υπερήμερο καταναλωτή δυσανάλογα υψηλή αποζημίωση, εφόσον το επιτόκιο αυτό υπερβαίνει κατά περισσότερες από δύο ποσοστιαίες μονάδες το συμβατικό επιτόκιο που προβλέπει η σύμβαση αυτή (σημείο 2 του διατακτικού).

Συναφώς, δεν αποκλείεται, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς τους εναρμόνισης της ερμηνείας του δικαίου και για λόγους ασφάλειας δικαίου, τα ανώτατα δικαστήρια κράτους μέλους, όπως το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο), να μπορούν, τηρώντας την οδηγία 93/13, να θέσουν ορισμένα κριτήρια με γνώμονα τα οποία τα δικαστήρια κατώτερου βαθμού θα πρέπει να εξετάζουν τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών. Ωστόσο, μολονότι η νομολογία του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) δεν φαίνεται ασφαλώς ότι εμπίπτει στις αυστηρότερες διατάξεις τις οποίες μπορούν να θεσπίζουν τα κράτη μέλη για να διασφαλίζουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή δυνάμει του άρθρου 8 της οδηγίας αυτής δεδομένου ότι, μεταξύ άλλων, η νομολογία αυτή δεν φαίνεται να έχει ισχύ νόμου ούτε να αποτελεί πηγή δικαίου στην ισπανική έννομη τάξη, εντούτοις η θέσπιση νομολογιακού κριτηρίου, όπως το εν προκειμένω καθιερωθέν από το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο), εντάσσεται στον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών τον οποίο επιδιώκει η εν λόγω οδηγία (σκέψη 68).

Πράγματι, από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 καθώς και από τη γενική οικονομία της οδηγίας αυτής προκύπτει ότι η εν λόγω οδηγία δεν αποσκοπεί τόσο στη διασφάλιση συνολικής συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών όσο στην αποτροπή δημιουργίας ανισορροπίας μεταξύ αυτών των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων εις βάρος των καταναλωτών (σκέψη 69).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))¹⁹

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περιορισμού της μεταβλητότητας του επιτοκίου (ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου») – Σύμβαση ανανέωσης της οφειλής – Παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων κατά των συμβατικών ρητρών – Μη δεσμευτικός χαρακτήρας

Δανειολήπτης αγόρασε από κατασκευαστική εταιρία ακίνητο και, κατ' αυτόν τον τρόπο, υποκατέστησε την εν λόγω κατασκευαστική εταιρία στη θέση του οφειλέτη του ενυπόθηκου δανείου σε σχέση με το ακίνητο αυτό, το οποίο είχε χορηγήσει το πιστωτικό ίδρυμα Caja de

¹⁹ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.2. «Έννοια της ρήτρας “που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”», τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας» και τον τίτλο V.3. «Άλλα αποτελέσματα».

Ahorros de la Inmaculada de la Aragón, νυν Ibercaja Banco. Ως εκ τούτου, ο δανειολήπτης αποδέχθηκε το σύνολο των συμφωνιών και όρων του εν λόγω ενυπόθηκου δανείου, όπως είχαν καθορισθεί μεταξύ του αρχικού οφειλέτη και του πιστωτικού ιδρύματος.

Στις 9 Μαΐου 2013 το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) κήρυξε άκυρες τις ρήτρες «κατώτατου επιτοκίου» που περιείχονταν στις συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων, καθόσον δεν πληρούνταν οι απαιτήσεις σαφήνειας και διαφάνειας. Κατ'εφαρμογήν της νομολογίας αυτής, η Ibercaja Banco δρομολόγησε την επαναδιαπραγμάτευση των ρητρών αυτών στις συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου που είχε συνάψει.

Επομένως, η σύμβαση ενυπόθηκου δανείου μεταξύ του δανειολήπτη και της Ibercaja Banco τροποποιήθηκε με σύμβαση ανανέωσης οφειλής, η οποία αφορούσε, μεταξύ άλλων, το επιτόκιο που είχε συνομολογηθεί με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», δεδομένου ότι αυτό μειώθηκε. Επιπλέον, η σύμβαση ανανέωσης οφειλής περιείχε ρήτρα με την οποία ο δανειολήπτης παραιτούνταν από τα αποτελέσματα που συνεπαγόταν η κήρυξη ως καταχρηστικής της ρήτρας «κατώτατου επιτοκίου».

Ο δανειολήπτης άσκησε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Juzgado de Primera Instancia e Instrucción nº 3 de Teruel (3ου πρωτοδικείου Teruel, Ισπανία), ζητώντας να αναγνωρισθεί ότι η ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου» που περιλαμβανόταν στη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου ήταν καταχρηστική, καθώς και να υποχρεωθεί το πιστωτικό ίδρυμα να την απαλείψει και να του επιστρέψει τα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως βάσει της εν λόγω ρήτρας από της συνάψεως του δανείου αυτού.

Η Ibercaja Banco αντέταξε στους ισχυρισμούς του δανειολήπτη τις ρήτρες της σύμβασης ανανέωσης οφειλής και ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να διευκρινίσει κατά πόσον οι δικαιοπραξίες που τροποποιούν μια σύμβαση, ιδίως κάποια από τις ρήτρες της η οποία προβάλλεται ότι είναι καταχρηστική, είναι επίσης «μολυσμένες» από τη ρήτρα αυτή και, ως εκ τούτου, στερούνται δεσμευτικού χαρακτήρα.

Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο διατηρούσε αμφιβολίες σχετικά με τη συμβατότητα της επαναδιαπραγμάτευσης καταχρηστικής ρήτρας προς την αρχή που καθιερώνει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, κατά την οποία οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές.

Με την παρούσα απόφαση, το Δικαστήριο κρίνει ότι η παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων όταν έχει συνομολογηθεί στο πλαίσιο συμφωνίας, όπως είναι ο συμβιβασμός, το ίδιο το αντικείμενο της οποίας είναι η διευθέτηση υφιστάμενης διαφοράς μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή πρέπει να διακρίνεται από την προηγούμενη παραίτηση από την άσκηση κάθε ενδίκου βοηθήματος η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία (σκέψη 67).

Αφενός, το Δικαστήριο κρίνει ότι η ρήτρα που συνομολογήθηκε σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή για την επίλυση υφιστάμενης διαφοράς, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από την προβολή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου των αξιώσεων που θα μπορούσε να προβάλει αν δεν υπήρχε η ρήτρα αυτή, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «καταχρηστική», ιδίως αν ο εν λόγω καταναλωτής δεν μπορούσε να έχει στη διάθεσή του τις κρίσιμες πληροφορίες που θα του παρείχαν τη δυνατότητα να αντιληφθεί τις νομικές συνέπειες

που απέρρεαν από την εν λόγω ρήτρα για τον ίδιο (σημείο 4 του διατακτικού, πρώτη περίπτωση). Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι επαγγελματίας και καταναλωτής παραιτούνται αμοιβαίως από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που αφορούν συμβατική ρήτρα δεν εμποδίζει το εθνικό δικαστήριο να εξετάσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας τέτοιας ρήτρας, εφόσον η ρήτρα αυτή μπορεί να παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή (σκέψη 64).

Αφετέρου, το Δικαστήριο κρίνει ότι η ρήτρα με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται, όσον αφορά μελλοντικές διαφορές, από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων που στηρίζονται στα δικαιώματα τα οποία έχει δυνάμει της οδηγίας 93/13 δεν δεσμεύει τον καταναλωτή (σημείο 4 του διατακτικού, δεύτερη περίπτωση). Συγκεκριμένα, ο καταναλωτής δεν μπορεί να δεσμευθεί εγκύρως ότι θα παραιτηθεί για το μέλλον από τη δικαστική προστασία και τα δικαιώματα που αντλεί από την οδηγία 93/13. Επομένως, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι ο καταναλωτής δεν μπορεί εξ ορισμού να αντιληφθεί τις συνέπειες της προσχώρησής του σε μια τέτοια ρήτρα όσον αφορά διαφορές που ενδέχεται να ανακύψουν στο μέλλον (σκέψη 75).

Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρέωσης)
(C-395/21, [EU:C:2023:14](#))

Σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών – Συμβατική ρήτρα που καθορίζει το ύψος της δικηγορικής αμοιβής σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω²⁰, το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι η διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρα σύμβασης συναφθείσας με καταναλωτή στηρίζεται κατ' αρχήν σε συνολική αξιολόγηση η οποία δεν λαμβάνει υπόψη μόνον την τυχόν έλλειψη διαφάνειας της επίμαχης ρήτρας. Πλην όμως, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να διασφαλίζουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών (σκέψη 49).

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ρήτρα σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή με την οποία καθορίζεται, σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης, η τιμή των επίμαχων υπηρεσιών και η οποία εμπίπτει, ως εκ τούτου, στο κύριο αντικείμενο της οικείας σύμβασης δεν πρέπει να θεωρείται καταχρηστική απλώς και μόνο για τον λόγο ότι δεν πληροί την απαίτηση περί διαφάνειας, εκτός αν το κράτος μέλος το δίκαιο του οποίου εφαρμόζεται στην επίμαχη σύμβαση έχει ρητώς προβλέψει ότι ο χαρακτηρισμός «καταχρηστική ρήτρα» απορρέει εκ μόνου του γεγονότος αυτού (σημείο 3 του διατακτικού).

²⁰ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 15. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας» και τον τίτλο V.2 «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

2. Έννοια της ρήτρας «που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης»

Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#))

Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Έννοια της φράσης «ρήτρα σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» – Ρήτρα ενταχθείσα στη σύμβαση μετά τη σύναψή της, έπειτα από παρέμβαση του εθνικού νομοθέτη

Με την απόφαση αυτή, της οποίας το πραγματικό και νομικό πλαίσιο παρουσιάστηκε ανωτέρω²¹, το Δικαστήριο υπογραμμίζει επίσης ότι η φράση «ρήτρα που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αφορά συμβατική ρήτρα που τροποποιήθηκε από εθνική νομοθετική διάταξη αναγκαστικού δικαίου, η οποία θεσπίστηκε μετά τη σύναψη σύμβασης με καταναλωτή, με σκοπό να θεραπεύσει άκυρη ρήτρα περιλαμβανόμενη στην εν λόγω σύμβαση (σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περιορισμού της μεταβλητότητας του επιτοκίου (ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου») – Σύμβαση ανανέωσης της οφειλής

Με την απόφαση αυτή, της οποίας το πραγματικό και νομικό πλαίσιο παρουσιάστηκε ανωτέρω²², το Δικαστήριο διευκρινίζει επιπλέον ότι ρήτρα σύμβασης συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή με σκοπό την τροποποίηση δυνητικά καταχρηστικής ρήτρας προγενέστερης σύμβασης συναφθείσας μεταξύ τους ή τη ρύθμιση των συνεπειών του καταχρηστικού χαρακτήρα της άλλης αυτής ρήτρας μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και, ενδεχομένως, να κηρυχθεί καταχρηστική (σημείο 2 του διατακτικού).

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το γεγονός ότι η νέα ρήτρα αποσκοπεί στην τροποποίηση προγενέστερης ρήτρας η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης δεν απαλλάσσει, αυτό καθαυτό, το εθνικό δικαστήριο από την υποχρέωση να εξακριβώσει ότι ο καταναλωτής δεν μπόρεσε πράγματι να επηρεάσει, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το περιεχόμενο της νέας αυτής ρήτρας. Επομένως, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες μια τέτοια ρήτρα τέθηκε υπόψη του καταναλωτή προκειμένου να εξακριβώσει αν ο καταναλωτής μπορούσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της (σκέψεις 34 και 35).

²¹ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.1 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», σ. 8. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

²² Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II.1. «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”», σ. 20. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας» και τον τίτλο V.3. «Άλλα αποτελέσματα».

3. Έννοια του όρου «σημαντική ανισορροπία» εις βάρος του καταναλωτή

Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz (C-415/11, [EU:C:2013:164](#))²³

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης – Δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου της ουσίας – Καταχρηστικές ρήτρες – Κριτήρια εκτίμησης

Η υπόθεση ανάγεται σε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβληθείσα από ισπανικό δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε αγωγής καταναλωτή με αίτημα να αναγνωρισθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας πλειόνων ρητρών σύμβασης ενυπόθηκου δανείου και να ακυρωθεί η διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης που κινήθηκε εις βάρος του.

Οι εν λόγω ρήτρες αφορούσαν τον καθορισμό των τόκων υπερημερίας, οι οποίοι επιβάλλονται αυτομάτως επί των μη καταβληθέντων εμπροθέσμως ποσών, χωρίς να απαιτείται ένσταση, την πρόωγη λύση των συμβάσεων μακράς διάρκειας καθώς και τον μονομερή καθορισμό εκ μέρους του δανειστή μηχανισμών εξόφλησης του συνόλου της οφειλής μέσω κατάλληλου πιστοποιητικού στο οποίο εμφανίζεται το ποσό της ληξιπρόθεσμης οφειλής. Καθότι διατηρούσε αμφιβολίες σχετικά με τη συμβατότητα των ως άνω ρητρών με τις διατάξεις της οδηγίας 93/13, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως (σκέψη 30).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο κρίνει ότι η ύπαρξη «σημαντικής ανισορροπίας» εις βάρος του καταναλωτή, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, πρέπει να εκτιμάται διά της αναλύσεως των εθνικών κανόνων που ισχύουν ελλείψει σχετικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων, προκειμένου να αξιολογηθεί αν, και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό, η σύμβαση περιάγει τον καταναλωτή σε κατάσταση η οποία είναι, από νομικής απόψεως, λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με εκείνη που προβλέπει η εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία. Ομοίως, είναι χρήσιμη προς τούτο η εξέταση της νομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται ο εν λόγω καταναλωτής, λαμβανομένων υπόψη των μέσων που διαθέτει βάσει της εθνικής νομοθεσίας, για να επιτύχει την παύση της χρησιμοποίησης καταχρηστικών ρητρών (σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση της 16ης Ιανουαρίου 2014, Constructora Principado (C-226/12, [EU:C:2014:10](#))

Σύμβαση πώλησης ακινήτου – Καταχρηστικές ρήτρες – Κριτήρια εκτίμησης

Στις 26 Ιουνίου 2005 ιδιώτης συνήψε με την Constructora Principado σύμβαση πώλησης κατοικίας. Ρήτρα της σύμβασης προέβλεπε ότι ο καταναλωτής βαρύνεται με τον δημοτικό φόρο επί της αυξήσεως της αξίας των αστικών οικοπέδων καθώς και με την καταβολή των εξόδων σύνδεσης της κατοικίας με το δίκτυο υδροδότησης και αποχέτευσης, τα οποία βαρύνουν, βάσει του νόμου, τον επαγγελματία.

Ο εν λόγω ιδιώτης άσκησε ενώπιον του Juzgado de Primera Instancia nº 2 de Oviedo (2ου πρωτοδικείου Οβιέδο, Ισπανία) αγωγή κατά της Constructora Principado με αίτημα την

²³ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο IV.3. «Λήψη προσωρινών μέτρων».

επιστροφή των ανωτέρω ποσών. Το αίτημα αυτό στηριζόταν στο επιχείρημα ότι η επίδικη ρήτρα, σε εκτέλεση της οποίας ο αγοραστής όφειλε να καταβάλει τα ως άνω ποσά, έπρεπε να κριθεί καταχρηστική, καθόσον δεν αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγμάτευσης με αποτέλεσμα να προκληθεί σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών.

Η Constructora Principado υποστήριξε ότι δεν υφίσταται σημαντική ανισορροπία, καθόσον η εκτίμηση της ισορροπίας της σύμβασης δεν μπορεί να περιοριστεί σε έναν συγκεκριμένο όρο, αλλά πρέπει να γίνεται με συνεκτίμηση του συνόλου της σύμβασης και στάθμιση όλων των ρητρών της.

Επιληφθέν της υπόθεσης σε δεύτερο βαθμό, το Audiencia Provincial de Oviedo (εφετείο Οβιέδο, Ισπανία) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ανισορροπία στην οποία αναφέρεται το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προκαλείται από το γεγονός αυτό καθεαυτό της μετακύλισης στον καταναλωτή μιας υποχρέωσης πληρωμής που βαρύνει κατά νόμον τον επαγγελματία ή από το γεγονός ότι, σύμφωνα με την οδηγία, η ανισορροπία πρέπει να είναι σημαντική συνεπάγεται ότι απαιτείται σημαντική οικονομική επιβάρυνση του καταναλωτή σε σχέση με το συνολικό ύψος της συναλλαγής.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ύπαρξη σημαντικής ανισορροπίας δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκην ότι οι δαπάνες τις οποίες επιβάλλει συμβατική ρήτρα στον καταναλωτή πρέπει να έχουν ως προς αυτόν σημαντικές οικονομικές συνέπειες σε σχέση με το ποσό της επίμαχης συναλλαγής, αλλά μπορεί να προκύπτει από μόνη την αρκούντως σοβαρή επιδείνωση της νομικής κατάστασης στην οποία περιάγουν τον καταναλωτή, ως συμβαλλόμενο, οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις, είτε αυτή λαμβάνει τη μορφή περιορισμού του περιεχομένου των δικαιωμάτων που αυτός αντλεί από τη σύμβαση σύμφωνα με τις ως άνω διατάξεις, είτε τη μορφή εμποδίου στην άσκησή τους, είτε ακόμη τη μορφή επιβάρυνσής του με πρόσθετη υποχρέωση, την οποία δεν προβλέπουν οι εθνικοί κανόνες (διατακτικό).

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι στο αιτούν δικαστήριο απόκειται, προκειμένου να εκτιμήσει αν όντως υπάρχει σημαντική ανισορροπία, να λάβει υπόψη τη φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η επίμαχη σύμβαση και όλες τις κατά τον χρόνο της σύναψής της περιστάσεις, καθώς και όλες τις υπόλοιπες ρήτρες της εν λόγω σύμβασης (διατακτικό).

III. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας

1. Κριτήρια εκτίμησης

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 9ης Νοεμβρίου 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659) ²⁴

Κριτήρια εκτίμησης – Αυτεπάγγελτη εξέταση, από το εθνικό δικαστήριο, του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας

Οι διάδικοι της κύριας δίκης συνήψαν σύμβαση δανείου για τη χρηματοδότηση της αγοράς αυτοκινήτου.

Όταν ο αντισυμβαλλόμενός της έπαυσε να τηρεί τις συμβατικές υποχρεώσεις του, η VB Pénzügyi Lízing, ενάγουσα, κατήγγειλε την εν λόγω σύμβαση και προσέφυγε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ζητώντας την επιστροφή ποσού πίστωσης που ανερχόταν σε 317 404 ουγγρικά φιορίνια (HUF) και την καταβολή ληξιπρόθεσμων τόκων επί του μη καταβληθέντος ποσού καθώς και λοιπών δαπανών.

Η ενάγουσα εταιρία δεν υπέβαλε την αίτηση εκδόσεως διαταγής πληρωμής στο αρμόδιο δικαστήριο του τόπου διαμονής του αντισυμβαλλομένου της, του εναγομένου, αλλά επικατέστηκε τη ρήτρα περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας που περιλάμβανε η εν λόγω σύμβαση δανείου βάσει της οποίας ενδεχόμενη διαφορά μεταξύ των μερών θα υπαγόταν στην αρμοδιότητα του Budapesti II. és III. kerületi bíróság (δικαστηρίου δεύτερης και τρίτης περιφέρειας Βουδαπέστης, Ουγγαρία), αιτούντος δικαστηρίου στην υπόθεση αυτή.

Το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο εναγόμενος δεν είχε τη διαμονή του στην περιφέρειά του, οι δε κανόνες της πολιτικής δικονομίας ορίζουν ότι κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο για να επιλύσει διαφορά όπως αυτή της οποίας επιλήφθηκε το αιτούν δικαστήριο είναι εκείνο στην περιφέρεια του οποίου έχει τη διαμονή του ο εναγόμενος.

Το αιτούν δικαστήριο θέλησε, εντούτοις, να ζητήσει από το Δικαστήριο να διευκρινίσει ποια κριτήρια μπορεί να λαμβάνει υπόψη του το εθνικό δικαστήριο κατά την εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας, ειδικότερα στην περίπτωση κατά την οποία μια συμβατική ρήτρα προβλέπει την κατά τόπον αρμοδιότητα όχι των δικαστηρίων στην περιφέρεια των οποίων ο επαγγελματίας έχει την έδρα του, αλλά δικαστηρίων άλλης περιφέρειας, ευρισκόμενων εγγύς του τόπου έδρας του εν λόγω επαγγελματία.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο εμβάθυνε την απόφαση Pannon GSM (C-243/08) ²⁵. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αφορά τόσο την ερμηνεία της έννοιας «καταχρηστική ρήτρα» του άρθρου 3,

²⁴ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο IV.2. 2.1 «Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας – Περιεχόμενο της υποχρέωσης».

²⁵ Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, [Pannon GSM](#) (C-243/08, EU:C:2009:350), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο IV.2. 2.1 «Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας – Περιεχόμενο της υποχρέωσης».

παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και του παραρτήματός της όσο και τα κριτήρια τα οποία ο εθνικός δικαστής μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει κατά την εξέταση συμβατικής ρήτρας υπό το πρίσμα των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας, εξυπακουμένου ότι αποκλείεται στον εν λόγω δικαστή να αποφαινεται, λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων αυτών, επί του ενδεδειγμένου χαρακτηρισμού συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας βάσει των περιστάσεων της κάθε περίπτωσης (σημείο 2 του διατακτικού).

Ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας πρέπει να εκτιμάται λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αποτελούν το αντικείμενο της σύμβασης όσο και όλα τα πραγματικά περιστατικά τα οποία ανάγονται στον χρόνο της σύναψής της, όπως το γεγονός ότι η ρήτρα που απονέμει αποκλειστική αρμοδιότητα στο δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η έδρα του επαγγελματία ενσωματώθηκε στη σύμβαση που συνήφθη μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία χωρίς να αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης (σκέψεις 42 και 43).

Απόφαση της 26ης Απριλίου 2012, *Invitel* (C-472/10, [EU:C:2012:242](#))²⁶

Μονομερής τροποποίηση των όρων της σύμβασης από τον επαγγελματία – Αγωγή προς το δημόσιο συμφέρον, η οποία ασκείται εξ ονόματος των καταναλωτών από οργανισμό που ορίζει η εθνική νομοθεσία – Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας

Η Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (εθνική ένωση προστασίας των καταναλωτών, στο εξής: NFH) έχει την εξουσία να ζητεί από τα ουγγρικά δικαστήρια να κηρύσσουν άκυρη καταχρηστική ρήτρα η οποία αποτελεί μέρος σύμβασης συναφθείσας με καταναλωτές εάν η χρήση τέτοιας ρήτρας από καταναλωτή θίγει μεγάλο αριθμό καταναλωτών ή προκαλεί σημαντική ζημία. Κατά την ουγγρική νομοθεσία, όταν δικαστήριο κηρύσσει μια καταχρηστική ρήτρα άκυρη κατόπιν ασκήσεως αγωγής προς το δημόσιο συμφέρον (ομαδική αγωγή), η ακυρότητα ισχύει έναντι κάθε καταναλωτή ο οποίος έχει συνάψει με επαγγελματία σύμβαση που περιέχει τη ρήτρα αυτή.

Η NFH έλαβε πολυάριθμες καταγγελίες καταναλωτών κατά μιας εταιρίας σταθερής τηλεφωνίας, διότι αυτή περιέλαβε στους γενικούς όρους των συμβάσεων συνδρομής που συνήπτε με τους καταναλωτές μια ρήτρα η οποία της παρείχε το δικαίωμα να χρεώνει εκ των υστέρων στους πελάτες της το κόστος σε περίπτωση εξόφλησης των τιμολογίων της μέσω ταχυδρομικού εμβάσματος. Επιπλέον, στις συμβάσεις αυτές δεν διευκρινιζόταν ο τρόπος υπολογισμού των ως άνω εξόδων εμβάσματος.

Εκτιμώντας ότι η επίμαχη ρήτρα συνιστούσε καταχρηστική συμβατική ρήτρα και λόγω της άρνησης της εταιρίας να τροποποιήσει την εν λόγω ρήτρα, η NFH άσκησε αγωγή ενώπιον του Pest Megyei Bíróság (δικαστηρίου Pest, Ουγγαρία), με αίτημα, αφενός, την αναγνώριση της ακυρότητας της επίμαχης ρήτρας ως καταχρηστικής και, αφετέρου, την άμεση και αναδρομική επιστροφή στους συνδρομητές των ποσών που είχαν καταβληθεί αχρεωστήτως καθόσον αναγράφονταν ως «έξοδα εμβάσματος» στα τιμολόγια της εναγομένης. Το δικαστήριο αυτό

²⁶ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο VI.1. «Συλλογικές αγωγές ή αγωγές προς το δημόσιο συμφέρον».

έκρινε, ωστόσο, ότι η έκβαση της διαφοράς εξαρτάται από την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων της οδηγίας 93/13.

Όσον αφορά τον εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας που υποβλήθηκε στην κρίση του, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η εν λόγω εκτίμηση εμπίπτει στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου που αποφαινεται στο πλαίσιο της διαδικασίας που κίνησε προς το δημόσιο συμφέρον και εξ ονόματος των καταναλωτών ο ορισμένος από την εθνική νομοθεσία οργανισμός. Στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να εκτιμήσει, υπό το πρίσμα του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 93/13, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας όπως η επίμαχη στη συγκεκριμένη υπόθεση. Στο πλαίσιο της ως άνω εκτίμησης, το εν λόγω δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει ιδίως αν, υπό το πρίσμα, αφενός, όλων των ρητρών των γενικών όρων των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές και, αφετέρου, της εφαρμοστέας εθνικής ρύθμισης, ο λόγος ή ο τρόπος μεταβολής του κόστους της παρεχόμενης υπηρεσίας διευκρινίζονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και αν, ενδεχομένως, οι καταναλωτές έχουν το δικαίωμα να λύσουν τη σχετική σύμβαση (σημείο 1 του διατακτικού).

2. Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας

Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, [EU:C:2013:180](#))

Οδηγία 2003/55/EK – Εσωτερική αγορά φυσικού αερίου – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών – Μονομερής τροποποίηση της τιμής της υπηρεσίας από τον επαγγελματία – Παραπομπή σε υποχρεωτική κανονιστική ρύθμιση που αφορά άλλη κατηγορία καταναλωτών – Δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Υποχρέωση σαφούς, κατανοητής και διαφανούς διατύπωσης

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω²⁷, το Δικαστήριο διαπιστώνει, όσον αφορά τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας, ότι ο νομοθέτης αναγνώρισε ότι, στο πλαίσιο των συμβάσεων αορίστου χρόνου, όπως οι συμβάσεις παροχής φυσικού αερίου, ο προμηθευτής έχει εύλογο συμφέρον να τροποποιεί το κόστος της υπηρεσίας του. Οι τυποποιημένες ρήτρες που καθιστούν δυνατή τέτοια μονομερή αναπροσαρμογή πρέπει να τηρούν τις απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι απόκειται, εν τέλει, όχι στο ίδιο αλλά στον εθνικό δικαστή να διαπιστώσει αν αυτό συμβαίνει σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Κατά την εν λόγω εξέταση, ο εθνικός δικαστής οφείλει να αποδίδει ουσιώδη σημασία σε ορισμένα κριτήρια τα οποία το Δικαστήριο διευκρινίζει (σκέψεις 45 έως 48).

Η σύμβαση πρέπει να εκθέτει κατά τρόπο διαφανή τον λόγο και τρόπο αναπροσαρμογής του κόστους, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να προβλέψει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ενδεχόμενες μεταβολές του κόστους (σκέψη 49).

²⁷ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.1 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», σ. 7.

Το Δικαστήριο επισημαίνει συναφώς ότι η έλλειψη ενημέρωσης επί του σημείου αυτού δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να αντισταθμιστεί από το γεγονός και μόνο ότι οι καταναλωτές, κατά την εκτέλεση της σύμβασης, θα ενημερώνονται, αφενός, για την τροποποίηση του κόστους με τήρηση εύλογης προθεσμίας προειδοποίησης και, αφετέρου, για το δικαίωμά τους να καταγγείλουν τη σύμβαση αν δεν επιθυμούν να αποδεχθούν την τροποποίηση αυτή (σκέψη 51).

Η δε δυνατότητα καταγγελίας που παρέχεται στον καταναλωτή πρέπει να μπορεί να ασκηθεί πραγματικά, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες. Αυτό δεν ισχύει όταν, για λόγους που σχετίζονται με τις πρακτικές λεπτομέρειες της καταγγελίας ή με τις συνθήκες της οικείας αγοράς, ο καταναλωτής δεν έχει όντως τη δυνατότητα να αλλάξει προμηθευτή ή όταν δεν έχει ενημερωθεί με τον δέοντα τρόπο και εγκαίρως για την επικείμενη τροποποίηση (σκέψη 54).

Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))

Εξαίρεση ρητρών σχετικών με το κύριο αντικείμενο της σύμβασης και το ανάλογο ή μη του τιμήματος ή της αμοιβής εφόσον είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Συμβάσεις καταναλωτικού δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα – Ρήτρες σχετικά με συναλλαγματικές ισοτιμίες

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω²⁸, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι ρήτρα η οποία ορίζει το κύριο αντικείμενο της σύμβασης μπορεί να εξεταστεί ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα της μόνον εάν δεν έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Συναφώς, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η απαίτηση αυτή δεν περιορίζεται απλώς στον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα της ρήτρας από τυπικής και γραμματικής απόψεως. Αντιθέτως, η σύμβαση δανείου πρέπει να εκθέτει κατά τρόπο διαφανή τον λόγο και τις ιδιαιτερότητες του μηχανισμού μετατροπής του ξένου νομίσματος. Επομένως, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός, μπορούσε, βάσει της διαφήμισης και της πληροφόρησης που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης της σύμβασης δανείου, όχι μόνο να πληροφορηθεί την ύπαρξη της διαφοράς μεταξύ της συναλλαγματικής ισοτιμίας πώλησης και της συναλλαγματικής ισοτιμίας αγοράς του ξένου νομίσματος, αλλά και να αξιολογήσει τις συνέπειες της εφαρμογής της δεύτερης αυτής συναλλαγματικής ισοτιμίας για τον υπολογισμό των δόσεων και του συνολικού ύψους του δανείου του (σκέψεις 73 και 76).

²⁸ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 12. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο V.2. «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriuc κ.λπ. (C-186/16, [EU:C:2017:703](#))

Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα – Συναλλαγματικός κίνδυνος τον οποίο φέρει εξ ολοκλήρου ο καταναλωτής – Σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση – Χρόνος εκτίμησης της ύπαρξης της ανισορροπίας – Εννοιολογικό περιεχόμενο των «διατυπωμένων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» ρητρών – Επίπεδο της ενημέρωσης που πρέπει να παρέχει η τράπεζα

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω²⁹, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η απαίτηση μια συμβατική ρήτρα να είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό επιτάσσει επίσης να εκτίθεται στη σύμβαση κατά τρόπο εναργή η συγκεκριμένη λειτουργία του μηχανισμού τον οποίο αφορά η οικεία ρήτρα. Ενδεχομένως, η σύμβαση πρέπει επίσης να αναδεικνύει τη σχέση μεταξύ του μηχανισμού αυτού και των μηχανισμών που προβλέπουν άλλες ρήτρες, ώστε ο ενδιαφερόμενος καταναλωτής να μπορεί να εκτιμήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ως προς αυτόν οικονομικές συνέπειες. Το ζήτημα αυτό πρέπει να εξετάζεται από το εθνικό δικαστήριο λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, στα οποία καταλέγονται η διαφήμιση και η πληροφόρηση που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης σύμβασης δανείου (σκέψεις 45 και 46).

Ειδικότερα, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο καταναλωτής ενημερώθηκε για όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκταση της δέσμευσης που αναλάμβανε, ώστε να μπορεί να υπολογίσει το συνολικό κόστος του δανείου του (σκέψη 47).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα πρέπει να παρέχουν στους δανειολήπτες επαρκή πληροφόρηση, ώστε να είναι σε θέση να λαμβάνουν συνετές και εμπειριστατωμένες αποφάσεις. Συγκεκριμένα, οι πληροφορίες αυτές πρέπει να αφορούν όχι μόνον το ενδεχόμενο ανατίμησης ή υποτίμησης του νομίσματος του δανείου, αλλά και τις επιπτώσεις που θα έχουν στις δόσεις του δανείου οι διακυμάνσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας και η αύξηση του επιτοκίου του νομίσματος του δανείου (σκέψη 49).

Συγκεκριμένα, αφενός, ο καταναλωτής πρέπει να ενημερωθεί με σαφήνεια για το ότι, συνάπτοντας σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα, εκτίθεται σε ορισμένο συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο ενδέχεται να δυσκολευτεί οικονομικά να αντεπεξέλθει σε περίπτωση υποτίμησης του νομίσματος στο οποίο εισπράττει τα εισοδήματά του. Αφετέρου, η τράπεζα πρέπει να εκθέτει τις δυναμικές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τους κινδύνους που ενέχει η σύναψη δανείου σε ξένο νόμισμα, ιδίως στην περίπτωση που ο δανειολήπτης δεν εισπράττει τα εισοδήματά του στο εν λόγω ξένο νόμισμα (σκέψη 50).

Το Δικαστήριο διευκρινίζει επίσης ότι, σε περίπτωση που τραπεζικό ίδρυμα ενήργησε κατά παράβαση των υποχρεώσεων ενημέρωσης, προειδοποίησης και παροχής συμβουλών που υπέχει καθώς και του καθήκοντος διατύπωσης συμβατικών όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και, ως εκ τούτου, ο καταχρηστικός χαρακτήρας της επίδικης ρήτρας μπορεί να

²⁹ Όσον αφορά το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 13.

εξεταστεί, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αξιολογήσει, αφενός, την ενδεχόμενη μη συμμόρφωση με την απαίτηση περί καλής πίστης και, αφετέρου, την ύπαρξη ενδεχόμενης σημαντικής ανισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων. Η αξιολόγηση αυτή πρέπει να διενεργείται διά παραπομπής στον χρόνο σύναψης της σύμβασης και πρέπει να λαμβάνονται ιδίως υπόψη η εξειδίκευση και οι γνώσεις της τράπεζας σχετικά με τις πιθανές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τους εγγενείς κινδύνους της συνομολόγησης δανείου σε ξένο νόμισμα. Συναφώς, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι συμβατική ρήτρα μπορεί να ενέχει ανισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων η οποία εκδηλώνεται μόνον κατά την εκτέλεση της σύμβασης (σκέψεις 54 έως 57).

Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Factoring (C-51/17, [EU:C:2018:750](#))

Ρήτρα ενταχθείσα στη σύμβαση μετά τη σύναψή της, έπειτα από παρέμβαση του εθνικού νομοθέτη – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Σαφής και κατανοητή διατύπωση ρήτρας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁰, το Δικαστήριο διευκρινίζει το περιεχόμενο της απαίτησης μια συμβατική ρήτρα να είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό (σκέψη 73).

Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι τα τραπεζικά ιδρύματα υποχρεούνται να παρέχουν στους καταναλωτές επαρκείς πληροφορίες, ώστε να είναι σε θέση να λαμβάνουν τις αποφάσεις τους με σύνεση και με πλήρη γνώση των πραγμάτων. Τούτο σημαίνει ότι ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου πρέπει να γίνεται κατανοητή από τον καταναλωτή τόσο από τυπική και γραμματική άποψη όσο και ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενό της. Ως εκ τούτου, ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και ενημερωμένος, πρέπει να μπορεί όχι μόνο να γνωρίζει το ενδεχόμενο υποτίμησης του εθνικού νομίσματος έναντι του ξένου νομίσματος στο οποίο έχει συνομολογηθεί το δάνειο, αλλά επίσης να αξιολογεί τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας στις οικονομικές υποχρεώσεις του (σκέψη 78).

Επιπλέον, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών πρέπει να αξιολογείται σε συνάρτηση, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, με όλες τις περιστάσεις που περιέβαλαν τη σύναψή της, καθώς και με όλες τις άλλες ρήτρες της σύμβασης, μολοντί ορισμένες από τις ρήτρες αυτές κηρύχθηκαν ή θεωρήθηκαν καταχρηστικές και, ως εκ τούτου, άκυρες από τον εθνικό νομοθέτη μεταγενέστερα (σκέψη 83 και σημείο 4 του διατακτικού).

³⁰ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.1 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», σ. 8. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.2. «Έννοια της ρήτρας “που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”».

Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank (C-621/17, [EU:C:2019:820](#))**Υποχρέωση διατύπωσης των συμβατικών ρητρών κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Ρήτρες με τις οποίες επιβάλλεται η καταβολή εξόδων για μη προσδιοριζόμενες υπηρεσίες**

Ο αναιρεσείων της κύριας δίκης είχε συνάψει με την εταιρία στα δικαιώματα της οποίας υπεισλήθε η CIB σύμβαση δανείου ύψους 16 451 ευρώ με ετήσιο επιτόκιο 5,4 % και έξοδα διαχείρισης ανερχόμενα σε ποσοστό 2,4 % ετησίως διάρκειας 20 ετών. Ο ενδιαφερόμενος ήταν επίσης υποχρεωμένος να καταβάλει, δυνάμει των ρητρών της σύμβασης, το ποσό των 40 000 ουγγρικών φιορινίων (HUF) (περίπου 125 ευρώ) ως προμήθεια εκταμίευσης.

Ο αναιρεσείων της κύριας δίκης άσκησε αγωγή ενώπιον του Győri Törvényszék (δικαστηρίου του Győr, Ουγγαρία) με αίτημα να αναγνωρισθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας των ρητρών σχετικά με τα έξοδα διαχείρισης και την προμήθεια εκταμίευσης, για τον λόγο ότι η σύμβαση δεν εξέθετε λεπτομερώς τις συγκεκριμένες υπηρεσίες για τις οποίες συμφωνήθηκε ότι τα εν λόγω έξοδα και η εν λόγω προμήθεια θα αποτελούν την αντιπαροχή.

Αμυνόμενη η CIB υποστήριξε ότι δεν είχε καμία υποχρέωση να αναλύσει λεπτομερώς τις υπηρεσίες, αντιπαροχή των οποίων αποτελούσαν τα έξοδα διαχείρισης και η προμήθεια εκταμίευσης. Η CIB διευκρίνισε, εντούτοις, ότι η προμήθεια εκταμίευσης αφορούσε τις ενέργειες που είχαν πραγματοποιηθεί πριν από τη σύναψη της σύμβασης, ενώ τα έξοδα διαχείρισης αποτελούσαν την αντιπαροχή για τις μετά τη σύναψη της εν λόγω σύμβασης τηρούμενες διατυπώσεις.

Επιληφθέν αιτήσεως αναιρέσεως, το Κύρια (Ανώτατο Δικαστήριο, Ουγγαρία) ζήτησε από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς το αν οι επίμαχες στην κύρια δίκη ρήτρες ήταν διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να εκτιμήσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών αυτών.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι η απαίτηση να είναι διατυπωμένες οι συμβατικές ρήτρες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό δεν έχει την έννοια ότι συμβατικές ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και περιέχονται σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτές, όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης, οι οποίες καθορίζουν επακριβώς το ποσό των εξόδων διαχείρισης και της προμήθειας εκταμίευσης που βαρύνουν τον καταναλωτή, τη μέθοδο υπολογισμού τους και τον χρόνο καταβολής τους, πρέπει επίσης να προσδιορίζουν αναλυτικώς όλες τις υπηρεσίες που παρέχονται ως αντιπαροχή των συγκεκριμένων ποσών (σημείο 1 του διατακτικού).

Εντούτοις, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι είναι αναγκαίο η φύση των πράγματι παρεχόμενων υπηρεσιών να μπορεί ευλόγως να γίνει αντιληπτή ή να συναχθεί από το σύνολο της σύμβασης. Επιπλέον, ο καταναλωτής πρέπει να είναι σε θέση να εξακριβώσει ότι δεν υπάρχει αλληλεπικάλυψη μεταξύ των διαφόρων εξόδων ή μεταξύ των υπηρεσιών που καλύπτονται από τα έξοδα αυτά. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να εξετάσει αν αυτό συμβαίνει λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, στα οποία καταλέγονται όχι μόνον οι ρήτρες της συγκεκριμένης σύμβασης, αλλά και η διαφήμιση και η πληροφόρηση που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης της σύμβασης (σκέψεις 43 και 44).

Εξάλλου, το Δικαστήριο κρίνει ότι συμβατική ρήτρα αφορώσα τα έξοδα διαχείρισης σύμβασης δανείου η οποία δεν παρέχει τη δυνατότητα σαφούς προσδιορισμού των συγκεκριμένων υπηρεσιών που παρέχονται ως αντιπαροχή δεν δημιουργεί, κατ' αρχήν, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση εις βάρος του καταναλωτή, παρά την απαίτηση καλής πίστης (σημείο 2 του διατακτικού). Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι, με εξαίρεση την περίπτωση στην οποία οι υπηρεσίες που παρέχονται ως αντιπαροχή δεν εμπίπτουν ευλόγως στις πραγματοποιούμενες στο πλαίσιο της διαχείρισης ή της εκταμίευσης του δανείου παροχές ή τα ποσά που βαρύνουν τον καταναλωτή για τα εν λόγω έξοδα και την εν λόγω προμήθεια είναι δυσανάλογα σε σχέση με το ποσό του δανείου, δεν φαίνεται, υπό την επιφύλαξη της εξακρίβωσης από το αιτούν δικαστήριο, οι ρήτρες σχετικά με τα έξοδα διαχείρισης και την προμήθεια εκταμίευσης να επηρεάζουν δυσμενώς τη νομική θέση του καταναλωτή, όπως αυτή προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο. Στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να λάβει υπόψη, επιπλέον, τις συνέπειες των λοιπών συμβατικών ρητρών προκειμένου να κρίνει αν οι εν λόγω ρήτρες δημιουργούν σημαντική ανισορροπία εις βάρος του δανειολήπτη (σκέψη 55).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περιορισμού της μεταβλητότητας του επιτοκίου (ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου») – Σύμβαση ανανέωσης της οφειλής

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³¹, το Δικαστήριο επισημαίνει, εξάλλου, ότι η απαίτηση διαφάνειας προς την οποία πρέπει να συμμορφώνεται ένας επαγγελματίας δυνάμει της οδηγίας 93/13³² συνεπάγεται ότι, κατά τη σύναψη σύμβασης ενυπόθηκου δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, η οποία καθορίζει ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», ο καταναλωτής πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για τον ίδιον από τον μηχανισμό που εισάγεται με τη ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου», μεταξύ άλλων, χάρη στην παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το επιτόκιο (σημείο 3 του διατακτικού).

³¹ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II.1. «Εννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”», σ. 20. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.2 «Εννοια της ρήτρας “που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”» και τον τίτλο V.3. «Άλλα αποτελέσματα».

³² Άρθρο 3, παράγραφος 1, άρθρο 4, παράγραφος 2, και άρθρο 5 της οδηγίας 93/13.

**Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρέωσης)
(C-395/21, [EU:C:2023:14](#))**

Σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών – Συμβατική ρήτρα που καθορίζει το ύψος της δικηγορικής αμοιβής σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³³, το Δικαστήριο εξετάζει αν η ρήτρα σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών που συνάπτεται μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή η οποία καθορίζει την τιμή των εν λόγω υπηρεσιών σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης, χωρίς να περιλαμβάνει άλλες πληροφορίες πέραν της εφαρμοζόμενης ωριαίας χρέωσης, πληροί την απαίτηση περί σαφούς και κατανοητής διατύπωσης. Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, λαμβανομένης υπόψη της φύσης των υπηρεσιών που αποτελούν αντικείμενο σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών, είναι συχνά δυσχερές, αν όχι αδύνατον, να προβλέψει ο επαγγελματίας, ήδη από τη σύναψη της σύμβασης, τον ακριβή αριθμό των ωρών που θα απαιτηθούν για τη διασφάλιση της εκτέλεσης της εν λόγω σύμβασης και, επομένως, το συνολικό πραγματικό κόστος των υπηρεσιών του (σκέψη 41). Ωστόσο, καίτοι δεν μπορεί να απαιτηθεί από έναν επαγγελματία να ενημερώσει τον καταναλωτή για τις τελικές οικονομικές συνέπειες της δέσμευσής του, οι οποίες εξαρτώνται από μελλοντικά, απρόβλεπτα και ανεξάρτητα από τη θέληση του επαγγελματία γεγονότα, ο επαγγελματίας υποχρεούται να γνωστοποιεί στον καταναλωτή, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, τις πληροφορίες που του επιτρέπουν να λάβει την απόφασή του με σύνεση και με πλήρη επίγνωση, αφενός, της πιθανότητας να προκύψουν τέτοια γεγονότα και, αφετέρου, των ενδεχόμενων συνεπειών των γεγονότων αυτών όσον αφορά τη διάρκεια της επίμαχης παροχής νομικών υπηρεσιών (σκέψη 43).

Οι πληροφορίες αυτές, οι οποίες ενδέχεται να διαφέρουν, αφενός, ανάλογα με το αντικείμενο και τη φύση των παροχών που προβλέπονται στη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών και, αφετέρου, ανάλογα με τους εφαρμοστέους επαγγελματικούς και δεοντολογικούς κανόνες, πρέπει να περιλαμβάνουν στοιχεία που να παρέχουν στον καταναλωτή τη δυνατότητα να εκτιμήσει κατά προσέγγιση το συνολικό κόστος των υπηρεσιών. Τέτοια στοιχεία θα μπορούσαν να είναι μια εκτίμηση του προβλέψιμου ή ελάχιστου αριθμού ωρών που απαιτούνται για την παροχή ορισμένης υπηρεσίας ή η ανάληψη υποχρέωσης αποστολής, ανά εύλογα χρονικά διαστήματα, τιμολογίων ή περιοδικών εκθέσεων που αναφέρουν τον αριθμό των ωρών παρασχεθείσας εργασίας. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι απόκειται στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των κρίσιμων στοιχείων που αφορούν τη σύναψη της σύμβασης, αν οι πληροφορίες που παρέσχε ο επαγγελματίας πριν από τη σύναψη της σύμβασης ήταν οι ενδεδειγμένες (σκέψη 44).

Επομένως, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν πληροί την απαίτηση περί σαφούς και κατανοητής διατύπωσης ρήτρα η οποία καθορίζει την τιμή σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης χωρίς να γνωστοποιούνται στον καταναλωτή, πριν από τη σύναψη της

³³ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 15. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.1 «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”» και τον τίτλο V.2 «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας».

επίμαχης σύμβασης, πληροφορίες που του επιτρέπουν να λάβει την απόφασή του με σύνεση και πλήρη επίγνωση των οικονομικών συνεπειών που συνεπάγεται η σύναψη της σύμβασης (σημείο 2 του διατακτικού).

IV. Εξουσίες και υποχρεώσεις του εθνικού δικαστή

1. Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή

Απόφαση της 1ης Απριλίου 2004, *Freiburger Kommunalbauten* (C-237/02, [EU:C:2004:209](#))

Σύμβαση για την κατασκευή και την παράδοση θέσης στάθμευσης – Αντιστροφή της σειράς των παροχών των συμβαλλομένων σύμφωνα με τους ενδοτικού δικαίου κανόνες της εθνικής νομοθεσίας – Ρήτρα δυνάμει της οποίας ο καταναλωτής οφείλει να καταβάλει το τίμημα πριν από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων εκ μέρους του επαγγελματία – Υποχρέωση του επαγγελματία να παράσχει εγγύηση

Με σύμβαση που περιβλήθηκε συμβολαιογραφικό τύπο στις 5 Μαΐου 1998, η *Freiburger Kommunalbauten*, δημοτική κατασκευαστική εταιρία, πώλησε σε ζεύγος αγοραστών, στο πλαίσιο της εμπορικής δραστηριότητάς της, θέση στάθμευσης αυτοκινήτου, εντός χώρου στάθμευσης, για ιδιωτική χρήση.

Η σύμβαση προέβλεπε ότι το σύνολο του τιμήματος καθίσταται απαιτητό μετά την παροχή ασφάλειας εκ μέρους της επιχείρησης. Σε περίπτωση καθυστερημένης καταβολής, ο αγοραστής όφειλε τόκους υπερημερίας.

Κατόπιν παροχής της ασφάλειας, οι αγοραστές αρνήθηκαν να προβούν στην εξόφληση. Ισχυρίστηκαν ότι η διάταξη δυνάμει της οποίας καθίστατο απαιτητό το σύνολο του τιμήματος ήταν αντίθετη προς το άρθρο 9 του *Bürgerliches Gesetzbuch* (γερμανικού αστικού κώδικα). Δεν κατέβαλαν το τίμημα παρά μόνον αφού τους παραδόθηκε απαλλαγμένη ελαττώματος η θέση εντός του χώρου στάθμευσης την 21η Δεκεμβρίου 1999.

Ως εκ τούτου, η *Freiburger Kommunalbauten* απαίτησε τόκους υπερημερίας λόγω καθυστερημένης εξόφλησης ενώπιον του *Landgericht Freiburg* (πρωτοδικείου Freiburg, Γερμανία), το οποίο έκανε δεκτή την αγωγή.

Επιληφθέν αιτήσεως επανεξέτασης της διαφοράς, το *Bundesgerichtshof* (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να ζητήσει από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, η περιλαμβανόμενη στους γενικούς όρους συναλλαγών ενός πωλητή ρήτρα, κατά την οποία ο αγοραστής ενός υπό κατασκευή οικοδομικού έργου πρέπει να καταβάλει το σύνολο του τιμήματος που οφείλεται για το έργο αυτό ανεξαρτήτως της προόδου των οικοδομικών εργασιών, εάν ο πωλητής έχει συστήσει προηγουμένως υπέρ αυτού εγγύηση από πιστωτικό ίδρυμα, η οποία ασφαλίζει τις χρηματικές αξιώσεις που ενδέχεται να προβάλλει ο αγοραστής λόγω πλημμελούς εκπλήρωσης ή μη εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση.

Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ρήτρα κατασκευαστικής σύμβασης με την οποία το σύνολο του τιμήματος καθίσταται απαιτητό πριν από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων εκ μέρους του επαγγελματία και επιβάλλεται η σύσταση εγγύησης από τον επαγγελματία πληροί τα κριτήρια που

απαιτούνται προκειμένου να χαρακτηριστεί καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (διατακτικό).

Πράγματι, ενώ το Δικαστήριο μπορεί να ερμηνεύσει τα γενικά κριτήρια που έθεσε ο κοινοτικός νομοθέτης για τον καθορισμό της έννοιας της «καταχρηστικής ρήτρας», στο πλαίσιο της οδηγίας 93/13, δεν μπορεί εντούτοις να αποφανθεί επί της εφαρμογής των γενικών αυτών κριτηρίων σε συγκεκριμένη ρήτρα, η οποία πρέπει να εξεταστεί σε συνάρτηση με τις κατά περίπτωση περιστάσεις (σκέψη 22).

2. Υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας

2.1. Περιεχόμενο της υποχρέωσης

Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, *Océano Grupo Editorial (C-240/98 έως C-244/98, EU:C:2000:346)*

Ρήτρα περί κατά παρέκταση αρμοδιότητας – Εξουσία των δικαστηρίων να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁴, το Δικαστήριο κρίνει ότι η προστασία την οποία η οδηγία 93/13 εξασφαλίζει στους καταναλωτές συνεπάγεται τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας σύμβασης που έχει υποβληθεί στην κρίση του, όταν εξετάζει το παραδεκτό αγωγής ασκηθείσας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται, όταν εφαρμόζει διατάξεις του εθνικού δικαίου προγενέστερες ή μεταγενέστερες της οδηγίας 93/13, να τις ερμηνεύει, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του κειμένου και του σκοπού της οδηγίας αυτής. Η ανάγκη ερμηνείας σύμφωνης προς την οδηγία επιτάσσει, ειδικότερα, στο εθνικό δικαστήριο να προκρίνει την ερμηνεία που θα του επιτρέψει να απεκδυθεί αυτεπαγγέλτως αρμοδιότητα η οποία του απονέμεται δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας (σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, *Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350)*

Εξουσία και υποχρέωση του εθνικού δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περί απονομής δικαιοδοσίας – Κριτήρια εκτίμησης

Καταναλωτής συνήψε με την εταιρία Pannon σύμβαση συνδρομής για την παροχή υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας. Με τη σύναψη της σύμβασης, ο καταναλωτής αποδέχθηκε επίσης τους γενικούς συμβατικούς όρους της εταιρίας, οι οποίοι προέβλεπαν, μεταξύ άλλων, την αρμοδιότητα του Budaörsi Városi Bíróság (δημοτικού δικαστηρίου Budaörs, Ουγγαρία),

³⁴ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II.1. «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”», σ. 18.

δικαστηρίου της έδρας της Pannon, για οποιαδήποτε διαφορά ανακύπτουσα εκ της συμβάσεως συνδρομής ή σε σχέση με αυτήν.

Θεωρώντας ότι ο εν λόγω καταναλωτής δεν είχε συμμορφωθεί προς τις συμβατικές υποχρεώσεις του, η Pannon είχε ασκήσει αγωγή ενώπιον του Budaörsi Városi Bíróság (δημοτικού δικαστηρίου Budaörs), το οποίο διαπίστωσε ότι η μόνιμη κατοικία του καταναλωτή, που λάμβανε σύνταξη αναπηρίας, ήταν στο Dombegyház, ήτοι 275 χιλιόμετρα από το Budaörs, οι δε συγκοινωνιακές δυνατότητες μεταξύ των δύο τοποθεσιών ήταν πολύ περιορισμένες.

Το συγκεκριμένο δικαστήριο επισήμανε επίσης ότι, σύμφωνα με τους κανόνες του ουγγρικού αστικού κώδικα, εάν η σύμβαση συνδρομής δεν προέβλεπε την αρμοδιότητά του, το αρμόδιο κατά τόπον δικαστήριο θα ήταν εκείνο της κατοικίας του καταναλωτή.

Εντούτοις, επειδή διατηρούσε αμφιβολίες όσον αφορά τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας της σύμβασης συνδρομής που το καθιστούσε αρμόδιο, το Budaörsi Városi Bíróság (δημοτικό δικαστήριο Budaörs) υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας 93/13. Ζήτησε ειδικότερα να διευκρινιστεί αν έπρεπε να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, κατά την εξακρίβωση της δικής του κατά τόπον αρμοδιότητας, τον καταχρηστικό χαρακτήρα της εν λόγω ρήτρας.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, κατ' αρχάς, ότι η προστασία που παρέχει η οδηγία 93/13 στους καταναλωτές εκτείνεται στις περιπτώσεις όπου ο καταναλωτής, ο οποίος συνήψε με επαγγελματία σύμβαση περιλαμβάνουσα καταχρηστική ρήτρα, δεν προβάλλει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας αυτής, είτε επειδή αγνοεί τα δικαιώματά του είτε επειδή αποθαρρύνεται να τα προβάλλει λόγω των δικαστικών εξόδων που συνεπάγεται η άσκηση αγωγής (σκέψη 30).

Κατά συνέπεια, ο ρόλος του εθνικού δικαστή στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών δεν περιορίζεται απλώς στην ευχέρειά του να αποφαινεται επί του ενδεχόμενου καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, αλλά περιλαμβάνει και την υποχρέωσή του να εξετάζει αυτεπαγγέλτως το ζήτημα αυτό, εφόσον διαθέτει τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, ακόμη και αν διατηρεί επιφυλάξεις ως προς τη δική του κατά τόπον αρμοδιότητα. Οσάκις ο εθνικός δικαστής κρίνει ότι παρόμοια ρήτρα είναι καταχρηστική, οφείλει να μην την εφαρμόζει, εκτός και αν ο καταναλωτής, αφού ενημερώθηκε προηγουμένως από τον δικαστή, δεν προτίθεται να επικαλεστεί τον καταχρηστικό και μη δεσμευτικό χαρακτήρα της (σκέψεις 32 και 33).

Ομοίως, είναι ασύμβατος προς την οδηγία 93/13 εθνικός κανόνας που προβλέπει ότι μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα δεν είναι δεσμευτική για τον καταναλωτή μόνο σε περίπτωση που αυτός την αμφισβήτησε επιτυχώς ενώπιον εθνικού δικαστή. Συγκεκριμένα, ένας τέτοιος κανόνας στερεί από τον εθνικό δικαστή τη δυνατότητα να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας (σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 9ης Νοεμβρίου 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, [EU:C:2010:659](#))

Κριτήρια εκτίμησης – Αυτεπάγγελτη εξέταση, από το εθνικό δικαστήριο, του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας περί παρεκτάσεως αρμοδιότητας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁵, το Δικαστήριο διευκρινίζει επίσης ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να διατάσσει αυτεπαγγέλτως τη διεξαγωγή αποδείξεων προκειμένου να διαπιστώσει αν ρήτρα περί απονομής αποκλειστικής κατά τόπον αρμοδιότητας, περιλαμβανόμενη σε συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή σύμβαση η οποία αποτελεί το αντικείμενο της ενώπιόν του διαφοράς, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να κρίνει αυτεπαγγέλτως αν μια τέτοια ρήτρα είναι καταχρηστική. Συγκεκριμένα, προς εξασφάλιση του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη της Ένωσης σκοπού της προστασίας του καταναλωτή, λόγω της ανισότητας μεταξύ αυτού και του επαγγελματία, η οποία μπορεί να αντισταθμιστεί μόνο με έξωθεν θετική παρέμβαση, μη εξαρτώμενη από τους αντισυμβαλλομένους, ο εθνικός δικαστής οφείλει, σε όλες τις περιπτώσεις και ανεξαρτήτως του περιεχομένου των κανόνων του εσωτερικού δικαίου, να εξετάζει αν η επίμαχη ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή (σκέψη 48 και σημείο 3 του διατακτικού).

Απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, [EU:C:2018:320](#))

Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του ζητήματος κατά πόσο μια σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁶, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο εθνικός δικαστής ο οποίος δικάζει ερήμην και έχει την εξουσία, σύμφωνα με τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως αν η ρήτρα στην οποία στηρίζεται η αγωγή αντιβαίνει σε εθνικούς κανόνες δημόσιας τάξης οφείλει να εξετάσει αυτεπαγγέλτως κατά πόσον η σύμβαση που περιλαμβάνει τη ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, κατά πόσον η ρήτρα είναι ενδεχομένως καταχρηστική (σημείο 1 του διατακτικού).

³⁵ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο III.1. «Κριτήρια εκτίμησης», σ. 26.

³⁶ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.2. «Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής: έννοια των όρων “επαγγελματίας” και “καταναλωτής”», σ. 4.

Απόφαση της 11ης Μαρτίου 2020, Lintner (C-511/17, [EU:C:2020:188](#))

Σύμβαση δανείου συνομολογηθείσα σε ξένο νόμισμα – Συνεκτίμηση όλων των υπολοίπων ρητρών της συμβάσεως στο πλαίσιο της εκτίμησης της καταχρηστικότητας της προσβαλλόμενης ρήτρας – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Αυτεπάγγελτη εξέταση από το εθνικό δικαστήριο της καταχρηστικότητας ρητρών που περιέχονται στη σύμβαση – Έκταση

Η ενάγουσα είχε ασκήσει αγωγή ενώπιον του Fővárosi Törvényszék (δικαστηρίου περιφέρειας Βουδαπέστης, Ουγγαρία), προβάλλοντας την καταχρηστικότητα ορισμένων ρητρών που περιέχονταν σε σύμβαση ενυπόθηκου δανείου σε ξένο νόμισμα την οποία είχε συνάψει με τραπεζικό ίδρυμα. Δυνάμει των ρητρών αυτών, το εν λόγω τραπεζικό ίδρυμα είχε το δικαίωμα να τροποποιεί μονομερώς την επίμαχη δανειακή σύμβαση. Αφού το αιτούν δικαστήριο απέρριψε την αγωγή αυτή και κατόπιν ασκήσεως εφέσεως από την ενάγουσα, η υπόθεση αναπέμφθηκε στο αιτούν δικαστήριο από το αρμόδιο εφετείο και επιβλήθηκε στο αιτούν δικαστήριο η υποχρέωση να εξετάσει αυτεπαγγέλτως συμβατικές ρήτρες τις οποίες η ενάγουσα δεν είχε προσβάλει με την αγωγή της και οι οποίες αφορούσαν, μεταξύ άλλων, το συμβολαιογραφικό πιστοποιητικό, τους λόγους καταγγελίας και ορισμένα έξοδα που επιβαρύνουν την ενάγουσα.

Επιληφθέν αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο κρίνει, όσον αφορά, πρώτον, την έκταση της αυτεπάγγελτης εξέτασης της ενδεχόμενης καταχρηστικότητας συμβατικής ρήτρας την οποία οφείλει να διενεργεί το εθνικό δικαστήριο βάσει της οδηγίας 93/13, ότι το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να εξετάζει αυτεπαγγέλτως και μεμονωμένα όλες τις υπόλοιπες συμβατικές ρήτρες, τις οποίες δεν έχει προσβάλει ο καταναλωτής, προκειμένου να εξακριβώσει αν οι ρήτρες αυτές μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές, αλλά οφείλει να εξετάσει μόνον εκείνες που συνδέονται με το αντικείμενο της διαφοράς, όπως το τελευταίο έχει οριοθετηθεί από τους διαδίκους. Το Δικαστήριο διευκρινίζει δε ότι η εξέταση αυτή πρέπει να μην υπερβαίνει τα όρια του αντικειμένου της διαφοράς, το οποίο νοείται ως το αποτέλεσμα που επιδιώκει ένας διάδικος με τις αξιώσεις του, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των αιτημάτων και των ισχυρισμών που προβάλλονται προς τούτο από τους διαδίκους. Επομένως, ακριβώς εντός αυτών των ορίων καλείται το εθνικό δικαστήριο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως μια συμβατική ρήτρα, τούτο δε προκειμένου να αποφευχθεί η τυχόν απόρριψη των αξιώσεων του καταναλωτή με απόφαση έχουσα, ενδεχομένως, ισχύ δεδικασμένου, ενώ οι εν λόγω αξιώσεις θα μπορούσαν να γίνουν δεκτές αν ο εν λόγω καταναλωτής δεν είχε παραλείψει, λόγω άγνοιας, να προσβάλει την καταχρηστικότητα της ρήτρας αυτής. Εξάλλου, το Δικαστήριο τονίζει ότι, προκειμένου να μη θίγεται η πρακτική αποτελεσματικότητα της προστασίας που παρέχεται στους καταναλωτές δυνάμει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες, το εθνικό δικαστήριο δεν πρέπει να προβαίνει σε τυπολατρική ερμηνεία των αξιώσεων των οποίων έχει επιληφθεί, αλλά πρέπει, αντιθέτως, να κατανοεί το περιεχόμενό τους υπό το πρίσμα των ισχυρισμών που προβάλλονται προς στήριξή τους (σκέψεις 28, 30, 32, 33 και σημείο 1 του διατακτικού).

Όσον αφορά, δεύτερον, τη διενέργεια της αυτεπάγγελτης εξέτασης της καταχρηστικότητας μιας ρήτρας, το Δικαστήριο κρίνει ότι, αν από τα νομικά και πραγματικά στοιχεία της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο εθνικό δικαστήριο προκύπτουν σοβαρές αμφιβολίες όσον αφορά την καταχρηστικότητα ορισμένων ρητρών τις οποίες δεν έχει προσβάλει ο καταναλωτής, αλλά οι οποίες συνδέονται με το αντικείμενο της διαφοράς, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να διατάξει αυτεπαγγέλτως τη διεξαγωγή αποδείξεων προς συμπλήρωση της δικογραφίας, ζητώντας από

τους διαδίκους, τηρουμένης της αρχής της κατ' αντιμωλίαν συζητήσεως, να του παράσχουν τις αναγκαίες διευκρινίσεις και τα αναγκαία έγγραφα προς τούτο (σκέψη 37).

2.2. Περιορισμοί της υποχρέωσης

Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2002, Cofidis (C-473/00, [EU:C:2002:705](#))

Αγωγή ασκηθείσα από επαγγελματία – Διάταξη του εσωτερικού δικαίου απαγορεύουσα στον εθνικό δικαστή, μετά την πάροδο της προθεσμίας παραγραφής, να λαμβάνει υπόψη, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως προβληθείσας από καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας

Με σύμβαση της 26ης Ιανουαρίου 1998, η εταιρία Cofidis χορήγησε σε δανειολήπτη ανοικτή πίστωση. Επειδή δεν κατεβλήθησαν οι δόσεις, η εταιρία Cofidis ενήγαγε, στις 24 Αυγούστου 2000, τον εν λόγω δανειολήπτη ενώπιον του tribunal d'instance de Vienne (πρωτοδικείου Vienne, Γαλλία) ζητώντας την καταβολή των οφειλομένων ποσών.

Μολονότι διαπίστωσε τον καταχρηστικό χαρακτήρα ορισμένων ρητρών της σύμβασης δανείου, το tribunal d'instance de Vienne (πρωτοδικείο Vienne) έκρινε ότι ήταν εφαρμοστέα η διετής παραγραφή του άρθρου L. 311-37 του καταναλωτικού κώδικα και ότι, ως εκ τούτου, δεν μπορούσε να ακυρώσει τις ρήτρες που έκρινε καταχρηστικές.

Το tribunal d'instance de Vienne (πρωτοδικείο Vienne) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να ζητήσει από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν, λαμβανομένης υπόψη της υποχρέωσης για ερμηνεία σύμφωνη με το σύστημα προστασίας των καταναλωτών που προβλέπει η οδηγία, ο εθνικός δικαστής, ο οποίος επιλαμβάνεται αγωγής αποζημιώσεως που ασκείται από επαγγελματία κατά καταναλωτή με τον οποίον έχει συνάψει σύμβαση, έχει την υποχρέωση να μη λαμβάνει υπόψη δικονομικής φύσεως κανόνα προβλέποντα εξαίρεση, όπως το άρθρο L. 311-37 του καταναλωτικού κώδικα. Στην πράξη, η εν λόγω διάταξη απαγόρευε στον εθνικό δικαστή να ακυρώνει, κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή ή αυτεπαγγέλτως, κάθε καταχρηστική ρήτρα που καθιστά ελαττωματική τη σύμβαση, εφόσον η σύμβαση αυτή έχει συναφθεί πλέον των δύο ετών πριν από την άσκηση της αγωγής και, επομένως, επέτρεπε στον επαγγελματία να επικαλεστεί τις εν λόγω ρήτρες ενώπιον δικαστηρίου και να θεμελιώσει την αγωγή του επί των ρητρών αυτών.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο κρίνει ότι η προστασία που η οδηγία 93/13 παρέχει στους καταναλωτές εκτείνεται στις περιπτώσεις στις οποίες ο καταναλωτής ο οποίος συνήψε με επαγγελματία σύμβαση περιλαμβάνουσα καταχρηστική ρήτρα δεν προβάλλει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας αυτής. Συνεπώς, στις αγωγές με αντικείμενο την εκτέλεση καταχρηστικών ρητρών, τις οποίες εγείρουν επαγγελματίες κατά καταναλωτών, ο καθορισμός χρονικού ορίου στην εξουσία του δικαστή να μη λαμβάνει υπόψη, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως του καταναλωτή, τέτοιες ρήτρες θίγει προφανώς την αποτελεσματικότητα της παρεχομένης με τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας προστασίας (σκέψη 35).

Επομένως, δικονομικής φύσεως διάταξη απαγορεύουσα στα εθνικά δικαστήρια, μετά την πάροδο της προθεσμίας παραγραφής, να εξετάζουν, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν προβληθείσας από τον καταναλωτή ενστάσεως, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας, την εκτέλεση της οποίας ζητεί επαγγελματίας, πρέπει να θεωρηθεί ως ικανή να καταστήσει εξαιρετικά δυσχερή, στις διαφορές στις οποίες εναγόμενοι είναι οι καταναλωτές, την εφαρμογή της προστασίας που τους παρέχει η οδηγία και, συνεπώς, πρέπει να μη ληφθεί υπόψη από τα δικαστήρια (σκέψη 36).

Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2016, *Finanmadrid EFC* (C-49/14, [EU:C:2016:98](#))

Διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής – Διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης – Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου της εκτέλεσης να λαμβάνει υπόψη αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας – Αρχή του δεδουλευμένου – Αρχή της αποτελεσματικότητας – Ένδικη προστασία

Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορούσε ισπανική ρύθμιση η οποία, αφενός, προέβλεπε μόνον κατ' εξαίρεση παρέμβαση του δικαστή στη διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής και, αφετέρου, δεν του επέτρεπε να ελέγξει αυτεπαγγέλτως, στο στάδιο της εκτέλεσης διαταγής πληρωμής, την ύπαρξη καταχρηστικών ρητρών.

Το Δικαστήριο αποφαινεται ότι, με αυτά τα δεδομένα, υφίστατο το ενδεχόμενο να εκδοθεί εκτελεστός τίτλος εις βάρος του καταναλωτή, χωρίς αυτός να έχει τύχει, σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας, της εγγύησης της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα των επίμαχων ρητρών, εφόσον η εξέλιξη και οι ιδιαιτερότητες της εθνικής διαδικασίας έκδοσης διαταγής πληρωμής είναι τέτοιες ώστε, αν δεν συντρέχουν ειδικές περιστάσεις που να δικαιολογούν την παρέμβαση δικαστή, η εν λόγω διαδικασία περατώνεται χωρίς να είναι δυνατόν να ασκηθεί έλεγχος όσον αφορά την ύπαρξη καταχρηστικών ρητρών σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, και εφόσον ο δικαστής ο οποίος επιλαμβάνεται κατά το στάδιο της εκτέλεσης της διαταγής πληρωμής δεν είναι αρμόδιος να εκτιμήσει αυτεπαγγέλτως κατά πόσον υπάρχουν τέτοιες ρήτρες. Ένα δικονομικό σύστημα όπως αυτό που περιγράφηκε ανωτέρω είναι ικανό να θίξει την αποτελεσματικότητα της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την οδηγία 93/13. Πράγματι, η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων αυτών διασφαλίζεται μόνον εάν το εθνικό δικονομικό σύστημα επιτρέπει, στο πλαίσιο είτε της διαδικασίας έκδοσης είτε της διαδικασίας εκτέλεσης διαταγής πληρωμής, τον αυτεπάγγελτο έλεγχο του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της οικείας σύμβασης (σκέψεις 45 και 46).

Κατά το Δικαστήριο, το ως άνω συμπέρασμα δεν αναιρείται στην περίπτωση όπου το εθνικό δικονομικό δίκαιο προσδίδει ισχύ δεδουλευμένου στην απόφαση της αρχής που είναι αρμόδια για την έκδοση διαταγής πληρωμής και αναγνωρίζει στην απόφαση αυτή αποτελέσματα αντίστοιχα προς εκείνα των δικαστικών αποφάσεων. Τούτο διότι η σχετική εθνική ρύθμιση μάλλον δεν συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας, καθόσον καθιστά αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή, στις διαδικασίες που κινούν οι επαγγελματίες κατά των καταναλωτών, την εφαρμογή της προστασίας την οποία προτίθεται να παράσχει στους τελευταίους η οδηγία 93/13 (σκέψεις 47 και 48).

Απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2017, Banco Primus (C-421/14, [EU:C:2017:60](#))**Συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου – Διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης με αντικείμενο ενυπόθηκο πράγμα – Αποκλειστική προθεσμία – Εξουσίες των εθνικών δικαστηρίων – Δεδικασμένο**

Το 2008 η Banco Primus είχε συνάψει με δανειολήπτη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου με αντικείμενο την υποθήκη της κατοικίας του οφειλέτη. Λόγω μη καταβολής επτά διαδοχικών μηνιαίων δόσεων, έγινε καταγγελία του δανείου, κατ' εφαρμογήν ρήτρας της σύμβασης δανείου. Η Banco Primus ζήτησε την καταβολή ολόκληρου του ανεξόφλητου κεφαλαίου, των συμβατικών τόκων και των τόκων υπερημερίας καθώς και διαφόρων εξόδων. Επιπλέον, επίστευσε πλειστηριασμό του ενυπόθηκου ακινήτου. Επειδή κατά τον πλειστηριασμό δεν εμφανίστηκαν πλειοδότες, το Juzgado de Primera Instancia nº2 de Santander (2ο πρωτοδικείο Santander, Ισπανία, στο εξής: πρωτοδικείο) κατακύρωσε το ακίνητο στην Banco Primus, η οποία ζήτησε να της αποδοθεί το ακίνητο. Η απόδοση του ακινήτου αναβλήθηκε εξαιτίας τριών διαδοχικών διαδικασιών επί παρεμπιπτόντων ζητημάτων, μεταξύ των οποίων και εκείνης επί της οποίας εκδόθηκε διάταξη που έκρινε ως καταχρηστική τη ρήτρα της σύμβασης δανείου η οποία αφορούσε τους τόκους υπερημερίας. Με την έκδοση διάταξης, επί του τρίτου παρεμπιπτόντος ζητήματος, έπαυσε η αναστολή της εν εξελίξει διαδικασίας αποβολής.

Ο δανειολήπτης είχε ασκήσει ενώπιον του πρωτοδικείου έκτακτη ανακοπή κατά της διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης επί του ενυπόθηκου ακινήτου του, επικαλούμενος καταχρηστικότητα της ρήτρας της σύμβασης δανείου σχετικά με τους τόκους υπερημερίας. Κατόπιν της ανακοπής αυτής, το εν λόγω δικαστήριο, έχοντας αναστείλει τη διαδικασία αποβολής, επισήμανε ότι εξακολουθούν να υφίστανται αμφιβολίες όσον αφορά την καταχρηστικότητα, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, ορισμένων ρητρών της σύμβασης δανείου πέραν της ρήτρας για τους τόκους υπερημερίας.

Εντούτοις, το εν λόγω δικαστήριο διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι η ισπανική νομοθεσία που ρυθμίζει τα ζητήματα του δεδικασμένου αντιτίθεται στην επανεξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της επίδικης στην κύρια δίκη σύμβασης, δεδομένου ότι η νομιμότητα της σύμβασης αυτής βάσει της οδηγίας 93/13 είχε ήδη ελεγχθεί στο πλαίσιο διάταξης η οποία έχει καταστεί αμετάκλητη.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία 93/13 δεν αντιτίθεται σε εθνικό κανόνα ο οποίος απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να επανεξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών σύμβασης συναφθείσας με επαγγελματία, εφόσον έχει ήδη κριθεί η νομιμότητα του συνόλου των ρητρών της σύμβασης υπό το πρίσμα της οδηγίας αυτής με απόφαση έχουσα ισχύ δεδικασμένου (σημείο 2 του διατακτικού, πρώτο εδάφιο). Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας εμπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, με τον τρόπο αυτό, να αίρει την ανισότητα που υφίσταται μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία (σκέψη 43).

Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει τη σημασία που έχει τόσο στην ενωσιακή έννομη τάξη όσο και στις εθνικές έννομες τάξεις η αρχή του δεδικασμένου. Συγκεκριμένα, προς διασφάλιση τόσο της σταθερότητας του δικαίου και των ενόμων σχέσεων όσο και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, επιβάλλεται να μην μπορούν να τεθούν υπό αμφισβήτηση οι δικαστικές

αποφάσεις οι οποίες έχουν καταστεί αμετάκλητες, μετά την εξάντληση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων ή μετά την εκπνοή των προθεσμιών που τάσσονται για την άσκηση αυτών των ενδίκων μέσων (σκέψη 46).

Επιπλέον, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί από τα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες που προσδίδουν ισχύ δεδικασμένου σε ορισμένη απόφαση, έστω και αν αυτή η μη εφαρμογή θα μπορούσε να θεραπεύσει την παράβαση μιας, οποιασδήποτε φύσεως, διάταξης της οδηγίας 93/13, εκτός αν το εθνικό δίκαιο απονέμει στα εν λόγω δικαστήρια την εξουσία αυτή σε περίπτωση παράβασης των εθνικών κανόνων δημόσιας τάξης. Επιπλέον, κατά το δίκαιο της Ένωσης, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των καταναλωτών παρέχει στον πολίτη δικαίωμα πρόσβασης όχι σε περισσότερους βαθμούς δικαιοδοσίας αλλ' απλώς σε δικαστήριο (σκέψεις 47 και 48).

Εντούτοις, οι όροι της εθνικής νομοθεσίας βάσει των οποίων οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, στους οποίους παραπέμπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, δεν πρέπει να θίγουν την ουσία του δικαιώματος που αντλούν οι καταναλωτές από τη διάταξη αυτή και το οποίο συνίσταται στο να μη δεσμεύονται από ρήτρα θεωρούμενη ως καταχρηστική (σκέψη 51).

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κρίνει ότι, σε περίπτωση ύπαρξης μιας ή περισσότερων συμβατικών ρητρών των οποίων ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας δεν εξετάσθηκε στο πλαίσιο προηγούμενου δικαστικού ελέγχου της επίδικης σύμβασης περατωθέντος με απόφαση έχουσα ισχύ δεδικασμένου, ο εθνικός δικαστής, ενώπιον του οποίου ο καταναλωτής έχει ασκήσει νομοτύπως ανακοπή, οφείλει να εκτιμήσει, κατόπιν αιτήσεως των διαδίκων ή αυτεπαγγέλτως εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών αυτών (σημείο 2 του διατακτικού, δεύτερο εδάφιο). Ειδικότερα, χωρίς έναν τέτοιο έλεγχο, η προστασία του καταναλωτή θα ήταν ελλιπής και ανεπαρκής και δεν θα αποτελούσε κατάλληλο ούτε αποτελεσματικό μέσο προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση ρητρών τέτοιου είδους, σε αντίθεση με όσα προβλέπει το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 (σκέψη 52).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394)

Διαδικασία εκτέλεσης για την ικανοποίηση ενυπόθηκων απαιτήσεων – Καταχρηστικότητα της ρήτρας προσδιορισμού του ονομαστικού επιτοκίου για τους τόκους υπερημερίας και της ρήτρας πρόωρης λύσης της σύμβασης λόγω καταγγελίας οι οποίες περιέχονται στη δανειακή σύμβαση – Ισχύς δεδικασμένου και απώλεια δικαιώματος – Απώλεια της δυνατότητας επίκλησης ενώπιον δικαστηρίου της καταχρηστικότητας συμβατικής ρήτρας – Εξουσία του εθνικού δικαστηρίου για αυτεπάγγελο έλεγχο

Η διαφορά της κύριας δίκης, μεταξύ του MA και της Ibercaja Banco SA, αφορούσε αγωγή καταβολής των οφειλόμενων στο τραπεζικό ίδρυμα τόκων λόγω της μη εκτέλεσης από τους MA και ΡΟ της σύμβασης ενυπόθηκου δανείου που συνήφθη μεταξύ των προμνησθέντων διαδίκων. Το αρμόδιο δικαστήριο εξέδωσε διάταξη περί εκτελέσεως του ενυπόθηκου τίτλου που κατείχε η Ibercaja Banco και επέτρεψε την κατάσχεση εις βάρος των καταναλωτών. Ο MA επικαλέστηκε τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας περί τόκων υπερημερίας και της ρήτρας

κατώτατου επιτοκίου μόλις κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκτέλεσης, και συγκεκριμένα μετά τον εκπλειστηριασμό του ενυπόθηκου ακινήτου, ήτοι όταν λόγω του δεδικασμένου και της παρέλευσης αποκλειστικής προθεσμίας ούτε ο δικαστής μπορεί να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών ούτε ο καταναλωτής μπορεί να επικαλεστεί τον καταχρηστικό χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών. Η σύμβαση αποτέλεσε αντικείμενο αυτεπάγγελτης εξέτασης κατά την κίνηση της διαδικασίας εκτέλεσης για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαίτησης, χωρίς εντούτοις ρητή μνεία στις επίδικες ρήτρες και χωρίς αιτιολογία.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο εξετάζει την αλληλεπίδραση μεταξύ της αρχής του δεδικασμένου, της παρέλευσης αποκλειστικής προθεσμίας και της εξουσίας του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαίτησης.

Αφενός, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία η οποία, λόγω του δεδικασμένου και της παρέλευσης αποκλειστικής προθεσμίας, δεν επιτρέπει ούτε στο δικαστήριο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την ενδεχόμενη καταχρηστικότητα συμβατικών ρητρών στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαίτησης ούτε στον καταναλωτή, μετά τη λήξη της προθεσμίας για την άσκηση ανακοπής, να επικαλεστεί την καταχρηστικότητα των εν λόγω συμβατικών ρητρών στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτέλεσης ή στο πλαίσιο επακόλουθης διαγνωστικής δίκης. Η ερμηνεία αυτή της οδηγίας έχει εφαρμογή σε περίπτωση που οι εν λόγω ρήτρες έχουν αποτελέσει αντικείμενο αυτεπάγγελτης εξέτασης κατά την κίνηση της διαδικασίας εκτέλεσης για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαίτησης χωρίς η εξέταση αυτή να μνημονεύεται ή να αιτιολογείται ρητώς στην απόφαση που επιτρέπει την εκτέλεση για την ικανοποίηση ενυπόθηκης απαίτησης και χωρίς η τελευταία αυτή απόφαση να αναφέρει ότι η ορθότητα της εν λόγω εξέτασης δεν θα μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί εφόσον δεν ασκηθεί ανακοπή. Ειδικότερα, στο μέτρο που ο καταναλωτής δεν έχει ενημερωθεί για τη διενέργεια αυτεπάγγελτης εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών στην απόφαση που επιτρέπει την εκτέλεση ενυπόθηκης απαίτησης, δεν του έχει παρασχεθεί η δυνατότητα να εκτιμήσει, έχοντας πλήρη επίγνωση της κατάστασης, αν πρέπει να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της απόφασης αυτής. Πλην όμως ο αποτελεσματικός έλεγχος του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών δεν διασφαλίζεται αν αποκτούν ισχύ δεδικασμένου και οι δικαστικές αποφάσεις από τις οποίες δεν προκύπτει η διενέργεια τέτοιου ελέγχου (σκέψεις 49, 50 και σημείο 1 του διατακτικού).

Αφετέρου, το Δικαστήριο κρίνει, αντιθέτως, συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 εθνική νομοθεσία η οποία δεν επιτρέπει σε εθνικό δικαστήριο να εξετάσει, είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή, την ενδεχόμενη καταχρηστικότητα συμβατικών ρητρών όταν η ενυπόθηκη απαίτηση έχει ασκηθεί, το ενυπόθηκο ακίνητο έχει πωληθεί και τα δικαιώματα κυριότητας επί του ακινήτου αυτού έχουν μεταβιβαστεί σε τρίτο. Το συμπέρασμα αυτό προϋποθέτει, όμως, ότι ο καταναλωτής του οποίου το ενυπόθηκο αγαθό πωλήθηκε έχει τη δυνατότητα να προβάλει τα δικαιώματά του στο πλαίσιο μεταγενέστερης διαδικασίας προκειμένου να επιτύχει την αποκατάσταση της οικονομικής ζημίας που προκλήθηκε από την εφαρμογή καταχρηστικών ρητρών (σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, SPV Project 1503 κ.λπ. (C-693/19 και C-831/19, [EU:C:2022:395](#))

Διαδικασίες έκδοσης διαταγής πληρωμής και κατάσχεσης εις χείρας τρίτων – Δεδικασμένο το οποίο καλύπτει εμμέσως το κύρος των ρητρών του εκτελεστού τίτλου – Εξουσία του δικαστηρίου της εκτέλεσης να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας

Οι διαφορές της κύριας δίκης ανέκυψαν, η μεν πρώτη μεταξύ της SPV Project 1503 Srl και της Dobank SpA, ως εντολοδόχου της Unicredit SpA, αφενός, και του ΥΒ, αφετέρου, η δε δεύτερη μεταξύ της Banco di Desio e della Brianza SpA και άλλων πιστωτικών ιδρυμάτων, αφενός, και των ΥΧ και ΖΩ, αφετέρου, σχετικά με διαδικασίες αναγκαστικής εκτέλεσης βάσει εκτελεστών τίτλων που έχουν αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου. Οι Ιταλοί δικαστές της εκτέλεσης διατηρούν αμφιβολίες σχετικά με τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ποινικής ρήτρας και της ρήτρας που προβλέπει τόκους υπερημερίας για τις συμβάσεις χρηματοδότησης, καθώς και σχετικά με τον καταχρηστικό χαρακτήρα ορισμένων ρητρών που περιέχονται στις συμβάσεις εγγύησης. Βάσει των συμβάσεων αυτών, οι πιστωτές εξασφάλισαν διαταγές πληρωμής που απέκτησαν ισχύ δεδικασμένου. Εντούτοις, οι δικαστές επισημαίνουν ότι, δυνάμει των αρχών του εσωτερικού δικονομικού δικαίου, σε περίπτωση μη άσκησης ανακοπής από τον καταναλωτή, το δεδικασμένο της διαταγής πληρωμής καλύπτει τον μη καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών της σύμβασης εγγύησης, ακόμη και αν ο δικαστής που εξέδωσε την εν λόγω διαταγή ουδόλως προέβη σε συγκεκριμένη εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών αυτών.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο αποσαφηνίζει τη διάρθρωση μεταξύ της αρχής του δεδικασμένου και της εξουσίας του δικαστηρίου της εκτέλεσης να εξετάζει αυτεπαγγέλτως, στο πλαίσιο διαδικασίας έκδοσης διαταγής πληρωμής, τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας που αποτελεί τη βάση για τη διαταγή αυτή.

Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση κατά την οποία, όταν μια διαταγή πληρωμής δεν έχει προσβληθεί με ανακοπή από τον οφειλέτη, ο δικαστής της εκτέλεσης δεν μπορεί να ελέγξει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών της σύμβασης που αποτέλεσαν τη βάση της εν λόγω διαταγής πληρωμής, για τον λόγο ότι η ισχύς δεδικασμένου την οποία έχει περιβληθεί η διαταγή αυτή καλύπτει εμμέσως και το κύρος των οικείων ρητρών. Ειδικότερα, νομοθεσία κατά την οποία θεωρείται ότι έχει διενεργηθεί αυτεπάγγελτη εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών και ότι το ζήτημα αυτό καλύπτεται από το δεδικασμένο, ακόμη και ελλείψει οποιασδήποτε σχετικής αιτιολογίας στην απόφαση που διατάσσει την έκδοση διαταγής πληρωμής, είναι ικανή να καταστήσει κενή περιεχομένου την υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών. Σε μια τέτοια περίπτωση, η απαίτηση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας επιβάλλει να έχει τη δυνατότητα το δικαστήριο της εκτέλεσης να εκτιμήσει, ακόμη και για πρώτη φορά, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αποτέλεσαν τη βάση για τη διαταγή πληρωμής. Το γεγονός ότι, κατά την ημερομηνία κατά την οποία η διαταγή πληρωμής κατέστη απρόσβλητη, ο οφειλέτης αγνοούσε ότι μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «καταναλωτής» κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας δεν ασκεί επιρροή συναφώς (σκέψεις 65 έως 68 και διατακτικό).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Impuls Leasing România (C-725/19, [EU:C:2022:396](#))

Διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης σύμβασης χρηματοδοτικής μίσθωσης που συνιστά εκτελεστό τίτλο – Ανακοπή κατά της εκτέλεσης – Εθνική νομοθεσία η οποία απαγορεύει στο δικαστήριο που επιλαμβάνεται της εν λόγω ανακοπής να εξετάσει την καταχρηστικότητα των ρητρών εκτελεστού τίτλου – Εξουσία του δικαστή της αναγκαστικής εκτέλεσης να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας – Ύπαρξη ενδίκου βοηθήματος του κοινού δικαίου που καθιστά δυνατή την εξέταση της καταχρηστικότητας των επίμαχων ρητρών – Απαίτηση καταβολής εγγύησης προκειμένου να ανασταλεί η διαδικασία εκτέλεσης

Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε μεταξύ της IO και της Impuls Leasing România IFN SA, σχετικά με ανακοπή κατά πράξεων αναγκαστικής εκτέλεσης που αφορούσαν σύμβαση χρηματοδοτικής μίσθωσης. Το ρουμανικό δικαστήριο επισημαίνει ότι η σύμβαση χρηματοδοτικής μίσθωσης, δυνάμει της οποίας επισπεύσθηκε η διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης, περιλαμβάνει ορισμένες ρήτρες που θα μπορούσαν να κριθούν ως καταχρηστικές. Εντούτοις, η ρουμανική νομοθεσία δεν επιτρέπει στον δικαστή της αναγκαστικής εκτέλεσης που επιλαμβάνεται ανακοπής κατά της εκτέλεσης να εκτιμήσει, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών συμβάσεως που έχει συναφθεί μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία και συνιστά εκτελεστό τίτλο, για τον λόγο ότι υφίσταται ένδικο βοήθημα του κοινού δικαίου στο πλαίσιο του οποίου το επιληφθέν δικαστήριο δύναται να ελέγξει την καταχρηστικότητα των ρητρών μιας τέτοιας σύμβασης. Είναι αληθές ότι το δικαστήριο της ουσίας που επιλαμβάνεται ενδίκου βοηθήματος αυτοτελούς προς εκείνο που αφορά τη διαδικασία εκτέλεσης έχει τη δυνατότητα να αναστείλει την εν λόγω διαδικασία. Εντούτοις, ο καταναλωτής που ζητεί την αναστολή της διαδικασίας εκτέλεσης υποχρεούται να καταβάλει εγγύηση υπολογιζόμενη βάσει της αξίας του αντικειμένου του ενδίκου βοηθήματος.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο εξετάζει την εξουσία του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών εκτελεστού τίτλου όταν επιλαμβάνεται ανακοπής κατά της εκτέλεσης του τίτλου αυτού.

Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία η οποία δεν επιτρέπει στον δικαστή της αναγκαστικής εκτέλεσης απαίτησης που επιλαμβάνεται ανακοπής κατά της εν λόγω εκτέλεσης να εκτιμήσει, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών σύμβασης που συνιστά εκτελεστό τίτλο, εφόσον ο δικαστής της ουσίας, ο οποίος ενδέχεται να επιληφθεί αυτοτελούς αγωγής του κοινού δικαίου με σκοπό να εξετασθεί ο τυχόν καταχρηστικός χαρακτήρας των ρητρών τέτοιας σύμβασης, μπορεί να αναστείλει τη διαδικασία εκτέλεσης έως ότου αποφανθεί επί της ουσίας μόνον εφόσον καταβληθεί εγγύηση, υπολογιζόμενη για παράδειγμα βάσει της αξίας του αντικειμένου της διαφοράς, τόσο μεγάλου ύψους ώστε να μπορεί να αποθαρρύνει τον καταναλωτή από το να ασκήσει τέτοιο ένδικο βοήθημα και να εμμένει στην εκδίκασή του. Ως προς την εγγύηση αυτή, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η αναλογία μεταξύ του κόστους το οποίο συνεπάγεται μια ένδικη διαδικασία και του ποσού της αμφισβητούμενης απαίτησης δεν πρέπει να είναι ικανή να αποτρέψει τον καταναλωτή από το να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου. Είναι όμως πιθανόν ένας υπερήμερος οφειλέτης να μη διαθέτει τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους για τη σύσταση της απαιτούμενης εγγύησης. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο εάν η αξία του αντικειμένου των ενδίκων βοηθημάτων που έχουν ασκηθεί υπερβαίνει

σημαντικά τη συνολική αξία της σύμβασης, όπως φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση του ενδίκου βοηθήματος της κύριας δίκης (σκέψεις 58, 59 και διατακτικό).

3. Λήψη προσωρινών μέτρων

Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz (C-415/11, [EU:C:2013:164](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης – Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου της ουσίας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁷, το Δικαστήριο διευκρινίζει επίσης ότι, δεδομένου ότι το εθνικό δικονομικό σύστημα συνεπάγεται την αδυναμία του δικαστηρίου της ουσίας, ενώπιον του οποίου προσφεύγει ο καταναλωτής επικαλούμενος τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας αποτελούσας τη βάση του εκτελεστού τίτλου, να λάβει προσωρινά μέτρα δυνάμει να αναστείλουν τη διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης, όταν η λήψη τέτοιων μέτρων αποβαίνει αναγκαία για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της απόφασής του, το εν λόγω σύστημα είναι ικανό να θίξει την επιδιωκόμενη από την οδηγία 93/13 αποτελεσματική προστασία (σκέψη 59).

Χωρίς την ευχέρεια αυτή, σε όλες τις περιπτώσεις όπου η κατάσχεση του ενυπόθηκου ακινήτου πραγματοποιείται πριν από την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου της ουσίας με την οποία αναγνωρίζεται ο καταχρηστικός χαρακτήρας της συμβατικής ρήτρας που αποτελεί τη βάση της υποθήκης και, ως εκ τούτου, η ακυρότητα της επακόλουθης διαδικασίας εκτέλεσης, η εν λόγω απόφαση μπορεί να εξασφαλίσει στον καταναλωτή ένδικη προστασία μόνον υπό μορφή αποζημίωσης, η οποία θα αποδεικνυόταν ελλιπής και ανεπαρκές μέτρο και δεν θα συνιστούσε ούτε κατάλληλο ούτε αποτελεσματικό μέσο για την παύση της χρησιμοποίησης της οικείας ρήτρας, αντιθέτως προς όσα ορίζει το άρθρο 7, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας (σκέψη 60).

---

³⁷ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II. 3 «Έννοια του όρου “σημαντική ανισορροπία” εις βάρος του καταναλωτή», σ. 23.

4. Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας διαιτησίας

Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2006, Mostaza Claro (C-168/05, [EU:C:2006:675](#))

Μη αμφισβήτηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας κατά τη διάρκεια της διαιτητικής διαδικασίας – Δυνατότητα προβολής της σχετικής ένστασης στο πλαίσιο της διαδικασίας προσφυγής κατά της διαιτητικής απόφασης

Στις 2 Μαΐου 2002 συνήφθη μεταξύ του Μόνιλ και καταναλώτριας σύμβαση περί συνδρομής σε κινητή τηλεφωνία. Η εν λόγω σύμβαση περιελάμβανε ρήτρα προβλέπουσα την υπαγωγή κάθε διαφοράς σχετικής με την εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης στη διαιτησία της Asociación Europea de Arbitraje de Derecho y Equidad (Ευρωπαϊκής Ένωσης Διαιτησίας κατά νόμον και κατ' ευδικία, στο εξής: AEADE).

Η καταναλώτρια προσέβαλε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαιτητική απόφαση εκδοθείσα από την AEADE, υποστηρίζοντας ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτρας περί διαιτησίας συνεπαγόταν την ακυρότητα της σύμβασης περί διαιτησίας.

Επιληφθέν της διαφοράς, το Audiencia Provincial de Madrid (εφετείο Μαδρίτης, Ισπανία) διαπίστωσε ότι δεν χωρεί αμφιβολία ότι η εν λόγω σύμβαση περί διαιτησίας εμπεριέχει καταχρηστική συμβατική ρήτρα και ότι, ως εκ τούτου, πάσχει ακυρότητα.

Πάντως, δεδομένου ότι η καταναλώτρια δεν προέβαλε τη σχετική ακυρότητα στο πλαίσιο της διαιτητικής διαδικασίας και προκειμένου να ερμηνευθεί το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με την οδηγία 93/13, το Audiencia Provincial de Madrid (εφετείο Μαδρίτης) ανέστειλε τη δίκη και υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα. Ειδικότερα, το εν λόγω δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί αν, επιληφθέν προσφυγής ακυρώσεως διαιτητικής απόφασης δυσμενούς για τον καταναλωτή, η οποία εκδόθηκε στο πέρας διαιτητικής διαδικασίας επιβληθείσας με ρήτρα σύμβασης περί συνδρομής σε κινητή τηλεφωνία η οποία πρέπει να χαρακτηριστεί καταχρηστική, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εξετάσει την εν λόγω προσφυγή μολονότι ο καταναλωτής δεν προέβαλε τον εν λόγω καταχρηστικό χαρακτήρα ενώπιον του διαιτητή.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία 93/13 απαιτεί εθνικό δικαστήριο να εκτιμά την ακυρότητα της σύμβασης περί διαιτησίας και να ακυρώνει τη διαιτητική απόφαση με το αιτιολογικό ότι η εν λόγω σύμβαση εμπεριέχει καταχρηστική ρήτρα, έστω και αν ο καταναλωτής επικαλέστηκε την εν λόγω ακυρότητα μόνον στο πλαίσιο της προσφυγής του ακυρώσεως. Συγκεκριμένα, ο επιδιωκόμενος με το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας σκοπός, ο οποίος επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, δεν μπορεί να επιτευχθεί αν το επιληφθέν προσφυγής ακυρώσεως διαιτητικής απόφασης δικαστήριο αδυνατεί να εκτιμήσει την ακυρότητα της απόφασης αυτής για τον μόνο λόγο ότι ο καταναλωτής δεν επικαλέστηκε την ακυρότητα της σύμβασης περί διαιτησίας στο πλαίσιο της διαιτητικής διαδικασίας. Τυχόν παράλειψη εκ μέρους του καταναλωτή να το πράξει δεν θα μπορούσε επομένως, σε καμία περίπτωση, να αντισταθμιστεί από την ενέργεια τρίτων ως προς τη σύμβαση προσώπων και, επομένως, το εγκαθιδρυθέν με την οδηγία σύστημα ειδικής προστασίας θα διακυβεύονταν οριστικώς (σκέψεις 30, 31 και διατακτικό).

Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, [EU:C:2009:615](#))

Καταχρηστική ρήτρα διαιτησίας – Ακυρότητα – Διαιτητική απόφαση που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου – Αναγκαστική εκτέλεση – Αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου της εκτέλεσης να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας διαιτησίας

Στις 24 Μαΐου 2004 συνήφθη σύμβαση συνδρομητή κινητής τηλεφωνίας μεταξύ της Asturcom και καταναλώτριας. Η εν λόγω σύμβαση περιελάμβανε ρήτρα προβλέπουσα την υπαγωγή κάθε διαφοράς σχετικής με την εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης στη διαιτησία της Asociación Europea de Arbitraje de Derecho y Equidad (Ευρωπαϊκής Ένωσης Διαιτησίας κατά νόμον και κατ' ευδίκια, στο εξής: AEADE). Η έδρα του διαιτητικού αυτού οργάνου, η οποία δεν οριζόταν στη σύμβαση, ήταν το Μπιλμπάο (Ισπανία).

Επειδή η εν λόγω καταναλώτρια δεν εξόφλησε ορισμένους λογαριασμούς και κατάγγειλε τη σύμβαση πριν από τη λήξη της ελάχιστης συμφωνηθείσας διάρκειας, η Asturcom κίνησε κατ' αυτής διαδικασία διαιτησίας ενώπιον της AEADE.

Η εκδοθείσα στις 14 Απριλίου 2005 διαιτητική απόφαση υποχρέωσε την εν λόγω καταναλώτρια σε καταβολή ποσού 669,60 ευρώ. Στις 29 Οκτωβρίου 2007 η Asturcom υπέβαλε στο Juzgado de Primera Instancia nº4 de Bilbao (4ο πρωτοδικείο Μπιλμπάο, Ισπανία) αίτηση έκδοσης απογράφου όσον αφορά την εν λόγω διαιτητική απόφαση.

Με την απόφαση περί παραπομπής, το εν λόγω δικαστήριο διαπιστώνει ότι η περιεχόμενη στη σύμβαση ρήτρα διαιτησίας έχει καταχρηστικό χαρακτήρα. Εντούτοις, δεδομένου ότι διατηρούσε αμφιβολίες όσον αφορά τη συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας με το δίκαιο της Ένωσης, ειδικότερα όσον αφορά τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες, το εν λόγω δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

Επιληφθέν της υπόθεσης, το Δικαστήριο κρίνει ότι το εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται έκδοσης απογράφου διαιτητικής απόφασης, η οποία απέκτησε ισχύ δεδικασμένου και είχε εκδοθεί ερημοδικούντος του καταναλωτή, υποχρεούται, όταν διαθέτει τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας διαιτησίας η οποία περιέχεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, εφόσον, σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες, μπορεί να προβαίνει σε μια τέτοια εξέταση στο πλαίσιο παρόμοιας φύσεως αγωγής του εσωτερικού δικαίου. Στην περίπτωση αυτή, απόκειται στο ως άνω δικαστήριο να συναγάγει όλες τις συνέπειες που απορρέουν από μια τέτοια εξέταση σύμφωνα με το εθνικό του δίκαιο, ώστε να εξασφαλιστεί ότι η εν λόγω ρήτρα δεν θα δεσμεύει τον καταναλωτή (σημείο 1 του διατακτικού).

Στο πλαίσιο της εκτίμησης αυτής, το Δικαστήριο διευκρινίζει, αφενός, ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αποτελεί διάταξη αναγκαστικού δικαίου και, αφετέρου, ότι, δεδομένης της φύσεως και της σημασίας του δημοσίου συμφέροντος στο οποίο στηρίζεται η προστασία που η οδηγία αυτή παρέχει στους καταναλωτές, το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας πρέπει να θεωρηθεί αντίστοιχο προς τις εθνικές διατάξεις οι οποίες, στο πλαίσιο της εσωτερικής εννόμου τάξεως, συνιστούν κανόνες δημόσιας τάξης (σκέψεις 51 και 52).

V. Αποτελέσματα της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας

1. Τύχη σύμβασης περιέχουσας καταχρηστική ρήτρα

Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2012, Pereničová και Perenič (C-453/10, [EU:C:2012:144](#))

Εσφαλμένη αναγραφή του συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου – Επίπτωση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και των καταχρηστικών ρητρών στο κύρος της σύμβασης ως συνόλου

Ζεύγος δανειοληπτών έλαβε δάνειο ύψους 150 000 σλοβακικών κορωνών (SKK) (4 979 ευρώ) από την SOS, μη τραπεζικό πιστωτικό ίδρυμα, το οποίο χορηγεί καταναλωτικά δάνεια βάσει τυποποιημένων συμβάσεων προσχώρησης. Κατά τη σύμβαση δανείου, το δάνειο έπρεπε να εξοφληθεί σε 32 μηνιαίες δόσεις ύψους 6 000 SKK (199 ευρώ), η δε τριακοστή τρίτη και τελευταία δόση θα ανερχόταν στο ποσό της χορηγηθείσας πίστωσης. Οι δανειολήπτες δηλαδή όφειλαν να επιστρέψουν ποσό 342 000 SKK (11 352 ευρώ).

Το συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο (ΣΕΠΕ) της πίστωσης –ήτοι το σύνολο των εξόδων για την πίστωση που βαρύνουν τον καταναλωτή– καθορίστηκε στην εν λόγω σύμβαση σε 48,63 %.

Το ζεύγος δανειοληπτών άσκησε αγωγή ενώπιον του Okresný súd Prešov (περιφερειακού πρωτοδικείου Prešov, Σλοβακία) με αίτημα να διαπιστωθεί ότι η σύμβαση πίστωσης περιελάμβανε πλείονες καταχρηστικές ρήτρες, όπως την εσφαλμένη αναφορά του ΣΕΠΕ, και ζήτησαν επίσης από το εν λόγω δικαστήριο να διαπιστώσει την ακυρότητα της σύμβασης στο σύνολό της.

Το εν λόγω δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν οι διατάξεις της οδηγίας 93/13 του επιτρέπουν να διαπιστωθεί την ακυρότητα σύμβασης συναφθείσας με καταναλωτές η οποία περιέχει καταχρηστικές ρήτρες όταν η λύση αυτή θα είναι επωφελέστερη για τον καταναλωτή.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο υπενθυμίζει κατ' αρχάς ότι σκοπός της οδηγίας 93/13 δεν είναι η ακύρωση όλων των συμβάσεων που περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες, αλλά η εξάλειψη των καταχρηστικών ρητρών των συμβάσεων οι οποίες συνάπτονται με καταναλωτές, χωρίς να θίγεται, εφόσον αυτό είναι δυνατόν, το κύρος της σύμβασης ως συνόλου. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει, όσον αφορά τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να ελεγχθεί αν η σύμβαση μπορεί πράγματι να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες, ότι η προσέγγιση του ζητήματος πρέπει να είναι αντικειμενική, υπό την έννοια ότι η κατάσταση στην οποία τελεί ο ένας από τους συμβαλλομένους, εν προκειμένω ο καταναλωτής, δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ως το αποφασιστικό κριτήριο για τη μελλοντική τύχη της σύμβασης. Κατά συνέπεια, η εν λόγω οδηγία δεν επιτρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατά την εκτίμηση του ζητήματος αν μια σύμβαση η οποία περιέχει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες μπορεί να υπάρξει και χωρίς αυτές, μόνον τα ευνοϊκά αποτελέσματα που θα είχε για τον καταναλωτή η ακύρωση ολόκληρης της σύμβασης (σκέψη 36 και σημείο 1 του διατακτικού).

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η οδηγία 93/13 προέβη μόνο σε μερική και κατ'ελάχιστο περιεχόμενο εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών περί καταχρηστικών ρητρών, αναγνωρίζοντας ταυτοχρόνως στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να διασφαλίζουν υπέρ των καταναλωτών υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που προβλέπει η ίδια. Συνεπώς, η οδηγία δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να προβλέπουν με τη νομοθεσία τους, εφόσον τηρείται το δίκαιο της Ένωσης, ότι επιτρέπεται η ακύρωση ολόκληρης της σύμβασης η οποία έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή και περιέχει μία ή περισσότερες καταχρηστικές ρήτρες, εάν η ακύρωση αυτή παρέχει τελικά καλύτερη προστασία στον καταναλωτή (σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, [EU:C:2012:349](#))

Καταχρηστική ρήτρα περί επιτοκίου υπερημερίας – Διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής – Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου

Η υπόθεση αυτή ανέκυψε στην Ισπανία, όπου είναι δυνατή η κίνηση, ενώπιον των δικαστηρίων, διαδικασιών έκδοσης διαταγής πληρωμής ληξιπρόθεσμης και απαιτητής χρηματικής οφειλής η οποία δεν υπερβαίνει τα 30 000 ευρώ, υπό την προϋπόθεση ότι το ποσό της εν λόγω οφειλής βεβαιώνεται δεόντως. Σε περίπτωση που η υποβαλλόμενη αίτηση τηρεί τις ανωτέρω απαιτήσεις, ο οφειλέτης υποχρεούται να καταβάλει την οφειλή, άλλως δύναται να ασκήσει ανακοπή κατά της διαταγής πληρωμής εντός προθεσμίας 20 ημερών, η οποία συνεπάγεται την εκδίκαση της υπόθεσης κατά την τακτική διαδικασία του ισπανικού κώδικα πολιτικής δικονομίας.

Εντούτοις, η ισπανική νομοθεσία δεν παρέχει στο δικαστήριο που επιλαμβάνεται αίτησης για την έκδοση διαταγής πληρωμής την εξουσία να κηρύσσει αυτεπαγγέλτως άκυρη μια καταχρηστική ρήτρα η οποία περιλαμβάνεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή. Συνεπώς, η δυνατότητα εξέτασης του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών μιας τέτοιας σύμβασης γίνεται δεκτή μόνο στις περιπτώσεις στις οποίες ο οφειλέτης ασκεί ανακοπή κατά της διαταγής πληρωμής.

Επιπλέον, το ισπανικό δικαστήριο, οσάκις έχει εξουσία να απαγγείλει την ακυρότητα ρήτρας περιλαμβανόμενης σε καταναλωτική σύμβαση, δύναται, βάσει της οικείας εθνικής κανονιστικής ρύθμισης, να συμπληρώνει τη σύμβαση αναθεωρώντας την επίμαχη ρήτρα ώστε να αρθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας της.

Εν προκειμένω, ιδιώτης συνήψε με ισπανική τράπεζα σύμβαση δανείου ύψους 30 000 ευρώ για την αγορά αυτοκινήτου. Μολονότι η προθεσμία εξόφλησης του δανείου έληγε το 2014, η τράπεζα θεώρησε ότι η σύμβαση λύθηκε πρόωρα για τον λόγο ότι, τον Σεπτέμβριο του 2008, εκκρεμούσε η καταβολή επτά μηνιαίων δόσεων. Επομένως, η τράπεζα υπέβαλε στο Juzgado de Primera Instancia nº 2 de Sabadell (2ο πρωτοδικείο Sabadell, Ισπανία) αίτηση έκδοσης διαταγής πληρωμής ποσού που αντιστοιχούσε στις μη καταβληθείσες μηνιαίες δόσεις, προσαυξημένες με τους συμφωνηθέντες από τους συμβαλλομένους τόκους και τα έξοδα. Το δικαστήριο κήρυξε αυτεπαγγέλτως άκυρη ως καταχρηστική τη ρήτρα σχετικά με το συμβατικό επιτόκιο για τους τόκους υπερημερίας, δεδομένου ότι αυτό είχε οριστεί σε 29 %, και το μείωσε σε 19 %, παραπέμποντας στο νόμιμο επιτόκιο και στο επιτόκιο υπερημερίας όπως προέκυπταν από τις

σχετικές εθνικές διατάξεις. Επέβαλε επίσης στο πιστωτικό ίδρυμα την υποχρέωση να υπολογίσει εκ νέου, επί τη βάση αυτή, το ποσό των τόκων.

Στο πλαίσιο της έφεσης που ασκήθηκε κατά της πρωτόδικης απόφασης, το ισπανικό αιτούν δικαστήριο ζήτησε, μεταξύ άλλων, να διευκρινιστεί αν η ισπανική ρύθμιση που επιτρέπει στους δικαστές όχι μόνον να μη λαμβάνουν υπόψη αλλά και να αναθεωρούν το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών συνάδει με την οδηγία 93/13.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, δυνάμει της οδηγίας 93/13, οι καταχρηστικές ρήτρες οι οποίες περιλαμβάνονται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν δεσμεύουν μεν τους καταναλωτές, πλην όμως η σύμβαση που περιέχει τέτοια ρήτρα εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλομένους, εφόσον μπορεί να υπάρξει και χωρίς τη ρήτρα αυτή. Επομένως, το Δικαστήριο καταλήγει ότι η ισπανική κανονιστική ρύθμιση αντιβαίνει στην οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες, στο μέτρο που παρέχει στο εθνικό δικαστήριο την εξουσία, οσάκις αναγνωρίζει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας, να αναθεωρεί το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής (σημείο 2 του διατακτικού).

Μια τέτοια ευχέρεια, εάν αναγνωριζόταν στον εθνικό δικαστή, θα συνέβαλε στην εκμηδένιση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που έχει για τους επαγγελματίες η απόλυτη και απλή απαγόρευση της εφαρμογής καταχρηστικών ρητρών έναντι των καταναλωτών. Ως εκ τούτου, η ευχέρεια αυτή θα εξασφάλιζε λιγότερο αποτελεσματική προστασία σε σχέση με εκείνη που συνεπάγεται η μη εφαρμογή των ρητρών αυτών. Συγκεκριμένα, εάν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών, οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να υπόκεινται στον πειρασμό να χρησιμοποιήσουν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν αυτές κηρύσσονταν άκυρες, η σύμβαση θα μπορούσε παρά ταύτα να συμπληρωθεί από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλιστούν τα δικά τους συμφέροντα (σκέψη 69).

Ως εκ τούτου, όταν διαπιστώνουν την ύπαρξη καταχρηστικής ρήτρας, η μόνη υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων είναι να αφήνουν ανεφάρμοστη μια τέτοια ρήτρα ώστε αυτή να μην παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, χωρίς ωστόσο τα εθνικά δικαστήρια να έχουν την εξουσία να αναθεωρούν το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής. Συγκεκριμένα, η σύμβαση στην οποία εντάσσεται η ρήτρα πρέπει κατ' αρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, άνευ άλλης τροποποίησεως πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η εν λόγω διατήρηση της σύμβασης είναι νομικώς εφικτή (σκέψη 65).

2. Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας

Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, [EU:C:2014:282](#))

Συμβάσεις καταναλωτικού δανείου συνομολογηθείσες σε ξένο νόμισμα – Ρήτρες σχετικά με συναλλαγματικές ισοτιμίες – Διαφορά μεταξύ της τιμής αγοράς, εφαρμοστέας κατά τον χρόνο αποδέσμευσης του δανείου, και της τιμής πώλησης, εφαρμοστέας κατά τον χρόνο απόδοσής του – Εξουσίες του εθνικού δικαστή υφισταμένης συμβατικής ρήτρας η οποία χαρακτηρίζεται «καταχρηστική» – Εφαρμογή εθνικής διάταξης ενδοτικού δικαίου αντί της καταχρηστικής ρήτρας – Επιτρέπεται

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω³⁸, το Δικαστήριο κρίνει επίσης ότι, σε περίπτωση που η απαλοιφή καταχρηστικής ρήτρας θα καθιστούσε, όπως εν προκειμένω, αδύνατη την εκτέλεση της σύμβασης, η οδηγία 93/13 δεν αντιτίθεται στην αντικατάσταση, από το εθνικό δικαστήριο, της επίμαχης ρήτρας με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου. Συγκεκριμένα, μια τέτοια προσέγγιση καθιστά δυνατή την επίτευξη του σκοπού της οδηγίας, ο οποίος συνίσταται, μεταξύ άλλων, στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων και παράλληλα στη διατήρηση, στο μέτρο του δυνατού, του κύρους της σύμβασης ως όλου (σημείο 3 του διατακτικού).

Εάν μια τέτοια αντικατάσταση απαγορευόταν και ο δικαστής ήταν υποχρεωμένος να ακυρώσει τη σύμβαση, ο αποτρεπτικός χαρακτήρας της ποινής της ακυρότητας καθώς και ο σκοπός της προστασίας του καταναλωτή θα διακυβεύονταν. Εν προκειμένω, μια τέτοια ακύρωση θα είχε ως αποτέλεσμα να καταστεί απαιτητό το σύνολο του οφειλόμενου υπολοίπου. Τούτο, όμως, μπορεί να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, μπορεί να λειτουργήσει περισσότερο ως τιμωρία του καταναλωτή παρά του δανειστή ο οποίος, λαμβανομένης υπόψη της συνέπειας αυτής, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις του (σκέψεις 83 και 84).

Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, [EU:C:2019:819](#))

Ενυπόθηκο δάνειο με ρήτρα υπολογισμού σε αξία ξένου νομίσματος – Ρήτρα περί καθορισμού της συναλλαγματικής ισοτιμίας – Αποτελέσματα της αναγνώρισης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας – Δυνατότητα του δικαστηρίου να αντικαταστήσει τις καταχρηστικές ρήτρες με γενικές ρήτρες του αστικού δικαίου – Εκτίμηση του συμφέροντος του καταναλωτή – Διατήρηση της σύμβασης σε ισχύ χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες

Το 2008 ζεύγος δανειοληπτών συνήψε με την τράπεζα Raiffeisen σύμβαση ενυπόθηκου δανείου εκπεφρασμένη σε πολωνικά ζλότι (PLN), αλλά με ρήτρα υπολογισμού σε ελβετικά φράγκα (CHF). Επομένως, μολονότι η διάθεση των κεφαλαίων πραγματοποιήθηκε σε PLN, το εισέτι ανεξόφλητο ποσό και οι μηνιαίες δόσεις της εξόφλησης εκφράζονταν σε CHF, κατά τρόπο

³⁸ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο Ι.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 12. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο ΙΙΙ.2. «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

ώστε οι εν λόγω δόσεις να πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να αφαιρούνται σε PLN από τον τραπεζικό λογαριασμό των δανειοληπτών. Κατά την αποδέσμευση του δανείου, το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό, εκπεφρασμένο σε CHF, καθορίστηκε βάσει της τιμής αγοράς PLN-CHF που εφαρμόζει η Raiffeisen κατά την ημέρα της αποδέσμευσης, οι δε μηνιαίες δόσεις εξόφλησης υπολογίστηκαν βάσει της τιμής πώλησης PLN-CHF που εφάρμοσε η εν λόγω τράπεζα όταν οι δόσεις καθίσταντο απαιτητές. Καθώς είχαν συνάψει σύμβαση με ρήτρα υπολογισμού σε CHF, οι δανειολήπτες επωφελούνταν επιτοκίου βασισμένου στο επιτόκιο του συγκεκριμένου ξένου νομίσματος, το οποίο ήταν χαμηλότερο του επιτοκίου που ίσχυε για τα PLN, εκτίθεντο όμως στον συναλλαγματικό κίνδυνο της διακύμανσης της συναλλαγματικής ισοτιμίας PLN-CHF.

Οι δανειολήπτες άσκησαν αγωγή ενώπιον του Sąd Okręgowy w Warszawie (πρωτοδικείου περιφέρειας Βαρσοβίας, Πολωνία) με αίτημα να διαπιστωθεί η ακυρότητα της επίμαχης σύμβασης δανείου για τον λόγο ότι οι ρήτρες της εν λόγω σύμβασης οι οποίες προβλέπουν την εφαρμογή συναλλαγματικής διαφοράς μεταξύ της τιμής αγοράς για τη διάθεση των κεφαλαίων και της τιμής πώλησης για τις εξοφλήσεις τους συνιστούσαν παράνομες καταχρηστικές ρήτρες οι οποίες δεν τους δεσμεύουν δυνάμει της οδηγίας 93/13.

Κατά τους δανειολήπτες, άπαξ καταργηθούν οι επίμαχες ρήτρες, θα είναι αδύνατο να καθοριστεί η προσήκουσα συναλλαγματική ισοτιμία, οπότε η σύμβαση δεν θα μπορεί να εξακολουθήσει να υφίσταται. Επιπλέον, οι δανειολήπτες υποστήριξαν ότι, ακόμη και αν αποδεικνυόταν ότι η σύμβαση δανείου μπορεί να εκτελεστεί χωρίς τις εν λόγω ρήτρες ως σύμβαση δανείου εκπεφρασμένη μεν σε PLN πλην όμως μη συνδεδεμένη πλέον με το CHF, το δάνειο θα έπρεπε να εξακολουθήσει να υπόκειται στα επωφελέστερα επιτόκια που συνδέονται με το CHF.

Παραπέμποντας στην απόφαση Kásler³⁹, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν, μετά την απαλοιφή τους, οι καταχρηστικές ρήτρες μπορούσαν να αντικατασταθούν με γενικού χαρακτήρα διατάξεις του εσωτερικού δικαίου οι οποίες προβλέπουν ότι οι έννομες συνέπειες σύμβασης συμπληρώνονται από έννομες συνέπειες που απορρέουν από την αρχή της επιείκειας ή από τα συναλλακτικά ήθη.

Το εθνικό δικαστήριο ζήτησε επίσης από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η οδηγία 93/13 του επιτρέπει να ακυρώσει σύμβαση όταν η διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες θα έχει ως συνέπεια τη μεταβολή της φύσης του κύριου αντικειμένου της εν λόγω σύμβασης στο μέτρο που, μολοντί το επίμαχο δάνειο δεν συνδέεται πλέον με το CHF, οι τόκοι θα συνέχιζαν να υπολογίζονται βάσει του επιτοκίου του συγκεκριμένου ξένου νομίσματος.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο διαπιστώνει, κατ' αρχάς, ότι η δυνατότητα αντικατάστασης που προβλέπεται στην απόφαση Kásler περιορίζεται στις εθνικές διατάξεις που είναι ενδοτικού δικαίου ή που εφαρμόζονται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων και ερείδεται,

³⁹ Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, [Kásler και Káslerné Rábai](#) (C-26/13, EU:C:2014:282), η οποία παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα».

μεταξύ άλλων, στην εκτίμηση ότι οι διατάξεις αυτές θεωρούνται μη περιέχουσες καταχρηστικές ρήτρες (σκέψη 59).

Πράγματι, θεωρείται ότι οι διατάξεις αυτές απηχούν την ισορροπία που θέλησε να καθιερώσει ο εθνικός νομοθέτης μεταξύ του συνόλου των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε ορισμένες συμβάσεις για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι συμβαλλόμενοι δεν απέκλεισαν τον βασικό κανόνα τον οποίο προβλέπει ο εθνικός νομοθέτης για τις οικείες συμβάσεις ή επέλεξαν ρητώς τη δυνατότητα εφαρμογής κανόνα θεσπισθέντος από τον εθνικό νομοθέτη προς τούτο. Εντούτοις, οι προμνησθείσες γενικού χαρακτήρα διατάξεις του πολωνικού δικαίου δεν φαίνεται να αποτέλεσαν αντικείμενο ειδικής εκτίμησης του νομοθέτη προς επίτευξη της ισορροπίας αυτής, οπότε οι διατάξεις αυτές δεν καλύπτονται από το τεκμήριο μη καταχρηστικού χαρακτήρα (σκέψεις 60 και 61).

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι εν λόγω διατάξεις δεν μπορούν να συμπληρώσουν τα κενά σύμβασης τα οποία προκαλούνται λόγω απάλειψης των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε αυτήν (σκέψη 62).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο εκτιμά ότι, δεδομένου ότι στόχος της δυνατότητας αντικατάστασης είναι να διασφαλίσει την εκπλήρωση της προστασίας του καταναλωτή, διαφυλάσσοντας τα συμφέροντά του κατά των ενδεχομένως επιζήμιων συνεπειών που μπορεί να προκύψουν από την ακύρωση της επίμαχης σύμβασης στο σύνολό της, οι συνέπειες πρέπει να εκτιμώνται σε σχέση με τις υφιστάμενες ή δυνάμενες να προβλεφθούν περιστάσεις κατά τον χρόνο της διαφοράς που σχετίζεται με την απαλοιφή των σχετικών καταχρηστικών ρητρών και όχι με εκείνες που υφίσταντο κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης (σημείο 2 του διατακτικού).

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, εν συνεχεία, ότι, δυνάμει της οδηγίας 93/13, σύμβαση από την οποία έχουν απαλειφθεί οι καταχρηστικές ρήτρες τις οποίες περιελάμβανε εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλομένους όσον αφορά τις άλλες ρήτρες που περιέχει, εφόσον μπορεί να υπάρξει χωρίς τις απαλειφθείσες καταχρηστικές ρήτρες και η εν λόγω συνέχιση της σύμβασης είναι νομικώς εφικτή κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου. Συναφώς, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, μετά την απάλειψη και μόνον των ρητρών που αφορούν τη συναλλαγματική διαφορά, η φύση του κύριου αντικειμένου της σύμβασης φαίνεται να μεταβάλλεται λόγω των σωρευτικών συνεπειών της παύσης σύνδεσης με το CHF και της συνέχισης της εφαρμογής επιτοκίου βασισμένου στο επιτόκιο του CHF. Πάντως, δεδομένου ότι η μεταβολή αυτή δεν φαίνεται νομικώς εφικτή κατά το πολωνικό δίκαιο, η οδηγία δεν αντιτίθεται στην ακύρωση της επίδικης σύμβασης από το πολωνικό δικαστήριο (σκέψεις 39, 42 και 43).

Επ' αυτού, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η ακύρωση των επίδικων ρητρών θα οδηγούσε όχι μόνο στην απάλειψη του μηχανισμού μετατροπής του εγχώριου νομίσματος σε ξένο νόμισμα καθώς και της διαφοράς συναλλαγματικής ισοτιμίας, αλλά, εμμέσως, και στην εξαφάνιση του συναλλαγματικού κινδύνου, ο οποίος συνδέεται άμεσα με τη σύνδεση του δανείου με ξένο νόμισμα. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, όμως, ότι οι ρήτρες που αφορούν τον συναλλαγματικό κίνδυνο καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης δανείου με ρήτρα ξένου νομίσματος, οπότε η αντικειμενική δυνατότητα της διατήρησης σε ισχύ της σύμβασης δανείου φαίνεται, υπό τις περιστάσεις αυτές, αβέβαιη (σκέψη 44).

Τέλος, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σε περίπτωση που ο καταναλωτής επιλέγει να μην επικαλεστεί το σύστημα προστασίας από τις καταχρηστικές ρήτρες που θεσπίζεται με την οδηγία, το εν λόγω σύστημα δεν εφαρμόζεται. Συναφώς, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι ο καταναλωτής πρέπει επίσης να έχει το δικαίωμα να αντιτάσσεται στην προστασία του, κατ'εφαρμογήν του ίδιου αυτού συστήματος, από τις επιζήμιες συνέπειες που προκαλούνται από την ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της, όταν δεν επιθυμεί να τύχει της εν λόγω προστασίας (σκέψη 55).

Απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2019, Kanyeba κ.λπ. (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-349/18 έως C-351/18, [EU:C:2019:936](#))⁴⁰

Γενικοί όροι μεταφοράς από σιδηροδρομική επιχείρηση – Νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου – Ποινική ρήτρα – Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε επί τριών ένδικων διαφορών μεταξύ, αφενός, της Société nationale des chemins de fer belges (εθνικής εταιρίας βελγικών σιδηροδρόμων, SNCB) και, αφετέρου, τριών επιβατών, με αντικείμενο πρόσθετα ποσά που αξίωσε από τους τελευταίους η εταιρία επειδή είχαν ταξιδέψει με αμαξοστοιχία χωρίς να διαθέτουν τίτλο μεταφοράς. Συγκεκριμένα, μετά την άρνηση των εν λόγω επιβατών να τακτοποιήσουν την κατάστασή τους, είτε αμέσως καταβάλλοντας το αντίτιμο της διαδρομής προσαυξημένο με πρόσθετα ποσά είτε μεταγενέστερα καταβάλλοντας ένα κατ'αποκοπήν ποσό, η SNCB τους ενήγαγε ζητώντας να υποχρεωθούν να της καταβάλουν τα ποσά που της όφειλαν λόγω των ως άνω παραβάσεων των όρων μεταφοράς της εταιρίας. Στο πλαίσιο αυτό, η SNCB ισχυρίστηκε ότι η σχέση μεταξύ της ίδιας και των εν λόγω επιβατών ήταν όχι συμβατικής αλλά κανονιστικής φύσεως, δεδομένου ότι αυτοί δεν είχαν αγοράσει τίτλο μεταφοράς. Στο πλαίσιο των ως άνω διαφορών, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε, μεταξύ άλλων, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει την έκταση της προστασίας που παρέχει η οδηγία 93/13 σε τέτοιους επιβάτες που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες εταιρίας μεταφορών χωρίς να διαθέτουν τίτλο μεταφοράς.

Κατ'αρχάς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν, μεταξύ άλλων, νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου δεν υπόκεινται στις διατάξεις της οδηγίας αυτής και ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν η επίμαχη ρήτρα εμπίπτει στην εν λόγω εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της ίδιας οδηγίας. Εντούτοις, εκκινώντας από την παραδοχή ότι η εν λόγω ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, το Δικαστήριο εξετάζει τις εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όταν διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, κατά την εν λόγω οδηγία (σκέψη 61).

Το Δικαστήριο αποφαίνεται ότι η διάταξη αυτή αποκλείει επίσης τη δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου να αντικαθιστά την εν λόγω ρήτρα, κατ'εφαρμογήν των αρχών του εθνικού δικαίου των συμβάσεων, με ενδοτικού δικαίου διάταξη του εθνικού δικαίου, εκτός εάν η επίμαχη σύμβαση δεν μπορεί να εξακολουθήσει να υφίσταται σε περίπτωση κατάργησης της

⁴⁰ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο V.3. «Άλλα αποτελέσματα».

καταχρηστικής ρήτρας και εάν η ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της εκθέτει τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες (σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch (C-125/18, [EU:C:2020:138](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Κυμαινόμενο επιτόκιο – Δείκτης αναφοράς βασιζόμενος στα ενυπόθηκα δάνεια των ταμιευτηρίων – Δείκτης προβλεπόμενος σε κανονιστική ή διοικητική διάταξη – Μονομερής εισαγωγή ρήτρας τέτοιου είδους από τον επαγγελματία – Έλεγχος της απαίτησης διαφάνειας από το εθνικό δικαστήριο – Συνέπειες της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω ⁴¹, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται στην κατάργηση από τον εθνικό δικαστή, κατ' εφαρμογήν αρχών του δικαίου των συμβάσεων, καταχρηστικής ρήτρας σύμβασης συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή και στην υποκατάστασή της με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου σε περιπτώσεις στις οποίες η κήρυξη της καταχρηστικής ρήτρας ως ανίσχυρης θα υποχρέωνε τον δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, εκθέτοντας με τον τρόπο αυτόν τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες (σκέψη 61).

Ειδικότερα, μια τέτοια ακύρωση της σύμβασης θα μπορούσε να έχει, κατ' αρχήν, ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, θα λειτουργούσε περισσότερο ως τιμωρία του τελευταίου παρά του δανειστή ο οποίος, συνακόλουθα, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις που προτείνει. Εν προκειμένω, ο Ισπανός νομοθέτης θέσπισε, μετά τη σύναψη της επίμαχης σύμβασης δανείου, έναν δείκτη «υποκατάστασης» ο οποίος, υπό την επιφύλαξη εξακρίβωσης από το αιτούν δικαστήριο, έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας που ορίζει δείκτη αναφοράς για τον υπολογισμό του κυμαινόμενου δανειακού επιτοκίου, να αντικαταστήσει τον δείκτη αναφοράς με τον εν λόγω δείκτη υποκατάστασης, εφαρμοστέο ελλείψει αντίθετης συμφωνίας των συμβαλλομένων, εφόσον η οικεία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει σε περίπτωση κατάργησης της εν λόγω καταχρηστικής ρήτρας, και εφόσον η ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της είναι ικανή να εκθέσει τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες (σκέψεις 63 έως 67 και σημείο 4 του διατακτικού).

⁴¹ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.1 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», σ. 9.

Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρέωσης) (C-395/21, [EU:C:2023:14](#))

Σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών συναφθείσα μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή – Συμβατική ρήτρα που καθορίζει το ύψος της δικηγορικής αμοιβής σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Εξουσίες του εθνικού δικαστή σε περίπτωση ρήτρας που κρίνεται καταχρηστική

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω⁴², το Δικαστήριο αποφαινεται σχετικά με τις συνέπειες της διαπίστωσης του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών μεταξύ δικηγόρου και καταναλωτή που καθορίζει την τιμή των παρεχόμενων υπηρεσιών σύμφωνα με την αρχή της ωριαίας χρέωσης. Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να μην εφαρμόσει την εν λόγω ρήτρα, εκτός εάν ο καταναλωτής αντιτίθεται σε αυτό (σκέψη 55).

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, όταν, κατ' εφαρμογήν των σχετικών διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών δεν θα μπορούσε να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την απαλοιφή της ρήτρας περί τιμής και εφόσον αυτές οι υπηρεσίες παρασχέθηκαν, η οδηγία 93/13 δεν αντιτίθεται στην ακύρωσή τους ούτε στην επαναφορά από τον εθνικό δικαστή των πραγμάτων στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν ο καταναλωτής εάν οι ρήτρες αυτές δεν είχαν υπάρξει, έστω και αν αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη λάβει ο επαγγελματίας καμία αμοιβή για τις υπηρεσίες του (σκέψη 59).

Όσον αφορά τις συνέπειες που θα μπορούσε να συνεπάγεται για τον καταναλωτή η ακύρωση των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης συμβάσεων, το Δικαστήριο υπενθυμίζει τη νομολογία του κατά την οποία, όσον αφορά δανειακή σύμβαση, η ακύρωση τέτοιου είδους σύμβασης στο σύνολό της θα καθιστούσε κατ' αρχήν αμέσως απαιτητό το εναπομένον ποσό του δανείου σε βαθμό που θα μπορούσε να υπερβεί τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και να έχει ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες γι' αυτόν. Ωστόσο, ο ιδιαίτερα επιζήμιος χαρακτήρας της ακύρωσης μιας σύμβασης δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στις αμιγώς χρηματικές συνέπειες (σκέψη 61).

Πράγματι, η ακύρωση σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών που έχουν ήδη παρασχεθεί δεν αποκλείεται να περιαγάγει τον καταναλωτή σε κατάσταση ανασφάλειας δικαίου, ιδίως στην περίπτωση που το εθνικό δίκαιο παρέχει στον επαγγελματία τη δυνατότητα να αξιώσει αμοιβή για τις υπηρεσίες αυτές βάσει διαφορετικής βάσης από εκείνη της ακυρωθείσας σύμβασης. Επιπλέον, και βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, η ακυρότητα της σύμβασης θα μπορούσε ενδεχομένως να επηρεάσει το κύρος και την αποτελεσματικότητα των πράξεων που διενεργήθηκαν δυνάμει αυτής (σκέψη 62).

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι, στην περίπτωση που η ακύρωση των επίμαχων συμβάσεων στο σύνολό τους θα είχε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον

⁴² Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο I.3. 3.2 «Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 – Συμβατικές ρήτρες οι οποίες καθορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης ή αφορούν το τίμημα ή την αμοιβή και τις υπηρεσίες ή τα αγαθά που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα», σ. 15. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.1 «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα” και τον τίτλο III.2 «Απατήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

καταναλωτή, στοιχείο που απόκειται στον εθνικό δικαστή να επαληθεύσει, η οδηγία 93/13 δεν εμποδίζει τον εθνικό δικαστή να θεραπεύσει την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας αντικαθιστώντας τη με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου ή εφαρμοστέα σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων στις εν λόγω συμβάσεις. Αντιθέτως, η εν λόγω οδηγία αντιτίθεται στο να αντικαθιστά ο εθνικός δικαστής την ακυρωθείσα καταχρηστική ρήτρα με δικαστική εκτίμηση του ύψους της αμοιβής που οφείλεται για τις επίμαχες υπηρεσίες (σημείο 4 του διατακτικού).

3. Άλλα αποτελέσματα

Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2015, Unicaja Banco και Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, [EU:C:2015:21](#))

Συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων – Ρήτρες τόκων υπερημερίας – Καταχρηστικές ρήτρες – Διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης – Μείωση του ποσού των τόκων – Αρμοδιότητες του εθνικού δικαστηρίου

Οι υποθέσεις των κύριων δικών αφορούσαν διαδικασίες εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης τις οποίες κίνησαν η Unicaja Banco και Caixabank με σκοπό την αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκων απαιτήσεων από συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων. Επιπλέον, όλες οι επίμαχες στις υποθέσεις της κύριας δίκης συμβάσεις περιλαμβάνουν μια ρήτρα κατά την οποία, σε περίπτωση μη τήρησης από τον δανειολήπτη των υποχρεώσεων του πληρωμής, επιτρέπεται στον δανειστή να επισπεύσει την αρχικώς συμφωνηθείσα λήξη της σύμβασης και να απαιτήσει την εξόφληση του συνόλου του οφειλομένου κεφαλαίου, συν τους συμφωνηθέντες τόκους, τους τόκους υπερημερίας, τις προμήθειες και τα έξοδα που έχουν συμφωνηθεί. Η Unicaja Banco και η Caixabank κίνησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαδικασίες αναγκαστικής εκτέλεσης για τα ποσά που οφείλονταν κατόπιν εφαρμογής των τόκων υπερημερίας που προβλέπουν οι επίμαχες συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου.

Στο πλαίσιο των διαδικασιών αυτών, το αιτούν δικαστήριο εξέτασε τον «καταχρηστικό» χαρακτήρα, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, των ρητρών περί των επιτοκίων στους τόκους υπερημερίας, καθώς και το ζήτημα της εφαρμογής των επιτοκίων αυτών στο κεφάλαιο του οποίου η πρόωρη αποπληρωμή επισπεύδεται από την υπερημερία πληρωμής. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο διατύπωσε, εντούτοις, αμφιβολίες σχετικά με τις συνέπειες που πρέπει να αντλήσει από τον καταχρηστικό χαρακτήρα των εν λόγω ρητρών λαμβανομένης υπό της εθνικής διάταξης σύμφωνα με την οποία ο εθνικός δικαστής που επιλαμβάνεται αίτησης αναγκαστικής εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης οφείλει να διατάξει τον εκ νέου υπολογισμό των οφειλόμενων ποσών βάσει της ρήτρας σύμβασης ενυπόθηκου δανείου όταν οι συμβάσεις προβλέπουν τόκους υπερημερίας υπολογιζόμενους με επιτόκιο τριπλάσιο σε σχέση με το νόμιμο επιτόκιο, διά της εφαρμογής επιτοκίου τόκων υπερημερίας το οποίο δεν υπερβαίνει το κατώτατο αυτό όριο.

Συναφώς, το Δικαστήριο διαπιστώνει εκ προοιμίου ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, οι ρήτρες σχετικά με τους τόκους υπερημερίας σε συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου για την εκτέλεση των οποίων υποβλήθηκε ενώπιόν του σχετική αίτηση είναι καταχρηστικές κατά την έννοια του

άρθρου 3 της οδηγίας 93/13 (σκέψη 27). Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, ως προς το ζήτημα των συνεπειών που αντλούνται από τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα διάταξης σύμβασης μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, από το γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προκύπτει ότι η μόνη υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων είναι να αφήνουν ανεφάρμοστη μια καταχρηστική ρήτρα ώστε αυτή να μην παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, χωρίς ωστόσο τα εθνικά δικαστήρια να έχουν την εξουσία να αναθεωρούν το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής. Συγκεκριμένα, η οικεία σύμβαση πρέπει κατ' αρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, άνευ άλλης τροποποίησης πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών ρητρών, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η εν λόγω συνέχιση της σύμβασης είναι νομικώς εφικτή (σκέψη 28).

Από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει ότι η επίμαχη εθνική διάταξη προβλέπει μείωση των τόκων υπερημερίας για τα δάνεια ή τις πιστώσεις που προορίζονται για την απόκτηση κύριας κατοικίας και εξασφαλίζονται με υποθήκες συσταθείσες επί της κατοικίας αυτής (σκέψη 35). Το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης εκτείνεται σε κάθε σύμβαση ενυπόθηκου δανείου και διακρίνεται με τον τρόπο αυτό από εκείνο της οδηγίας 93/13, στο οποίο εμπίπτουν μόνον οι καταχρηστικές ρήτρες που περιλαμβάνονται στις συμβάσεις μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών. Συνεπώς, η υποχρέωση τήρησης του κατώτατου ορίου του επιτοκίου με το οποίο υπολογίζονται οι τόκοι υπερημερίας που ισοδυναμούν με το τριπλάσιο του επιτοκίου του νόμιμου τόκου, όπως προβλέφθηκε από τον νομοθέτη, ουδόλως προδικάζει την εκ μέρους του δικαστή εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας καθορίζουσας τους τόκους υπερημερίας (σκέψη 36).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας πρέπει να εκτιμάται λαμβανομένης υπόψη της φύσεως των προϊόντων ή υπηρεσιών που αποτελούν αντικείμενο της σύμβασης και με αναφορά, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, σε όλες τις περιστάσεις που συντρέχουν κατά τη σύναψη αυτής. Εντεύθεν προκύπτει ότι, υπό το πρίσμα αυτό, πρέπει επίσης να εκτιμώνται οι συνέπειες που μπορεί να έχει η εν λόγω ρήτρα στο πλαίσιο της εφαρμοστέας νομοθεσίας, εκτίμηση η οποία προϋποθέτει την εξέταση του εθνικού νομικού συστήματος (σκέψη 37). Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ αποκλειστικώς ιδιωτών υποχρεούται, κατά την εφαρμογή των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, να λαμβάνει υπόψη το σύνολο των κανόνων του εθνικού δικαίου και να τους ερμηνεύει, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος καθώς και του σκοπού της οδηγίας που έχει εφαρμογή στη συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να καταλήξει σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που η οδηγία αυτή επιδιώκει (σκέψη 38).

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 επιτρέπει εθνική διάταξη όπως η επίμαχη στη συγκεκριμένη υπόθεση, υπό την προϋπόθεση ότι η εφαρμογή της δεν προδικάζει την εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου κρίση επί του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας τέτοιας ρήτρας, ούτε το εμποδίζει να θέσει εκποδών τη ρήτρα αυτή, αν διαπιστώσει ότι είναι όντως «καταχρηστική». Πράγματι, όταν ο εθνικός δικαστής εξετάζει ρήτρα σύμβασης σχετική με τόκους υπολογιζόμενους με επιτόκιο χαμηλότερο από το προβλεπόμενο κατά το εθνικό δίκαιο, ο καθορισμός αυτού του νομοθετικού ανώτατου ορίου δεν τον εμποδίζει να αποφανθεί επί του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας (σκέψη 40 και διατακτικό).

Αντιθέτως, όταν το επιτόκιο του τόκου υπερημερίας που προβλέπεται σε ρήτρα συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου είναι ανώτερο του προβλεπόμενου στο εθνικό δίκαιο και πρέπει, σύμφωνα με το δίκαιο αυτό, να μειωθεί, το στοιχείο αυτό δεν πρέπει να στερεί από τον εθνικό δικαστή τη δυνατότητα, πέραν της επιβολής αυτού του μέτρου μείωσης, να αντλήσει όλες τις συνέπειες του ενδεχόμενου καταχρηστικού, υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13, χαρακτήρα της προβλέπουσας το εν λόγω επιτόκιο ρήτρας, προβαίνοντας, αν παραστεί ανάγκη, στην ακύρωσή της (σκέψεις 41 και 42).

Απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander (C-96/16 και 94/17, [EU:C:2018:643](#))

Εκχώρηση απαίτησης – Σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή – Κριτήρια εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας – Συνέπειες του χαρακτήρα αυτού

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω⁴³, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η οδηγία 93/13 δεν αντιτίθεται σε εθνική νομολογία όπως η νομολογία του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία), σύμφωνα με την οποία οι συνέπειες του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας, η οποία δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης, σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή συνίστανται στην πλήρη απάλειψη των τόκων αυτών, ενώ εξακολουθούν να οφείλονται οι συμβατικοί τόκοι που προβλέπει η σύμβαση αυτή (σημείο 3 του διατακτικού).

Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι από την εν λόγω οδηγία δεν προκύπτει ότι η μη εφαρμογή ή η ακύρωση, λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, της ρήτρας περί καθορισμού του επιτοκίου υπερημερίας σύμβασης δανείου πρέπει επίσης να συνεπάγεται τη μη εφαρμογή της ρήτρας της σύμβασης αυτής περί καθορισμού του συμβατικού επιτοκίου, πολλώ δε μάλλον που οι διάφορες ρήτρες πρέπει να διακρίνονται σαφώς. Επ' αυτού, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι τόκοι υπερημερίας αποσκοπούν στην επιβολή κυρώσεων λόγω της μη εκπλήρωσης από τον οφειλέτη της υποχρέωσής του να καταβάλλει τις δόσεις του δανείου εντός των προβλεπομένων από τη σύμβαση προθεσμιών, στην αποτροπή του οφειλέτη από το να καταστεί υπερήμερος στην εκτέλεση των υποχρεώσεών του, καθώς και, ενδεχομένως, στην αποζημίωση του δανειστή για τη ζημία που υπέστη λόγω της υπερημερίας του οφειλέτη. Αντιθέτως, οι συμβατικοί τόκοι επιτελούν τη λειτουργία του ανταλλάγματος για τη διάθεση του χρηματικού ποσού από τον δανειστή μέχρι την επιστροφή του. Οι εκτιμήσεις αυτές ισχύουν ανεξαρτήτως του τρόπου διατύπωσης της συμβατικής ρήτρας η οποία καθορίζει το επιτόκιο υπερημερίας και της ρήτρας η οποία καθορίζει το συμβατικό επιτόκιο. Ειδικότερα, οι θεωρήσεις αυτές δεν ισχύουν μόνον όταν το επιτόκιο υπερημερίας καθορίζεται ανεξαρτήτως του συμβατικού επιτοκίου, σε διαφορετική ρήτρα, αλλά και όταν το επιτόκιο υπερημερίας καθορίζεται υπό μορφή προσαύξησης του συμβατικού επιτοκίου κατά ορισμένες ποσοστιαίες μονάδες. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, εάν η καταχρηστική ρήτρα συνίσταται στην προσαύξηση αυτή, η οδηγία 93/13 απαιτεί μόνον την ακύρωση της εν λόγω προσαύξησης (σκέψεις 76 και 77).

⁴³ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II.1. «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”», σ. 19.

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria (C-70/17 και C-179/17, [EU:C:2019:250](#))

Ρήτρα πρόωρης λύσης σύμβασης ενυπόθηκου δανείου – Κήρυξη της ρήτρας εν μέρει καταχρηστικής – Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου σε περίπτωση ρήτρας που χαρακτηρίζεται ως «καταχρηστική» – Υποκατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας από διάταξη του εθνικού δικαίου

Οι διαφορές της κύριας δίκης αφορούσαν συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου συναφθείσες στην Ισπανία, οι οποίες περιείχαν ρήτρα που επέτρεπε την πρόωρη λήξη της σύμβασης, μεταξύ άλλων, σε περίπτωση μη καταβολής έστω και μίας μόνον μηνιαίας δόσης.

Τα αιτούντα δικαστήρια ζήτησαν από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, κατ' ουσίαν, αν τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι, οσάκις ρήτρα πρόωρης λύσης σύμβασης ενυπόθηκου δανείου κρίνεται καταχρηστική, η εν λόγω ρήτρα μπορεί, παρά ταύτα, να διατηρηθεί εν μέρει σε ισχύ με την εξάλειψη των στοιχείων που την καθιστούν καταχρηστική. Τα αιτούντα δικαστήρια ζήτησαν επίσης να διευκρινιστεί αν, σε αντίθετη περίπτωση, οι διατάξεις αυτές έχουν την έννοια ότι η κινηθείσα κατ' εφαρμογήν της ρήτρας αυτής διαδικασία εκτέλεσης της ενυπόθηκης απαίτησης σε βάρος του ενυπόθηκου ακινήτου μπορεί, παρά ταύτα, να συνεχισθεί με τη συμπληρωματική εφαρμογή κανόνα του εθνικού δικαίου, εφόσον η αδυναμία προσφυγής σ' αυτήν τη διαδικασία ενδέχεται να είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα των καταναλωτών.

Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια, κατ' αρχάς, ότι αντιτίθενται στο να διατηρείται εν μέρει σε ισχύ μια ρήτρα περί πρόωρης λύσης σύμβασης ενυπόθηκου δανείου η οποία κρίθηκε καταχρηστική, διά της απαλοιφής των στοιχείων που την καθιστούν καταχρηστική, όταν μια τέτοια απαλοιφή θα κατέληγε σε αναθεώρηση του περιεχομένου της εν λόγω ρήτρας επηρεάζοντας την ουσία της. Περαιτέρω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι τα ίδια αυτά άρθρα δεν αντιτίθενται στο να θεραπεύει το εθνικό δικαστήριο την ακυρότητα μιας τέτοιας καταχρηστικής ρήτρας, υποκαθιστώντας την με την τροποποιημένη νομοθετική διάταξη στην οποία βασίσθηκε η ρήτρα αυτή και η οποία εφαρμόζεται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων μερών, υπό την προϋπόθεση ότι η επίμαχη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν θα μπορούσε να εξακολουθήσει να ισχύει σε περίπτωση κατάργησης της εν λόγω καταχρηστικής ρήτρας και ότι αποδεικνύεται ότι η ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαίτερως επιζήμιες συνέπειες (διατακτικό).

Είναι αληθές ότι, οσάκις εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας περιεχόμενης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται σε κανόνα εθνικού δικαίου που επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο να συμπληρώσει την εν λόγω σύμβαση αναθεωρώντας το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής. Εάν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13. Συγκεκριμένα, η ευχέρεια αυτή θα συνέτεινε στην εξουδετέρωση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες η πλήρης απαγόρευση επιβολής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στους καταναλωτές, καθόσον οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να βρίσκονται στον πειρασμό να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν αυτές κηρυχθούν άκυρες, η σύμβαση θα μπορεί παρά ταύτα να συμπληρωθεί,

κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλιστεί το συμφέρον των εν λόγω επαγγελματιών (σκέψεις 53 και 54).

Εντούτοις, σε περίπτωση κατά την οποία σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται στην ακύρωση από τον εθνικό δικαστή, κατ'εφαρμογήν των αρχών του δικαίου των συμβάσεων, της καταχρηστικής ρήτρας και στην υποκατάστασή της με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου σε περιπτώσεις στις οποίες η ακύρωση της καταχρηστικής ρήτρας θα υποχρέωνε τον εθνικό δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, εκθέτοντας με τον τρόπο αυτό τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες, με αποτέλεσμα η ενέργεια αυτή να λειτουργεί ως τιμωρία του (σκέψη 56).

Η αντικατάσταση αυτή δικαιολογείται πλήρως με γνώμονα τον σκοπό της οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, συνάδει προς τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, καθόσον η διάταξη αυτή τείνει να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα, και όχι να ακυρώσει κάθε σύμβαση που περιέχει καταχρηστικές ρήτρες (σκέψη 57).

Εάν δεν επιτρεπόταν η εφαρμογή εθνικής διάταξης ενδοτικού δικαίου αντί καταχρηστικής ρήτρας και, κατά συνέπεια, ο δικαστής όφειλε να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, τούτο θα συνεπαγόταν ενδεχομένως ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται ο αποτρεπτικός χαρακτήρας που απορρέει από την ακύρωση της σύμβασης. Ειδικότερα, όσον αφορά μια δανειακή σύμβαση, τέτοια ακύρωση θα είχε κατ'αρχήν ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, θα λειτουργούσε περισσότερο ως τιμωρία του τελευταίου παρά του δανειστή ο οποίος, συνακόλουθα, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις που προτείνει (σκέψη 58).

Για παρόμοιους λόγους, το Δικαστήριο κρίνει ότι, σε περίπτωση στην οποία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, της οποίας το γράμμα στηρίζεται σε νομοθετική διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται ούτε στο να εφαρμόζει ο εθνικός δικαστής, αντί της ρήτρας αυτής, την εν λόγω νομοθετική διάταξη αναφοράς, όπως αυτή τροποποιήθηκε μετά τη σύναψη της σύμβασης, προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητα της σύμβασης αυτής, στο μέτρο που η ακύρωση της σύμβασης θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες (σκέψη 59).

Στα αιτούντα δικαστήρια απόκειται να εξακριβώσουν, σύμφωνα με τους κανόνες του εθνικού δικαίου και με αντικειμενική προσέγγιση, αν η κατάργηση των εν λόγω ρητρών θα είχε ως συνέπεια να μην μπορούν πλέον να εξακολουθούν να ισχύουν οι συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου.

Σε τέτοια περίπτωση, θα απόκειται στα αιτούντα δικαστήρια να εξετάσουν αν η ακύρωση των επίμαχων στις κύριες δίκες συμβάσεων ενυπόθηκων δανείων θα εξέθετε τους οικείους καταναλωτές σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες. Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, όπως

προκύπτει από τις αποφάσεις περί παραπομπής, τέτοια ακύρωση θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις, ιδίως, όσον αφορά τους δικονομικούς κανόνες του εθνικού δικαίου σύμφωνα με τους οποίους οι τράπεζες μπορούν να ανακτήσουν, δικαστικώς, το συνολικό υπολειπόμενο ποσό του δανείου που οφείλουν οι καταναλωτές (σκέψη 61).

Απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2019, Kanyeba κ.λπ. (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-349/18 έως C-351/18, [EU:C:2019:936](#))

Γενικοί όροι μεταφοράς από σιδηροδρομική επιχείρηση – Ποινική ρήτρα – Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω⁴⁴, το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί ποινικής ρήτρας προβλεπόμενης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αποκλείει τη δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου, το οποίο διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα τέτοιας ποινικής ρήτρας, να ελαττώνει το ποσό του προστίμου που επιβάλλει η εν λόγω ρήτρα εις βάρος του εν λόγω καταναλωτή (σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, [EU:C:2020:536](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περιορισμού της μεταβλητότητας του επιτοκίου (ρήτρα «κατώτατου επιτοκίου») – Σύμβαση ανανέωσης της οφειλής – Παραίτηση από την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων κατά των συμβατικών ρητρών – Μη δεσμευτικός χαρακτήρας

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω⁴⁵, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αποκλείει τη δυνατότητα ρήτρα σύμβασης συναφθείσας μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, της οποίας ο καταχρηστικός χαρακτήρας μπορεί να διαπιστωθεί δικαστικώς, να αποτελέσει αντικείμενο σύμβασης ανανέωσης οφειλής μεταξύ του επαγγελματία και του καταναλωτή, με την οποία ο καταναλωτής παραιτείται από τα αποτελέσματα που συνεπάγεται η κήρυξη της ρήτρας ως καταχρηστικής, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω παραίτηση είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναίνεσης του καταναλωτή, πράγμα το οποίο απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει (σημείο 1 του διατακτικού).

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η παραίτηση του καταναλωτή από την επίκληση της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνον εάν, κατά τον χρόνο της παραίτησης αυτής, ο καταναλωτής είχε επίγνωση του μη δεσμευτικού χαρακτήρα της εν λόγω ρήτρας και των συνακόλουθων συνεπειών. Μόνο στην περίπτωση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι η προσχώρησή του στην ανανέωση μιας τέτοιας ρήτρας είναι αποτέλεσμα ελεύθερης και εν επιγνώσει συναίνεσης, τηρουμένων των απαιτήσεων του άρθρου 3 της οδηγίας 93/13, πράγμα το οποίο απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει (σκέψη 29).

⁴⁴ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο V.2. «Αντικατάσταση της καταχρηστικής ρήτρας», σ. 53.

⁴⁵ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο II.1. «Έννοια του όρου “καταχρηστική ρήτρα”», σ. 20. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο II.2 «Έννοια της ρήτρας “που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως”» και τον τίτλο III.2 «Απαιτήσεις καλής πίστης, ισορροπίας και διαφάνειας».

4. Περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, [EU:C:2016:980](#))

Ενυπόθηκα δάνεια – Καταχρηστικές ρήτρες – Κήρυξη ακυρότητας – Περιορισμός από τον εθνικό δικαστή των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας

Στο επίκεντρο των υποθέσεων αυτών βρίσκονταν ρήτρες που περιέχονταν σε συμβάσεις ενυπόθηκων δανείων και έθεταν ένα κατώτατο όριο, πέραν του οποίου ήταν αδύνατο να μειωθεί το κυμαινόμενο επιτόκιο. Μολονότι αυτές οι ρήτρες «κατώτατου επιτοκίου» είχαν κριθεί καταχρηστικές με προγενέστερη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Ισπανίας υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου επί της ερμηνείας της οδηγίας 93/13, το εν λόγω εθνικό δικαστήριο προσέδωσε στην κήρυξη της ακυρότητας των ρητρών αποτελέσματα μόνο για τον μεταγενέστερο της απόφασής του χρόνο, σε σχέση με την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών. Κατόπιν τούτου, τα αιτούντα δικαστήρια, ενώπιον των οποίων είχαν προσφύγει καταναλωτές που θίγονταν από την εφαρμογή των ρητρών «κατώτατου επιτοκίου», υπέβαλαν το ερώτημα αν συνάδει με την οδηγία 93/13 ο διαχρονικός περιορισμός των αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την επαναφορά στην κατάσταση στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής ελλείψει της καταχρηστικής ρήτρας. Κατά συνέπεια, εν προκειμένω, η διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών «κατώτατου επιτοκίου» πρέπει να καθιστά δυνατή την επιστροφή του οφέλους που αποκόμισε αχρεωστήτως ο επαγγελματίας εις βάρος του καταναλωτή (σκέψεις 66 και 67).

Συναφώς, το Δικαστήριο καθιστά σαφές ότι, ναι μεν εθνικό δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει ότι η λύση που θα δώσει δεν επηρεάζει, για λόγους ασφάλειας δικαίου, τις υποθέσεις οι οποίες είχαν κριθεί τελεσίδικα με προγενέστερες δικαστικές αποφάσεις, πλην όμως το Δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να περιορίσει τυχόν τα διαχρονικά αποτελέσματα της ερμηνείας του επί κανόνα δικαίου της Ένωσης. Επομένως, στον βαθμό που ο περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας των ρητρών «κατώτατου επιτοκίου», όπως αποφασίστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισπανίας, στερεί από τους καταναλωτές το δικαίωμα επιστροφής του συνόλου των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών, ο περιορισμός αυτός συνεπάγεται ελλιπή και ανεπαρκή προστασία των καταναλωτών. Άρα, δεν συνιστά κατάλληλο και αποτελεσματικό μέσο προκειμένου να παύσει η χρήση τέτοιου είδους ρητρών, αντιθέτως προς τα όσα επιτάσσει η οδηγία. Επομένως, το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται στον εν λόγω περιορισμό των διαχρονικών αποτελεσμάτων επιστροφής που συνδέονται με την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας (σκέψεις 70, 72, 73, 75 και διατακτικό).

Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Unicaja Banco (C-869/19, [EU:C:2022:397](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Καταχρηστικότητα της προβλεπόμενης από τη σύμβαση αυτή «ρήτρας κατωτάτου επιτοκίου» – Εθνικοί κανόνες σχετικά με την κατ'έφεση δίκη – Περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κηρύξεως καταχρηστικής ρήτρας ως άκυρης – Επιστροφή – Εξουσία αυτεπάγγελτου ελέγχου του δευτεροβάθμιου εθνικού δικαστηρίου

Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε μεταξύ της L και της Banco de Caja España de Inversiones, Salamanca y Soria SAU, την οποία διαδέχθηκε η Unicaja Banco SA, με αντικείμενο τη μη αυτεπάγγελτη εξέταση από το δευτεροβάθμιο εθνικό δικαστήριο ενός λόγου εφέσεως που αφορά παραβίαση του δικαίου της Ένωσης. Το τραπεζικό ίδρυμα χορήγησε ενυπόθηκο δάνειο στην L. Η σύμβαση προέβλεπε «ρήτρα κατωτάτου επιτοκίου» βάσει της οποίας το κυμαινόμενο επιτόκιο δεν μπορούσε να είναι χαμηλότερο του 3 %. Η L άσκησε αγωγή κατά του τραπεζικού ιδρύματος, με αίτημα να κηρυχθεί άκυρη η εν λόγω ρήτρα και να της επιστραφούν τα ποσά που είχαν εισπραχθεί αχρεωστήτως, υποστηρίζοντας ότι η επίμαχη ρήτρα έπρεπε να κηρυχθεί καταχρηστική ως στερούμενη διαφάνειας. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή, περιορίζοντας όμως χρονικώς τα αποτελέσματα περί επιστροφής κατ'εφαρμογήν εθνικής νομολογίας. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, ενώπιον του οποίου το τραπεζικό ίδρυμα άσκησε έφεση, δεν διέταξε την πλήρη επιστροφή των ποσών που είχαν καταβληθεί δυνάμει της «ρήτρας κατωτάτου ορίου επιτοκίου», διότι η L δεν άσκησε έφεση κατά της πρωτόδικης απόφασης. Κατά το ισπανικό δίκαιο, εάν ουδείς εκ των διαδίκων δεν έβαλε κατά συγκεκριμένου κεφαλαίου του διατακτικού δικαστικής απόφασης, τότε το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν δύναται να το καταστήσει άνευ αποτελέσματος ή να το τροποποιήσει. Ο κανόνας αυτός παρουσιάζει ομοιότητες με την αρχή του δεδικασμένου. Επομένως, το ισπανικό Ανώτατο Δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το εθνικό δίκαιο συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως όσον αφορά το γεγονός ότι εθνικό δικαστήριο, επιλαμβανόμενο εφέσεως κατά απόφασης με την οποία περιορίζεται χρονικώς η επιστροφή των ποσών τα οποία αχρεωστήτως κατέβαλε ο καταναλωτής βάσει ρήτρας που κηρύχθηκε καταχρηστική, δεν μπορεί να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο εφέσεως που αντλείται από παράβαση της οδηγίας 93/13 και να διατάξει την πλήρη επιστροφή των εν λόγω ποσών.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο εξετάζει τη διάρθρωση μεταξύ ορισμένων εθνικών δικονομικών αρχών που διέπουν την κατ'έφεση δίκη, όπως είναι η αρχή της ελεύθερης διάθεσης του αντικειμένου της δίκης, η αρχή της αντιστοιχίας μεταξύ των αιτημάτων και της απόφασης και η αρχή της απαγόρευσης της *reformatio in peius*, και της εξουσίας του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας.

Συναφώς, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται στην εφαρμογή τέτοιων εθνικών δικονομικών αρχών, δυνάμει των οποίων εθνικό δικαστήριο, επιλαμβανόμενο έφεσης που ασκείται κατά απόφασης με την οποία περιορίζεται χρονικώς η επιστροφή των ποσών τα οποία αχρεωστήτως κατέβαλε ο καταναλωτής βάσει ρήτρας που κηρύχθηκε καταχρηστική, δεν μπορεί να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο εφέσεως που αντλείται από παράβαση διάταξης της εν λόγω οδηγίας και να διατάξει την πλήρη επιστροφή των εν λόγω ποσών, εφόσον η μη προσβολή του χρονικού περιορισμού από τον οικείο καταναλωτή δεν μπορεί να αποδοθεί σε πλήρη αδράνειά του. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η μη εμπρόθεσμη άσκηση έφεσης από τον ενδιαφερόμενο καταναλωτή μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι η σχετική προθεσμία είχε ήδη παρέλθει κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης

Gutiérrez Naranjo κ.λπ.⁴⁶, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε μη συμβατή με την εν λόγω οδηγία την εθνική νομολογία που περιόριζε χρονικώς τα περί επιστροφής αποτελέσματα που συνδέονται με την κήρυξη συμβατικής ρήτρας ως καταχρηστικής. Επομένως, στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο καταναλωτής δεν είχε επιδείξει πλήρη αδράνεια μη ασκώντας έφεση. Υπό τις συνθήκες αυτές, η εφαρμογή των εθνικών δικονομικών αρχών που στερούν από τον καταναλωτή τα μέσα που του παρέχουν τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του δυνάμει της οδηγίας για τις καταχρηστικές ρήτρες αντιβαίνει στην αρχή της αποτελεσματικότητας, στο μέτρο που είναι ικανή να καταστήσει αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την προστασία των εν λόγω δικαιωμάτων (σκέψεις 38, 39 και διατακτικό).

---

⁴⁶ Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, [Gutiérrez Naranjo κ.λπ.](#) (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο V.4. «Περιορισμός των διαχρονικών αποτελεσμάτων της κήρυξης ακυρότητας».

VI. Μέσα για την παύση της χρησιμοποίησης καταχρηστικών ρητρών

1. Συλλογικές αγωγές ή αγωγές προς το δημόσιο συμφέρον

Απόφαση της 26ης Απριλίου 2012, *Invitel* (C-472/10, [EU:C:2012:242](#))

Μονομερής τροποποίηση των όρων της σύμβασης από τον επαγγελματία - Αγωγή προς το δημόσιο συμφέρον, η οποία ασκείται εξ ονόματος των καταναλωτών από οργανισμό που ορίζει η εθνική νομοθεσία - Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας - Έννομα αποτελέσματα

Με την απόφαση αυτή, το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της οποίας παρουσιάστηκε ανωτέρω⁴⁷, το Δικαστήριο υπενθυμίζει, κατ' αρχάς, ότι η οδηγία 93/13 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιτρέπουν στα πρόσωπα ή στους οργανισμούς που έχουν έννομο συμφέρον στην προστασία των καταναλωτών να ασκούν ενώπιον δικαστηρίων αγωγή παραλείψεως προκειμένου να εξετάζεται αν ρήτρες οι οποίες καταρτίστηκαν για γενικευμένη χρήση έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα και να επιτυγχάνεται, ενδεχομένως, η απαγόρευσή τους. Το Δικαστήριο διευκρινίζει πάντως επ' αυτού ότι η εν λόγω οδηγία δεν έχει ως σκοπό να εναρμονίσει τις εφαρμοστέες κυρώσεις σε περίπτωση αναγνώρισης του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας στο πλαίσιο άσκησης τέτοιας αγωγής από τα ως άνω πρόσωπα ή τους οργανισμούς (σκέψεις 35 και 36).

Το Δικαστήριο επισήμανε ακολούθως ότι, για να μπορεί να υλοποιηθεί στην πράξη ο αποτρεπτικός σκοπός μιας αγωγής προς το δημόσιο συμφέρον, πρέπει οι ρήτρες οι οποίες κρίνονται καταχρηστικές στο πλαίσιο μιας τέτοιας αγωγής ασηθείσας κατά του ενδιαφερόμενου επαγγελματία να μη δεσμεύουν ούτε τους καταναλωτές που είναι, ενδεχομένως, διάδικοι ούτε οποιονδήποτε άλλο καταναλωτή έχει συνάψει με τον εν λόγω επαγγελματία σύμβαση με τους ίδιους γενικούς όρους. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι οι αγωγές προς το δημόσιο συμφέρον οι οποίες αποσκοπούν στην εξάλειψη των καταχρηστικών ρητρών μπορούν να ασκηθούν και σε περίπτωση που οι ρήτρες αυτές δεν έχουν χρησιμοποιηθεί σε συμβάσεις (σκέψη 37).

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η επίμαχη νομοθεσία, δυνάμει της οποίας η κήρυξη της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας από δικαστήριο, κατόπιν άσκησης αγωγής προ το δημόσιο συμφέρον, ισχύει έναντι κάθε καταναλωτή ο οποίος συνήψε σύμβαση με επαγγελματία στην οποία περιέχεται η εν λόγω ρήτρα, εντάσσεται ακριβώς στη λογική της οδηγίας 93/13 κατά την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν για την ύπαρξη κατάλληλων και αποτελεσματικών μέσων προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών. Κατά συνέπεια, η εθνική νομοθεσία κρίνεται συμβατή με την εν λόγω οδηγία.

⁴⁷ Όσον αφορά το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαφοράς, βλ. υπό τον τίτλο III.1. «Κριτήρια εκτίμησης», σ. 27.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει εν συνεχεία ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, και στο μέλλον, να αντλούν αυτεπαγγέλτως από την αναγνώριση της ακυρότητας μιας ρήτρας στο πλαίσιο αγωγής παραλείψεως όλες τις συνέπειες τις οποίες προβλέπει το εθνικό δίκαιο, ώστε η ρήτρα αυτή να μη δεσμεύει τους καταναλωτές που έχουν συνάψει σύμβαση με τους ίδιους γενικούς όρους (σκέψη 43 και σημείο 2 του διατακτικού).

Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2014, Rohotovst' (C-470/12, [EU:C:2014:101](#))

Αναγκαστική εκτέλεση διαιτητικής απόφασης – Αίτημα παρέμβασης στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης – Ένωση προστασίας των καταναλωτών – Εθνική νομοθεσία που δεν επιτρέπει μια τέτοια παρέμβαση – Δικονομική αυτονομία των κρατών μελών

Η εταιρία Rohotovst' χορήγησε σε δανειολήπτη καταναλωτικό δάνειο. Διαιτητική απόφαση υποχρέωσε τον δανειολήπτη να επιστρέψει τα ποσά που σχετίζονταν με την εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης. Κατόπιν αιτήματος της Rohotovst' περί εκτέλεσης της εν λόγω διαιτητικής απόφασης, ο αρμόδιος δικαστικός επιμελητής υπέβαλε ενώπιον του Okresný súd Svidník (πρωτοδικείου Svidník, Σλοβακία) (στο εξής: εθνικό δικαστήριο) αίτηση προκειμένου να επιτραπεί η εκτέλεση της εν λόγω διαιτητικής απόφασης.

Η ένωση προστασίας των καταναλωτών ζήτησε να παρέμβει στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας εκτέλεσης. Συγκεκριμένα, η εν λόγω ένωση επικαλέσθηκε έλλειψη αμεροληψίας του δικαστικού επιμελητή, ισχυριζόμενη ότι κατά το παρελθόν συνδεόταν με σχέση εργασίας με την Rohotovst'. Μετά την έκδοση διάταξης με την οποία έκρινε απαράδεκτο το αίτημα παρέμβασης, το εθνικό δικαστήριο επιλήφθηκε προσφυγής κατά της ίδιας αυτής διάταξης. Στην περίπτωση αυτή, η εν λόγω ένωση υποστήριξε, κατ' ουσίαν, ότι το δικαστήριο δεν παρέσχε στον δανειολήπτη επαρκή προστασία έναντι καταχρηστικής ρήτρας περί υπαγωγής σε διαιτησία.

Κατ' εφαρμογήν της σλοβακικής νομοθεσίας, ένωση προστασίας των καταναλωτών μπορεί να παρέμβει σε διαφορά επί της ουσίας στην οποία εμπλέκεται καταναλωτής. Εντούτοις, κατ' εφαρμογήν της νομολογίας του Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Σλοβακία), η παρέμβαση της εν λόγω ένωσης δεν επιτρέπεται στις διαδικασίες εκτέλεσης που αφορούν καταναλωτή, είτε πρόκειται για εκτέλεση απόφασης εθνικού δικαστηρίου είτε για εκτέλεση τελεσίδικης διαιτητικής απόφασης.

Στο πλαίσιο αυτό, το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Με την απόφασή του, το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία 93/13 και τα άρθρα 38 και 47 του Χάρτη, τα οποία αφορούν την προστασία του καταναλωτή και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, αντιστοίχως, δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία βάσει της οποίας δεν επιτρέπεται η άσκηση παρέμβασης από ένωση προστασίας των καταναλωτών υπέρ ορισμένου καταναλωτή στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης η οποία επισπεύδεται κατά του εν λόγω καταναλωτή και αφορά τελεσίδικη διαιτητική απόφαση (διατακτικό).

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι το εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται υπόθεσης εκτέλεσης τελεσίδικης διαιτητικής απόφασης υποχρεούται, από τη στιγμή που διαθέτει τα αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία, να προβεί αυτεπαγγέλτως σε έλεγχο της καταχρηστικότητας των συμβατικών ρητρών επί των οποίων θεμελιώνεται η απαίτηση που διαπιστώνεται στην εν λόγω διαιτητική απόφαση (σκέψη 42).

Επιπλέον, όσον αφορά τον ρόλο των ενώσεων προστασίας των καταναλωτών, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τη δυνατότητα των εν λόγω ενώσεων να προσφεύγουν ενώπιον των δικαστηρίων με αίτημα να εξεταστεί κατά πόσον ρήτρες που έχουν καταρτιστεί για γενικευμένη χρήση έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα και να επιτυγχάνουν, ενδεχομένως, την απαγόρευσή τους. Υπ' αυτή την έννοια, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι οι αγωγές παραλείψεως που ασκούνται κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούν να ασκηθούν ακόμη και αν οι ρήτρες των οποίων ζητείται η απαγόρευση δεν έχουν χρησιμοποιηθεί σε συγκεκριμένες συμβάσεις. Αντιθέτως, εφόσον δεν υπάρχει νομοθεσία της Ένωσης σχετικά με τη δυνατότητα των ενώσεων προστασίας των καταναλωτών να παρεμβαίνουν σε ατομικές διαφορές στις οποίες εμπλέκονται καταναλωτές, το ζήτημα αυτό ρυθμίζεται από κάθε κράτος μέλος, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας και τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (σκέψεις 43, 44 και 46).

Το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν συντρέχει, εν προκειμένω, παραβίαση της αρχής της ισοδυναμίας. Συγκεκριμένα, ο αποκλεισμός της παρέμβασης οποιουδήποτε τρίτου σε όλες τις διαδικασίες εκτέλεσης απόφασης εθνικού δικαστηρίου ή τελεσίδικης διαιτητικής απόφασης ισχύει ανεξαρτήτως του αν προβάλλεται παραβίαση του δικαίου της Ένωσης ή του εσωτερικού δικαίου. Το Δικαστήριο διαπιστώνει επίσης ότι δεν συντρέχει παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διευκρινίζει κατ' αρχάς ότι η οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες δεν προβλέπει δικαίωμα των ενώσεων προστασίας των καταναλωτών να παρεμβαίνουν σε ατομικές διαφορές στις οποίες εμπλέκονται καταναλωτές. Ως εκ τούτου, το άρθρο 38 του Χάρτη, που αφορά την ανάγκη διασφάλισης υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, δεν επιβάλλει ερμηνεία της ως άνω οδηγίας υπό την έννοια της αναγνώρισης τέτοιου δικαιώματος. Εξάλλου, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, στο μέτρο που η εν λόγω οδηγία προβλέπει την υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών, το να μην επιτρέπεται η παρέμβαση τέτοιας ένωσης υπέρ ορισμένου καταναλωτή δεν συνιστά προσβολή του δικαιώματος του εν λόγω καταναλωτή σε δικαστική προσφυγή. Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, η εν λόγω άρνηση δεν θίγει τα δικαιώματα της ένωσης, ειδικότερα τα δικαιώματα άσκησης συλλογικής αγωγής ή άμεσης εκπροσώπησης καταναλωτή σε οποιαδήποτε διαδικασία (σκέψεις 49, 50, 52 και 54 έως 56).

Απόφαση της 14ης Απριλίου 2016, Sales Sinués (C-381/14 και C-385/14, [EU:C:2016:252](#))

Συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου – Ρήτρα περί ελάχιστου επιτοκίου – Εξέταση της ρήτρας με σκοπό την αναγνώριση της ακυρότητάς της – Συλλογική αγωγή – Αγωγή παραλείψεως – Αναστολή της εκδίκασης της ατομικής αγωγής με το ίδιο αντικείμενο

Το 2005 δανειολήπτες συνήψαν σύμβαση τροποποίησης των όρων ενυπόθηκου δανείου και σύμβαση ενυπόθηκου δανείου με δύο ισπανικά τραπεζικά ιδρύματα. Οι συμβάσεις περιείχαν ρήτρα περί ελάχιστου επιτοκίου, η οποία προέβλεπε ελάχιστο ετήσιο ονομαστικό επιτόκιο καθώς και το ανώτατο όριο του εν λόγω επιτοκίου. Κατ' εφαρμογήν της συγκεκριμένης ρήτρας και ανεξαρτήτως της διακύμανσης των επιτοκίων της αγοράς, το ύψος των επιτοκίων των εν λόγω συμβάσεων δεν μπορούσε να είναι κατώτερο εκείνου που καθορίζεται από την εν λόγω ρήτρα.

Εκτιμώντας ότι οι εν λόγω ρήτρες περί ελάχιστου επιτοκίου τούς είχαν επιβληθεί από τις τράπεζες και ότι δημιουργούσαν ανισορροπία εις βάρος τους, έκαστος εκ των δανειοληπτών άσκησε, ενώπιον του Juzgado de lo Mercantil nº9 de Barcelona (9ου δικαστηρίου εμπορικών υποθέσεων Βαρκελώνης, Ισπανία, στο εξής: εθνικό δικαστήριο), αγωγή με αίτημα την αναγνώριση της ακυρότητας των επίμαχων ρητρών. Σε χρόνο προγενέστερο των ως άνω αγωγών, μια ένωση καταναλωτών είχε ασκήσει συλλογική αγωγή κατά πλειόνων τραπεζών με αίτημα, μεταξύ άλλων, την παύση της χρήσης των λεγόμενων ρητρών «περί ελάχιστου επιτοκίου» στις δανειακές συμβάσεις.

Εν προκειμένω, οι τράπεζες ζήτησαν την αναστολή των ως άνω δικών έως ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση περάτωσης της δίκης σχετικά με τη συλλογική αγωγή. Οι δανειολήπτες αντιτάχθηκαν στην εν λόγω αναστολή. Το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι υποχρεούνται, δυνάμει δικονομικής διάταξης του ισπανικού δικαίου, να αναστείλει την εκδίκαση των ατομικών αγωγών των οποίων είχε επιληφθεί έως ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί της συλλογικής αγωγής. Τέτοιο ανασταλτικό αποτέλεσμα θα επαγόταν, όμως, την υπαγωγή της ατομικής αγωγής στη συλλογική αγωγή, καθόσον αφορά τόσο τη διεξαγωγή της δίκης όσο και την έκβασή της.

Επιληφθέν αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της ερμηνείας του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι η εν λόγω διάταξη αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση επιβάλλουσα στο εθνικό δικαστήριο το οποίο έχει επιληφθεί ατομικής αγωγής καταναλωτή, με την οποία ζητείται η αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας σύμβασης που ο ίδιος έχει συνάψει με επαγγελματία, να αναστείλει αυτομάτως την εκδίκαση τέτοιας αγωγής έως ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί εκκρεμούσας συλλογικής αγωγής, ασκηθείσας από ένωση καταναλωτών προκειμένου να παύσει η χρήση, στις συμβάσεις αυτού του είδους, ρητρών όπως εκείνη που αφορά η ως άνω ατομική αγωγή. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η αντίθεση αυτή παραμένει ιδίως εάν η εν λόγω αναστολή επέρχεται χωρίς να είναι δυνατό να συνεκτιμηθεί η αναγκαιότητά της, από τη σκοπιά της προστασίας του καταναλωτή ο οποίος προσέφυγε ατομικώς στο δικαστήριο, και χωρίς ο εν λόγω καταναλωτής να μπορεί να αποφασίσει την αποδέσμευσή του από τη συλλογική αγωγή (διατακτικό).

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, παραλλήλως προς το δικαίωμα του καταναλωτή να ασκήσει ατομική αγωγή προκειμένου να εξεταστεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ρήτρας σύμβασης που συνήψε, η οδηγία 93/13 καθιστά δυνατόν για τα κράτη μέλη να καθιερώσουν έλεγχο των καταχρηστικών ρητρών οι οποίες περιλαμβάνονται σε τυποποιημένες συμβάσεις, μέσω αγωγών παραλείψεως οι οποίες ασκούνται από ενώσεις προστασίας των καταναλωτών, δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Επομένως, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, λόγω του προληπτικού χαρακτήρα και του αποτρεπτικού σκοπού των εν λόγω αγωγών, καθώς και της αυτοτέλειάς τους έναντι κάθε είδους ατομικής διαφοράς, οι αγωγές αυτές μπορούν να ασκηθούν ακόμη και αν οι ρήτρες των οποίων ζητείται η απαγόρευση δεν έχουν χρησιμοποιηθεί σε συγκεκριμένες συμβάσεις. Επομένως, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι οι ατομικές και οι συλλογικές αγωγές έχουν διαφορετικό αντικείμενο και διαφορετικές έννομες συνέπειες. Επομένως, η εκδίκασή τους θα πρέπει να αφορά μόνον δικονομικές απαιτήσεις σχετικές, ως επί το πλείστον, προς την ορθή απονομή δικαιοσύνης και την αποτροπή έκδοσης αντιφατικών δικαστικών αποφάσεων, χωρίς να οδηγεί σε αποδυνάμωση της προστασίας των καταναλωτών (σκέψεις 21, 29 και 30).

Ελλείψει εναρμόνισης των δικονομικών κανόνων που εφαρμόζονται στις σχέσεις μεταξύ των συλλογικών και των ατομικών αγωγών, απόκειται σε κάθε κράτος μέλος να θεσπίζει τους εν

λόγω κανόνες, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας και τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η ισπανική διάταξη δικονομικού δικαίου, δυνάμει της οποίας ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να αναστείλει αυτομάτως την εκδίκαση ατομικής αγωγής καταναλωτή με αίτημα να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας έως ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί εκκρεμούσας συλλογικής αγωγής, δεν γεννά αμφιβολίες όσον αφορά την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας. Αντιθέτως, δεν ισχύει το ίδιο για την αρχή της αποτελεσματικότητας, καθόσον η εν λόγω διάταξη δικονομικού δικαίου εμποδίζει τον καταναλωτή να ασκήσει ατομικώς δικαιώματα που του αναγνωρίζονται από την εν λόγω οδηγία. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο καταναλωτής δεσμεύεται υποχρεωτικώς από την έκβαση της συλλογικής αγωγής, ακόμη και αν αποφάσισε να μη συμμετάσχει σε αυτήν, εξαρτάται δε από τον χρόνο έκδοσης δικαστικής απόφασης επί της συλλογικής αγωγής (σκέψεις 32, 33, 36 και 39).

Εξάλλου, εάν ο καταναλωτής επιθυμεί να συμμετάσχει στη συλλογική αγωγή υπόκειται σε περιορισμούς συνδεδεμένους προς τον προσδιορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου και προς τους λόγους που είναι δυνατόν να προβάλλει. Επιπροσθέτως, ο καταναλωτής χάνει επίσης άλλα δικαιώματα που θα του αναγνωρίζονταν στο πλαίσιο ατομικής αγωγής, ήτοι τη συνεκτίμηση των περιστάσεων της υπόθεσής του, και τη δυνατότητα να παραιτηθεί από τη μη εφαρμογή καταχρηστικής ρήτρας. Συγχρόνως, η εφαρμογή του εν λόγω δικονομικού κανόνα εμποδίζει το εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει την αναγκαιότητα της αναστολής της εκδίκασης της ατομικής αγωγής έως ότου εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί της συλλογικής αγωγής. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τέτοια έλλειψη αποτελεσματικότητας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την αναγκαιότητα αποτροπής του κινδύνου έκδοσης αντιφατικών δικαστικών αποφάσεων δεδομένου ότι η διαφορά της φύσεως μεταξύ του δικαστικού ελέγχου ο οποίος ασκείται στο πλαίσιο συλλογικής αγωγής και του δικαστικού ελέγχου ο οποίος ασκείται στο πλαίσιο ατομικής αγωγής θα έπρεπε, κατ' αρχήν, να αποτρέπει τον κίνδυνο αυτόν. Τέτοια έλλειψη δεν μπορεί επίσης να δικαιολογηθεί από την αναγκαιότητα αποφυγής της συμφόρησης των δικαστηρίων, δεδομένου ότι η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που οι καταναλωτές αντλούν από την οδηγία 93/13 δεν μπορεί να υπονομευθεί για λόγους σχετικούς προς την οργάνωση της δικαιοσύνης σε ένα κράτος μέλος (σκέψεις 37, 38 και 40 έως 42).

2. Διασφάλιση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής

Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2014, *Sánchez Morcillo και Abril García* (C-169/14, [EU:C:2014:2099](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Καταχρηστικές ρήτρες – Διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης – Δικαίωμα προσφυγής

Το 2013 οι εκκαλούντες της κύριας δίκης είχαν συνάψει, με συμβολαιογραφική πράξη, με την Banco Bilbao σύμβαση δανείου με τη σύσταση υποθήκης επί της κατοικίας τους. Λόγω της αθέτησης της υποχρέωσης των οφειλετών να καταβάλουν τις μηνιαίες δόσεις αποπληρωμής, η Banco Bilbao είχε ζητήσει την καταβολή του συνολικού ποσού του δανείου, πλέον νόμιμων τόκων και τόκων υπερημερίας, καθώς και την υπέρ αυτής αναγκαστική εκποίηση του ενυπόθηκου ακινήτου.

Κατόπιν κινήσεως της διαδικασίας εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης, οι οφειλέτες άσκησαν ανακοπή, η οποία απορρίφθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Οι οφειλέτες άσκησαν έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Audiencia Provincial de Castellón (εφετείου Castellón, Ισπανία, στο εξής: εθνικό δικαστήριο).

Δυνάμει του ισπανικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, ο δανειστής μπορεί να ασκήσει έφεση κατά απόφασης που κάνει δεκτή την ανακοπή οφειλέτη και περατώνει τη διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης. Αντιθέτως, ο οφειλέτης του οποίου η ανακοπή απορρίφθηκε δεν μπορεί να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης με την οποία διατάσσεται η συνέχεια της διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης. Επιπλέον, ο δικαστής της ουσίας δεν δύναται να αναστείλει τη διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης, αλλά μπορεί απλώς να επιδικάσει αποζημίωση προς αντιστάθμιση της ζημίας που υπέστη ο καταναλωτής.

Εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο διατηρούσε αμφιβολίες ως προς το αν η επίμαχη ισπανική νομοθεσία συνάδει με τον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών που επιδιώκει η οδηγία 93/13 καθώς και με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής που κατοχυρώνει το άρθρο 47 του Χάρτη. Το δικαστήριο αυτό διευκρίνισε ότι η παροχή στους οφειλέτες της δυνατότητας να ασκήσουν έφεση μπορεί να αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία στο μέτρο που ορισμένες από τις ρήτρες της επίμαχης στην κύρια δίκη σύμβασης δανείου ενδέχεται να χαρακτηριστούν «καταχρηστικές» κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, αντίκειται προς εθνικό σύστημα αναγκαστικής εκτέλεσης το οποίο προβλέπει ότι η διαδικασία εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης δεν μπορεί να ανασταλεί από το δικαστήριο της ουσίας, εξυπακουμένου ότι το τελευταίο αυτό δικαστήριο μπορεί, με την οριστική απόφασή του, απλώς να επιδικάσει αποζημίωση προς αντιστάθμιση της ζημίας που υπέστη ο καταναλωτής. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η ασυμβατότητα έγκειται στο γεγονός ότι ο καταναλωτής, ως καθού η κατάσχεση οφειλέτης, δεν έχει τη δυνατότητα να εφεσιβάλει την απόφαση με την οποία απορρίπτεται η ανακοπή του κατά της εν λόγω εκτέλεσης, ενώ ο επαγγελματίας, κατασχών δανειστής, μπορεί να ασκήσει το εν λόγω ένδικο μέσο κατά της απόφασης με την οποία διατάσσεται η κατάργηση της διαδικασίας ή η μη εφαρμογή καταχρηστικής ρήτρας (σκέψη 51 και διατακτικό).

Το Δικαστήριο παρατηρεί κατ' αρχάς ότι ο ισπανικός κώδικας πολιτικής δικονομίας περιορίζει τη δυνατότητα άσκησης έφεσης κατά της απόφασης με την οποία συμβατική ρήτρα κρίθηκε νόμιμη, με αποτέλεσμα να προβλέπει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή ως μετεχόντων στη διαδικασία. Συγκεκριμένα, ο μεν επαγγελματίας έχει στη διάθεσή του ένδικο μέσο κατά απόφασης που βλάπτει τα συμφέροντά του, ο δε καταναλωτής, σε περίπτωση απόρριψης της εν λόγω ανακοπής, δεν έχει τη δυνατότητα αυτή (σκέψη 30).

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, ελλείψει εναρμόνισης των εθνικών μηχανισμών αναγκαστικής εκτέλεσης, οι προϋποθέσεις άσκησης των ένδικων μέσων τα οποία προβλέπονται στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης κατά των αποφάσεων οι οποίες αποφαίνονται επί της νομιμότητας των συμβατικών ρητρών που συνάπτονται με καταναλωτές εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους, υπό τον όρο ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (σκέψη 31).

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο κρίνει ότι, κατά το δίκαιο της Ένωσης, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας αφορά μόνον το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ο καταναλωτής, ως καθού η κατάσχεση οφειλέτης στο πλαίσιο διαδικασίας εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης, έχει δυνατότητα άσκησης προσφυγής μόνον ενώπιον των δικαστηρίων ενός βαθμού δικαιοδοσίας προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματα που αντλεί από την οδηγία 93/13 δεν μπορεί, αυτό καθεαυτό, να θεωρηθεί αντίθετο προς το δίκαιο της Ένωσης (σκέψη 36).

Εντούτοις, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι το ισπανικό σύστημα εκθέτει τον καταναλωτή, αλλά και την οικογένειά του, στον κίνδυνο απώλειας της κατοικίας του κατόπιν αναγκαστικής εκποίησης του οικείου ακινήτου, ενώ το δικαστήριο της εκτέλεσης θα έχει προβεί μόνο σε επιφανειακή εξέταση του κύρους των καταχρηστικών ρητρών στις οποίες στηρίζεται η αίτηση του επαγγελματία. Η προστασία την οποία θα μπορούσε να αντλήσει ο καταναλωτής, ως καθού η κατάσχεση οφειλέτης, από έναν χωριστό δικαστικό έλεγχο πραγματοποιούμενο στο πλαίσιο διαδικασίας επί της ουσίας κινούμενης παράλληλα με τη διαδικασία εκτέλεσης δεν είναι σε θέση να αποσοβήσει τον κίνδυνο αυτό, δεδομένου ότι η αποζημίωση του εν λόγω καταναλωτή θα συνίσταται όχι σε αυτούσια αποκατάσταση, υπό την έννοια της επανόδου του στην κατάσταση πριν από την κατάσχεση του ενυπόθηκου ακινήτου, αλλά, στην καλύτερη περίπτωση, σε αντισταθμιστική αποζημίωση. Ο απλώς αποζημιωτικός χαρακτήρας της ενδεχόμενης αποκατάστασης της ζημίας του καταναλωτή παρέχει, όμως, στον τελευταίο μόνον ελλιπή και ανεπαρκή προστασία και, ως εκ τούτου, δεν συνιστά μέσο κατάλληλο ή αποτελεσματικό, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση της ρήτρας που κρίθηκε καταχρηστική (σκέψη 43).

Το Δικαστήριο διευκρινίζει εξάλλου ότι η ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διεξαγόμενη διαδικασία ανακοπής κατά της εκτέλεσης που προβλέπεται από την ισπανική νομοθεσία περιάγει τον καταναλωτή, ως καθού η κατάσχεση οφειλέτη, σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τον επαγγελματία, ως κατασχόντα δανειστή, όσον αφορά τη δικαστική προστασία των δικαιωμάτων τα οποία ο εν λόγω οφειλέτης βασίμως επικαλείται κατά της χρήσης καταχρηστικών ρητρών δυνάμει της οδηγίας 93/13. Η κατάσταση αυτή διακυβεύει την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία, η δε ανισορροπία μεταξύ των δικονομικών μέσων που παρέχονται στους διαδίκους εντείνει περαιτέρω την υφιστάμενη ανισορροπία μεταξύ των συμβαλλομένων (σκέψεις 45 και 46).

Απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, [EU:C:2015:637](#))

Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Παύση χρήσης καταχρηστικών ρητρών – Κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα – Αναγνώριση χρέους – Συμβολαιογραφική πράξη – Περιαφή εκτελεστήριου τύπου από συμβολαιογράφο – Εκτελεστός τίτλος – Υποχρεώσεις του συμβολαιογράφου – Αυτεπάγγελτος έλεγχος των καταχρηστικών ρητρών – Δικαστικός έλεγχος – Αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας

Στην υπόθεση της κύριας δίκης Ούγγρος καταναλωτής ο οποίος είχε προχωρήσει σε αναγνώριση του χρέους του από σύμβαση ενυπόθηκου δανείου συναφθείσα με τράπεζα στράφηκε δικαστικώς κατά του συμβολαιογράφου που είχε προβεί σε περιαφή εκτελεστήριου τύπου στο σχετικό έγγραφο και, εν συνεχεία, αρνήθηκε να την άρει.

Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η οδηγία 93/13 δεν ρυθμίζει το ζήτημα του κατά πόσον πρέπει να αναγνωριστεί στον συμβολαιογράφο η ευχέρεια να ασκεί εξουσίες που ανάγονται ευθέως στη δικαστική λειτουργία, στις περιπτώσεις όπου η εθνική νομοθεσία τού απονέμει την αρμοδιότητα να προβαίνει στην περιαφή του εκτελεστήριου τύπου σε δημόσιο έγγραφο το οποίο ενσωματώνει σύμβαση, ή, σε μεταγενέστερο στάδιο, να αίρει την περιαφή αυτή. Ελλείψει εναρμόνισης, σε επίπεδο δικαίου της Ένωσης, των εθνικών μηχανισμών αναγκαστικής εκτέλεσης και του ρόλου που ανατίθεται στο πλαίσιο αυτό στους συμβολαιογράφους, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους, δυνάμει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας, να θεσπίζει τέτοιου είδους διατάξεις, υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Από πλευράς της τελευταίας αυτής αρχής, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι η οδηγία 93/13 επιβάλλει, σε διαφορές μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, μια ενεργητική παρέμβαση, μη εξαρτώμενη από τα συμβαλλόμενα μέρη, εκ μέρους του εθνικού δικαστή που επιλαμβάνεται της εκάστοτε διαφοράς. Εντούτοις, η τήρηση της αρχής της αποτελεσματικότητας δεν πρέπει να φθάνει μέχρι του σημείου να αντισταθμίζεται πλήρως η απόλυτη αδράνεια του καταναλωτή (σκέψεις 48, 49 και 62).

Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι συντρέχει παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας απλώς επειδή ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα να επικαλεστεί την προστασία που προβλέπεται από την οδηγία 93/13 μόνον εφόσον κινηθεί δικαστικώς προσβάλλοντας τη συμβολαιογραφική πράξη. Πράγματι, η αποτελεσματική δικαστική προστασία την οποία εγγυάται η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην παραδοχή ότι κάποιος από τα συμβαλλόμενα μέρη έχει ήδη προσφύγει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων (σκέψη 63).

Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Biuro podrozy «Partner» (C-119/15, [EU:C:2016:987](#))

Αποτέλεσμα erga omnes καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε δημόσιο μητρώο – Χρηματική κύρωση επιβληθείσα σε επαγγελματία ο οποίος χρησιμοποίησε ρήτρα που θεωρήθηκε ισοδύναμη με εκείνη που περιέχεται στο εν λόγω μητρώο – Επαγγελματίας ο οποίος δεν συμμετείχε στη διαδικασία που κατέληξε στη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας

Με απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2011, ο πρόεδρος του Γραφείου προστασίας του ανταγωνισμού και των καταναλωτών της Πολωνίας διαπίστωσε ότι η Biuro Partner, πολωνική εταιρία δραστηριοποιούμενη στον τομέα των τουριστικών υπηρεσιών, χρησιμοποίησε ρήτρες που θεωρήθηκαν ισοδύναμες με ρήτρες οι οποίες είχαν κριθεί παράνομες στο πλαίσιο διαδικασιών που αφορούσαν άλλους επαγγελματίες και είχαν καταχωριστεί στο δημόσιο μητρώο παράνομων ρητρών γενικών όρων. Κατά τον πρόεδρο του Γραφείου, οι ρήτρες που χρησιμοποίησε η Biuro Partner έθιγαν τα συλλογικά συμφέροντα των καταναλωτών και δικαιολογούσαν την επιβολή προστίμου ύψους 27 127 πολωνικών ζλότι (PLN) (περίπου 6 400 ευρώ).

Η HK Zakład Usługowo Handlowy «Partner», η οποία διαδέχθηκε την Biuro Partner, αμφισβήτησε ότι οι ρήτρες που χρησιμοποίησε η εταιρία αυτή ήταν ισοδύναμες με εκείνες που είχαν καταχωριστεί στο εν λόγω μητρώο.

Με απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 2013, το Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (περιφερειακό δικαστήριο της Βαρσοβίας – τμήμα προστασίας του

ανταγωνισμού και των καταναλωτών, Πολωνία) απέρριψε την προσφυγή που άσκησε η Biuro Partner κατά της προμνησθείσας απόφασης του προέδρου του Γραφείου προστασίας του ανταγωνισμού και των καταναλωτών, καθότι έκρινε, όπως και ο τελευταίος, ότι οι υπό σύγκριση ρήτρες ήταν ισοδύναμες.

Επιληφθέν εφέσεως κατά της πρωτόδικης απόφασης, το Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείο Βαρσοβίας, Πολωνία) διατύπωσε αμφιβολίες όσον αφορά την ερμηνεία της οδηγίας 93/13 και της οδηγίας 2009/22 περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών ⁴⁸.

Επομένως, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει κατά πόσον το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με τα άρθρα 1 και 2 της οδηγίας 2009/22, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στο να θεωρείται παράνομη, και δυνάμενη να τιμωρηθεί με την επιβολή προστίμου, η χρήση ρητρών γενικών όρων, των οποίων το περιεχόμενο είναι ισοδύναμο με εκείνο ρητρών που έχουν κριθεί παράνομες με τελεσίδικη δικαστική απόφαση και έχουν καταχωριστεί σε δημόσιο μητρώο τέτοιων ρητρών, έναντι επαγγελματία ο οποίος δεν είχε συμμετάσχει στη διαδικασία που κατέληξε στην καταχώριση των ρητρών αυτών στο εν λόγω μητρώο.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με τα άρθρα 1 και 2 της οδηγίας 2009/22, καθώς και υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να θεωρείται παράνομη η χρήση ρητρών γενικών όρων έναντι επαγγελματία ο οποίος δεν είχε συμμετάσχει στη διαδικασία που κατέληξε στην καταχώριση των ρητρών αυτών στο εν λόγω μητρώο.

Η σύσταση μητρώου όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης. Συναφώς, από τις διατάξεις της οδηγίας 93/13, και ιδίως από το άρθρο της 8, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να καταρτίζουν καταλόγους με συμβατικές ρήτρες που θεωρούνται καταχρηστικές. Βάσει του άρθρου 8α της οδηγίας 93/13, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/83 ⁴⁹, τα κράτη μέλη οφείλουν να ενημερώνουν την Επιτροπή για την κατάρτιση τέτοιων καταλόγων. Από τις ως άνω διατάξεις προκύπτει ότι οι κατάλογοι αυτοί ή τα μητρώα που συστήνουν οι εθνικές αρχές ανταποκρίνονται, κατ' αρχήν, στην ανάγκη προστασίας των καταναλωτών στο πλαίσιο της οδηγίας 93/13. Εντούτοις, η διαχείριση του εν λόγω μητρώου πρέπει να γίνεται με διαφάνεια προς το συμφέρον όχι μόνον των καταναλωτών, αλλά και των επαγγελματιών επίσης. Η απαίτηση αυτή συνεπάγεται ιδίως ότι το μητρώο πρέπει να είναι διαρθρωμένο με σαφήνεια, ανεξαρτήτως του αριθμού των ρητρών που περιέχει. Επιπλέον, οι ρήτρες που περιέχονται στο συγκεκριμένο μητρώο πρέπει να ανταποκρίνονται στο κριτήριο της επικαιρότητας, κάτι που συνεπάγεται ότι το μητρώο αυτό πρέπει να ενημερώνεται προσεκτικά και ότι, χάριν ασφάλειας δικαίου, πρέπει να διαγράφονται αμελλητί οι ρήτρες που δεν έχουν πλέον λόγο ύπαρξης σ' αυτό (σκέψεις 36, 38 και 39).

⁴⁸ Οδηγία 2009/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών (ΕΕ 2009, L 110, σ. 30).

⁴⁹ Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64).

Επιπροσθέτως, κατ' εφαρμογήν της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, ο επαγγελματίας, στον οποίο επιβάλλεται πρόστιμο επειδή χρησιμοποίησε ρήτρα που κρίθηκε ισοδύναμη προς ρήτρα που περιέχεται στο συγκεκριμένο μητρώο, πρέπει, μεταξύ άλλων, να διαθέτει τη δυνατότητα να ασκήσει προσφυγή κατά της κυρώσεως αυτής. Το δικαίωμα αυτό προσφυγής πρέπει να αφορά τόσο την εκτίμηση της θεωρηθείσας ως παράνομης συμπεριφοράς όσο και το ύψος του ποσού που καθορίστηκε από το αρμόδιο εθνικό όργανο. Στο πλαίσιο αυτό, ο έλεγχος στον οποίο προέβη το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο δεν περιορίζεται σε μια απλή τυπική σύγκριση των υπό εξέταση ρητρών με εκείνες που περιέχονται στο μητρώο. Αντιθέτως, αντικείμενο του ελέγχου αυτού ήταν η αξιολόγηση του περιεχομένου των επίμαχων ρητρών, ούτως ώστε να καθορισθεί κατά πόσον, λαμβανομένων υπόψη όλων των ειδικών περιστάσεων κάθε υποθέσεως, οι ρήτρες αυτές είναι ουσιαστικώς πανομοιότυπες, ιδίως όσον αφορά τα επιζήμια για τους καταναλωτές αποτελέσματά τους, με τις καταχωρισμένες στο μητρώο (σκέψεις 40 και 42).

Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Raiffeisen Bank και BRD Groupe Societé Générale (C-698/18 και C-699/18, [EU:C:2020:537](#))

Σύμβαση προσωπικού δανείου που έχει εκτελεστεί πλήρως – Διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών – Αγωγή για την επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως βάσει καταχρηστικής ρήτρας – Δικονομικές ρυθμίσεις – Χρονικό σημείο έναρξης της παραγραφής – Αντικειμενικό χρονικό σημείο γνώσης του καταναλωτή περί της υπάρξεως καταχρηστικής ρήτρας

Δύο δανειολήπτες συνήψαν συμβάσεις πίστωσης με αντικείμενο τη χορήγηση προσωπικού δανείου με τη Raiffeisen Bank και την BRD Groupe Societé Générale, αντιστοίχως. Μετά την ολοσχερή εξόφληση των εν λόγω δανείων, αμφότεροι οι δανειολήπτες άσκησαν ενώπιον του Judecătoria Târgu Mureș (πρωτοδικείου Târgu Mureș, Ρουμανία) αγωγή με αίτημα να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ορισμένων ρητρών των εν λόγω συμβάσεων οι οποίες προέβλεπαν την καταβολή εξόδων φακέλου και μηνιαίας διαχείρισης καθώς και τη δυνατότητα της τράπεζας να μεταβάλλει το ύψος των τόκων.

Η Raiffeisen Bank και η BRD Groupe Societé Générale επισήμαναν ότι, κατά την ημερομηνία άσκησης της αγωγής, οι δύο δανειολήπτες δεν είχαν πλέον την ιδιότητα του καταναλωτή, δεδομένου ότι οι συμβάσεις πίστωσης είχαν λήξει λόγω της πλήρους εκτέλεσής τους, ούτε το δικαίωμα άσκησης αγωγής.

Το Judecătoria Târgu Mureș (πρωτοδικείο Târgu Mureș) εκτίμησε ότι η πλήρης εκτέλεση της σύμβασης δεν εμπόδιζε τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της και έκρινε τις εν λόγω ρήτρες καταχρηστικές. Επομένως, το δικαστήριο αυτό υποχρέωσε τις δύο τράπεζες να επιστρέψουν νομιμοτόκως τα ποσά που κατέβαλαν οι δύο δανειολήπτες δυνάμει των εν λόγω ρητρών. Η Raiffeisen Bank και η BRD Groupe Societé Générale άσκησαν έφεση κατά της πρωτόδικης απόφασης.

Στο πλαίσιο αυτό, το Tribunalul Specializat Mureș (ειδικό δικαστήριο Mureș, Ρουμανία) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η οδηγία 93/13 εξακολουθεί να εφαρμόζεται μετά την πλήρη εκτέλεση μιας σύμβασης και, ενδεχομένως, αν η αγωγή περί επιστροφής των ποσών που

εισπράχθηκαν δυνάμει συμβατικών ρητρών οι οποίες κρίθηκαν καταχρηστικές μπορεί να υπόκειται σε τριετή προθεσμία παραγραφής μετά τη λύση της σύμβασης.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο υπενθυμίζει, κατ' αρχάς, ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να μην εφαρμόσει καταχρηστική ρήτρα επιβάλλουσα την καταβολή ποσών τα οποία αποδεικνύονται ως αχρεωστήτως καταβληθέντα συνεπάγεται την επιστροφή των εν λόγω ποσών (σκέψη 54).

Εντούτοις, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, ελλείψει ρυθμίσεως από το δίκαιο της Ένωσης, οι διαδικαστικοί κανόνες των ένδικων προσφυγών προς εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών της Ένωσης απόκεινται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους. Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από τους διέποντες παρόμοια ένδικα βοηθήματα του εσωτερικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας) και δεν πρέπει να καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από την έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (σκέψη 57).

Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το σύστημα προστασίας βασίζεται στην παραδοχή ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία. Συναφώς, ακόμη και αν η τριετής προθεσμία παραγραφής φαίνεται, κατ' αρχήν, ουσιαστικά επαρκής για την εκ μέρους του καταναλωτή προετοιμασία και άσκηση αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος, στο μέτρο που αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία πλήρους εκτέλεσης της σύμβασης, εντούτοις, η εν λόγω προθεσμία ενδέχεται να έχει λήξει προτού ο καταναλωτής λάβει γνώση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας η οποία περιέχεται στη σύμβαση. Επομένως, η προθεσμία αυτή δεν είναι ικανή να διασφαλίσει την αποτελεσματική προστασία του καταναλωτή (σκέψεις 64, 66 και 67).

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο περιορισμός της προστασίας που παρέχεται στον καταναλωτή μόνον κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της επίμαχης σύμβασης δεν συμβιβάζεται με το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η ως άνω οδηγία. Επομένως, η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιτρέπει να υπόκειται η άσκηση αγωγής για την επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων σε τριετή προθεσμία παραγραφής, η οποία αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία λύσης της επίμαχης σύμβασης, ανεξαρτήτως αν ο καταναλωτής γνώριζε ή μπορούσε ευλόγως να γνωρίζει, κατά την ημερομηνία αυτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας της σύμβασης αυτής (σκέψεις 73 και 75).

Όσον αφορά την αρχή της ισοδυναμίας, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι τήρησή της επιβάλλει να εφαρμόζεται ο επίμαχος εθνικός κανόνας αδιακρίτως τόσο στις ένδικες προσφυγές που στηρίζονται σε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης όσο και σ' εκείνες που στηρίζονται σε μη τήρηση του εσωτερικού δικαίου, εφόσον έχουν παρόμοιο αντικείμενο και παρόμοια αιτία. Συναφώς αντιτίθεται σε ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας κατά την οποία η προθεσμία παραγραφής στην περίπτωση αγωγής για την επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν βάσει καταχρηστικής ρήτρας αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία πλήρους εκτέλεσης της σύμβασης αυτής, ενώ η ίδια προθεσμία αρχίζει να τρέχει, στην περίπτωση παρόμοιας αγωγής του εσωτερικού δικαίου, από την ημερομηνία δικαστικής διαπίστωσης της αιτίας στην οποία στηρίζεται η αγωγή (σκέψεις 76, 77 και 82).

3. Ειδικές δικονομικές λεπτομέρειες

Απόφαση της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová (C-377/14, [EU:C:2016:283](#))

Εθνικοί κανόνες που διέπουν τη διαδικασία αφερεγγυότητας – Οφειλές από σύμβαση καταναλωτικής πίστης – Αποτελεσματική δικαστική προσφυγή

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε τσεχική ρύθμιση η οποία δεν αναγνώριζε στα εθνικά δικαστήρια αρμοδιότητα αυτεπάγγελτης εξέτασης της τήρησης, από τους επαγγελματίες, των κανόνων του δικαίου της Ένωσης στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών, όσον αφορά μεταξύ άλλων τις συμβατικές ρητρες που περιέχονται σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης.

Το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντίκειται σε εθνική ρύθμιση η οποία, αφενός, δεν παρέχει στο δικαστήριο την ευχέρεια να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρητρών που περιέχονται σε συμβάσεις της κατηγορίας αυτής, μολονότι έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, και, αφετέρου, του επιτρέπει να εξετάσει ορισμένες μόνον απαιτήσεις και για περιορισμένο αριθμό λόγων (σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, [EU:C:2018:367](#))⁵⁰

Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα – Εθνική νομοθεσία που προβλέπει ειδικές δικονομικές απαιτήσεις για την προβολή καταχρηστικότητας Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα – Αρχή της ισοδυναμίας – Δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, μεταξύ ενός ιδιώτη και συγγκικής τράπεζας, ήταν αίτημα για τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ορισμένων ρητρών σύμβασης στεγαστικού δανείου, το οποίο εκταμιεύθηκε και αποπληρώθηκε σε συγγκικά φιορίνια (HUF), αλλά είχε συνομολογηθεί σε ελβετικά φράγκα (CHF) βάσει της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ίσχυε κατά την ημερομηνία της πληρωμής.

Οι εθνικοί κανόνες προβλέπουν συμπληρωματικές δικονομικές απαιτήσεις εις βάρος του διαδίκου (ενάγοντος ή εναγομένου) ο οποίος, μεταξύ της 1ης Μαΐου 2004 και της 26ης Ιουλίου 2014, συνήψε σύμβαση δανείου, με την ιδιότητα του καταναλωτή, που περιέχει καταχρηστική συμβατική ρήτρα σχετική με τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας, με τη διευκρίνιση ότι, βάσει των εν λόγω συμπληρωματικών απαιτήσεων, προκειμένου να μπορούν να ασκηθούν ενώπιον των δικαστηρίων τα δικαιώματα που απορρέουν από την ακυρότητα των εν λόγω συμβάσεων που έχουν συναφθεί με καταναλωτές και, ειδικότερα, προκειμένου το δικαστήριο να μπορέσει να επιληφθεί της ουσίας της υπόθεσης, απαιτείται η κατάθεση στο πλαίσιο πολιτικής δίκης δικογράφου με υποχρεωτικό περιεχόμενο (σκέψη 27).

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει κατ' αρχάς ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν εναρμονίζει τις διαδικασίες ελέγχου του φερόμενου ως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας. Συνεπώς, οι

⁵⁰ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται επίσης υπό τον τίτλο I.1. «Κατά τόπον πεδίο εφαρμογής: εφαρμογή της οδηγίας 93/13 ελλείψει διασυννοριακού στοιχείου».

διαδικασίες αυτές διέπονται από το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που ρυθμίζουν παρόμοιες καταστάσεις υποκείμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και ότι προβλέπουν αποτελεσματική δικαστική προστασία, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (σκέψη 35).

Πρώτον, εξετάζοντας την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η επιβολή πρόσθετων δικονομικών απαιτήσεων στον καταναλωτή ο οποίος αντλεί τα δικαιώματά του από το δίκαιο της Ένωσης δεν συνεπάγεται, αυτή καθαυτήν, ότι οι εν λόγω δικονομικές προϋποθέσεις είναι λιγότερο ευνοϊκές για τον ίδιο. Συγκεκριμένα, η κατάσταση πρέπει να εξετασθεί λαμβανομένων υπόψη της θέσης που έχουν οι εν λόγω δικονομικές διατάξεις στο σύνολο της επίμαχης διαδικασίας, της διεξαγωγή της διαδικασίας αυτής και των ιδιομορφιών των διατάξεων αυτών ενώπιον των εθνικών αρχών (σκέψη 43). Οι επίμαχες στην κύρια δίκη δικονομικές απαιτήσεις, δεδομένης της θέσης που κατέχουν στο πλαίσιο του συστήματος που εγκαθίδρυσε ο Ούγγρος νομοθέτης αποβλέποντας στην εντός εύλογης προθεσμίας διεκπεραίωση ενός πολύ μεγάλου αριθμού ενδίκων διαφορών με αντικείμενο συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα περιλαμβάνουσες καταχρηστικές ρητρες, δεν μπορούν κατ' αρχήν να χαρακτηρισθούν ως λιγότερο ευνοϊκές σε σύγκριση με εκείνες που ισχύουν για παρόμοια ένδικα βοηθήματα που δεν αφορούν δικαιώματα απορρέοντα από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, υπό την επιφύλαξη των επαληθεύσεων τις οποίες καλείται να διενεργήσει το αιτούν δικαστήριο, τέτοιες απαιτήσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν ασυμβίβαστες προς την αρχή της ισοδυναμίας (σκέψη 48).

Όσον αφορά, δεύτερον, την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέψουν δικονομικές προϋποθέσεις που θα παρέχουν τη δυνατότητα τήρησης των δικαιωμάτων που οι διάδικοι αντλούν από την οδηγία 93/13 για την καταπολέμηση της χρήσης καταχρηστικών ρητρών ενέχει απαίτηση περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, που κατοχυρώνεται επίσης στο άρθρο 47 του Χάρτη. Η προστασία αυτή πρέπει να ισχύει τόσο για τον καθορισμό των δικαιοδοτικών οργάνων που είναι αρμόδια να επιλαμβάνονται των ενδίκων βοηθημάτων που στηρίζονται στο δίκαιο της Ένωσης όσο και για τον καθορισμό των λεπτομερών δικονομικών προϋποθέσεων που αφορούν τα ένδικα αυτά βοηθήματα (σκέψη 49). Εντούτοις, η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη. Επομένως, το γεγονός ότι συγκεκριμένη διαδικασία περιλαμβάνει ορισμένες δικονομικές απαιτήσεις τις οποίες ο καταναλωτής οφείλει να τηρήσει προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματά του δεν σημαίνει παρ' όλα αυτά ότι αυτός στερείται αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Συγκεκριμένα, καίτοι η οδηγία 93/13 επιβάλλει, σε διαφορά μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, μια ενεργητική παρέμβαση, μη εξαρτώμενη από τους συμβαλλομένους, εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς, η τήρηση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας δεν απαγορεύει κατ' αρχήν στο επιληφθέν δικαστήριο να καλέσει τον καταναλωτή να προσκομίσει ορισμένα στοιχεία προς στήριξη των αξιώσεών του (σκέψη 50).

Κατά το Δικαστήριο, μολονότι είναι αληθές ότι οι επίδικοι στην κύρια δίκη δικονομικοί κανόνες απαιτούν πρόσθετη προσπάθεια εκ μέρους του καταναλωτή, εντούτοις οι κανόνες αυτοί, καθόσον σκοπούν την αποσυμφόρηση του δικαστικού συστήματος, συνιστούν, λόγω του αριθμού των επίμαχων ενδίκων διαφορών, μέτρο προς αντιμετώπιση μιας έκτακτης κατάστασης και εξυπηρετούν το γενικό συμφέρον της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Οι εν λόγω κανόνες, υπό την έννοια αυτή, μπορούν να υπερισχύσουν έναντι των ειδικών

συμφερόντων, υπό την προϋπόθεση ότι δεν βαίνουν πέραν του μέτρου που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού τους (σκέψη 51). Εν προκειμένω, δεδομένου του σκοπού αποσυμφόρησης του δικαστικού συστήματος, δεν προκύπτει, πράγμα που απόκειται πάντως στο αιτούν δικαστήριο να επαληθεύσει, ότι οι κανόνες που επιβάλλουν στον καταναλωτή την υποχρέωση να υποβάλει ποσοτικοποιημένο αίτημα το οποίο συνίσταται, εν μέρει τουλάχιστον, σε εκκαθάριση λογαριασμών την οποία έχει ήδη καταρτίσει το οικείο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα και να καθορίσει την έννομη συνέπεια την οποία ζητεί από το εθνικό δικαστήριο να εφαρμόσει σε περίπτωση που η επίμαχη σύμβαση δανείου, ή ορισμένες ρήτρες της, είναι άκυρες, είναι τόσο περίπλοκοι και επιβάλλουν τόσο επαχθείς απαιτήσεις ώστε οι κανόνες αυτοί να θίγουν δυσανάλογα το δικαίωμα του καταναλωτή σε αποτελεσματική δικαστική προστασία (σκέψη 52).

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 επιτρέπει, κατ' αρχήν, εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ειδικές δικονομικές απαιτήσεις για αγωγές καταναλωτών που συνήψαν συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα περιλαμβάνουσες ρήτρα σχετικά με τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας ή/και ρήτρα σχετικά με δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης, υπό την προϋπόθεση ότι η διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών μιας τέτοιας σύμβασης καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής ελλείψει των καταχρηστικών αυτών ρητρών (σημείο 1 του διατακτικού).

Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, [EU:C:2018:711](#))

Διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή το οποίο εξασφαλίζει απαιτήσεις που πηγάζουν από σύμβαση καταναλωτικού δανείου

Το 2015 η εταιρία Profi Credit Polska χορήγησε σε δανειολήπτη καταναλωτικό δάνειο. Η εξόφληση του δανείου ήταν εγγυημένη, δυνάμει ρήτρας της τυποποιημένης σύμβασης, με γραμμάτιο σε διαταγή εκδοθέν και υπογεγραμμένο από τον δανειολήπτη, χωρίς να προσδιορίζεται το ασφαλιζόμενο ποσό.

Κατόπιν της αδυναμίας του δανειολήπτη να αποπληρώσει το δάνειο, η Profi Credit Polska τον ενημέρωσε ότι το γραμμάτιο σε διαταγή είχε συμπληρωθεί μέχρι του ύψους των οφειλόμενων σε εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης δανείου ποσών. Εξάλλου, η εν λόγω εταιρία υπέβαλε ενώπιον του Sąd Rejonowy w Siemianowicach Śląskich I Wydział Cywilny (πρωτοδικείου Siemianowice Śląskie, Πολωνία, στο εξής: εθνικό δικαστήριο) αίτηση για την έκδοση διαταγής πληρωμής κατά του δανειολήπτη, βασισμένη στο εν λόγω γραμμάτιο σε διαταγή.

Βάσει του εφαρμοστέου πολωνικού δικονομικού δικαίου, η διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής διεξάγεται σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, η εκτίμηση σχετικά με το κύρος του γραμματίου σε διαταγή μπορεί μεν να διενεργηθεί αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή, αλλά περιορίζεται στην εξέταση της τυπικής νομιμότητας αυτού. Στο δεύτερο στάδιο, σε περίπτωση κατά την οποία ο οφειλέτης που ορίζεται στο εν λόγω γραμμάτιο σε διαταγή έχει ασκήσει ανακοπή κατά της διαταγής πληρωμής, ο οφειλέτης μπορεί όχι μόνο να αμφισβητήσει την ενοχή από το γραμμάτιο, αλλά και την προϋφιστάμενη βασική σχέση, ήτοι τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης.

Εντούτοις, εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο διερωτήθηκε αν η πολωνική διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή ήταν σύμφωνη με την οδηγία 93/13. Συγκεκριμένα, το εθνικό δικαστήριο επισήμανε ότι, στην πράξη, η αίτηση έκδοσης διαταγής πληρωμής συνοδεύεται μόνον από το νομοτύπως συμπληρωμένο γραμμάτιο σε διαταγή και όχι από τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης. Επομένως, για την έκδοση διαταγής πληρωμής, αρκεί να εξακριβωθεί ότι το γραμμάτιο σε διαταγή καταρτίστηκε προσηκόντως, τηρουμένης της πολωνικής νομοθεσίας περί συναλλαγματικών και γραμματίων. Ως εκ τούτου, ο έλεγχος του εθνικού δικαστηρίου περιορίζεται στο περιεχόμενο του γραμματίου σε διαταγή και δεν μπορεί να επεκταθεί στη σύμβαση καταναλωτικής πίστης, ακόμη και αν το εθνικό δικαστήριο έχει λάβει γνώση αυτής. Συνεπώς, απόκειται στον καταναλωτή να ασκήσει ανακοπή κατά της διαταγής πληρωμής προκειμένου να διαπιστωθεί ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας ορισμένων ρητρών της εν λόγω σύμβασης.

Επιληφθέν αιτήσεως προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει την έκδοση διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή εκδοθέντος νομοτύπως το οποίο εξασφαλίζει απαίτηση απορρέουσα από σύμβαση καταναλωτικής πίστης, όταν ο δικαστής που επιλαμβάνεται αίτησης για την έκδοση διαταγής πληρωμής δεν έχει την εξουσία να εξετάσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών της σύμβασης αυτής. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η εν λόγω ασυμβατότητα παραμένει καθόσον οι προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος ανακοπής κατά της οικείας διαταγής πληρωμής δεν διασφαλίζουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που αντλεί ο καταναλωτής από την οδηγία αυτή (διατακτικό).

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, εφόσον διαθέτει τα προς τούτο αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία, ισχύει επίσης στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης διαταγής πληρωμής. Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που παρέχονται στους καταναλωτές από την εν λόγω οδηγία κατοχυρώνεται μόνον εφόσον το εθνικό δικονομικό σύστημα παρέχει τη δυνατότητα να πραγματοποιηθεί, στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης διαταγής πληρωμής ή της διαδικασίας εκτέλεσης της εν λόγω διαταγής πληρωμής, αυτεπάγγελτος έλεγχος του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της οικείας σύμβασης. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, στο μέτρο που ο έλεγχος του εθνικού δικαστηρίου περιορίζεται στο γραμμάτιο σε διαταγή και δεν μπορεί να αφορά τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης, το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να εξετάσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας της εν λόγω σύμβασης, καθόσον δεν διαθέτει όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία προς τούτο (σκέψεις 42 έως 47).

Εξάλλου, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, ελλείψει εναρμόνισης στο δίκαιο της Ένωσης των διαδικασιών εξέτασης του φερόμενου ως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, οι διαδικασίες αυτές διέπονται, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, από την έννομη τάξη των κρατών μελών, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούν την αρχή της ισοδυναμίας και σέβονται το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής. Συγκεκριμένα, αφενός, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι δεν διαθέτει κανένα στοιχείο ικανό να δημιουργήσει αμφιβολία ως προς τη συμφωνία με την αρχή αυτή της πολωνικής κανονιστικής ρύθμισης σχετικά με τη διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής βάσει γραμματίου σε διαταγή. Αφετέρου, όσον αφορά το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει αν οι προβλεπόμενες από το εθνικό δίκαιο προϋποθέσεις κίνησης της

διαδικασίας ανακοπής προκαλούν μη αμελητέο κίνδυνο να μην ασκήσουν οι καταναλωτές την απαιτούμενη ανακοπή. Επομένως, προκειμένου να διασφαλίζεται το δικαίωμά τους αποτελεσματικής προσφυγής, οι καταναλωτές πρέπει να έχουν τη δυνατότητα άσκησης προσφυγής ή ανακοπής υπό εύλογες δικονομικές προϋποθέσεις, ούτως ώστε η άσκηση των δικαιωμάτων που αντλούν από την οδηγία 93/13 να μην αποδυναμώνεται, μεταξύ άλλων, λόγω προθεσμιών και δαπανών στις οποίες υπόκεινται (σκέψεις 57, 58, 61 και 63).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο τονίζει ότι, μολονότι ο Πολωνός καταναλωτής έχει το δικαίωμα να ανακόψει τη διαταγή πληρωμής, η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος εξαρτάται από ιδιαιτέρως περιοριστικές προϋποθέσεις. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο εν λόγω καταναλωτής διαθέτει προθεσμία δύο εβδομάδων για να ασκήσει ανακοπή και πρέπει να καταβάλει τα τρία τέταρτα των δικαστικών εξόδων όταν ασκεί ανακοπή. Επομένως, δεδομένου ότι ο καταναλωτής πρέπει να προβεί, εντός προθεσμίας δύο εβδομάδων από την επίδοση της διαταγής πληρωμής, στην επίκληση των πραγματικών περιστατικών και στην προσκόμιση των αποδεικτικών στοιχείων που παρέχουν στον δικαστή τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει την εκτίμηση της ανακοπής και ότι επιβαρύνεται λόγω του τρόπου υπολογισμού των δικαστικών εξόδων, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υφίσταται μη αμελητέος κίνδυνος ο εν λόγω καταναλωτής να μην ασκήσει την απαιτούμενη ανακοπή (σκέψεις 64 έως 68 και 70).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΟΥ ΕΞΕΤΑΣΤΗΚΑΝ

(ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ)

<u>Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, <i>Océano Grupo Editorial</i> (C-240/98 έως C-244/98, EU:C:2000:346)</u>	σ. 18 και 35
<u>Απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2001, <i>Cape κ.λπ. (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-541/99 και C-542/99, EU:C:2001:625)</i></u>	σ. 3
<u>Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2002, <i>Cofidis</i> (C-473/00, EU:C:2002:705)</u>	σ. 38
<u>Απόφαση της 1ης Απριλίου 2004, <i>Freiburger Kommunalbauten</i> (C-237/02, EU:C:2004:209)</u>	σ. 34
<u>Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2006, <i>Mostaza Claro</i> (C-168/05, EU:C:2006:675)</u>	σ. 45
<u>Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, <i>Pannon GSM</i> (C-243/08, EU:C:2009:350)</u>	σ. 35
<u>Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2009, <i>Asturcom Telecomunicaciones</i> (C-40/08, EU:C:2009:615)</u>	σ. 46
<u>Απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, <i>Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid</i> (C-484/08, EU:C:2010:309)</u>	σ. 16
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 9ης Νοεμβρίου 2010, <i>VB Pénzügyi Lízing</i> (C-137/08, EU:C:2010:659)</u>	σ. 26 και 36
<u>Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2012, <i>Pereničová και Perenič</i> (C-453/10, EU:C:2012:144)</u>	σ. 48
<u>Απόφαση της 26ης Απριλίου 2012, <i>Invitel</i> (C-472/10, EU:C:2012:242)</u>	σ. 27 και 64
<u>Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012, <i>Banco Español de Crédito</i> (C-618/10, EU:C:2012:349)</u>	σ. 49
<u>Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, <i>Aziz</i> (C-415/11, EU:C:2013:164)</u>	σ. 23 και 44
<u>Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, <i>RWE Vertrieb</i> (C-92/11, EU:C:2013:180)</u>	σ. 7 και 28
<u>Απόφαση της 16ης Ιανουαρίου 2014, <i>Constructora Principado</i> (C-226/12, EU:C:2014:10)</u>	σ. 24
<u>Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2014, <i>Pohotovostí</i> (C-470/12, EU:C:2014:101)</u>	σ. 65

<u>Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282)</u>	σ. 12, 29 και 50
<u>Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2014, Sánchez Morcillo και Abril García (C-169/14, EU:C:2014:2099)</u>	σ. 68
<u>Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2015, Unicaja Banco και Caixabank (C-482/13, C-484/13, C-485/13 και C-487/13, EU:C:2015:21)</u>	σ. 56
<u>Απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637)</u>	σ. 70
<u>Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2016, Finanmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98)</u>	σ. 39
<u>Απόφαση της 14ης Απριλίου 2016, Sales Sinués (C-381/14 και C-385/14, EU:C:2016:252)</u>	σ. 66
<u>Απόφαση της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283)</u>	σ. 74
<u>Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Biuro podróży «Partner» (C-119/15, EU:C:2016:987)</u>	σ. 71
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980)</u>	σ. 61
<u>Απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60)</u>	σ. 40
<u>Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andrićius κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703)</u>	σ. 13 και 29
<u>Απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, EU:C:2018:320)</u>	σ. 4 και 37
<u>Απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367)</u>	σ. 3 και 74
<u>Απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Banco Santander (C-96/16 και C-94/17, EU:C:2018:643)</u>	σ. 19 και 58
<u>Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711)</u>	σ. 76
<u>Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, OTP Bank και OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750)</u>	σ. 8, 22 και 30
<u>Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2019, Rouvin και Dijoux (C-590/17, EU:C:2019:232)</u>	σ. 5

<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria (C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250)</u>	σ. 58
<u>Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank (C-621/17, EU:C:2019:820)</u>	σ. 31
<u>Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819)</u>	σ. 51
<u>Απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2019, Kanyeba κ.λπ. (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-349/18 έως C-351/18, EU:C:2019:936)</u>	σ. 53 και 60
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch (C-125/18, EU:C:2020:138)</u>	σ. 9 και 54
<u>Απόφαση της 11ης Μαρτίου 2020, Lintner (C-511/17, EU:C:2020:188)</u>	σ. 37
<u>Απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, Condominio di Milano, via Meda (C-329/19, EU:C:2020:263)</u>	σ. 6
<u>Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Ibercaja Banco (C-452/18, EU:C:2020:536)</u>	σ. 20, 23, 32 και 61
<u>Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Raiffeisen Bank και BRD Groupe Societé Générale (C-698/18 και C-699/18, EU:C:2020:537)</u>	σ. 72
<u>Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Banca Transilvania (C-81/19, EU:C:2020:532)</u>	σ. 10
<u>Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska κ.λπ. (C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631)</u>	σ. 14 και 17
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Ibercaja Banco (C-600/19, EU:C:2022:394)</u>	σ. 41
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, SPV Project 1503 κ.λπ. (C-693/19 και C-831/19, EU:C:2022:395)</u>	σ. 42
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Impuls Leasing România (C-725/19, EU:C:2022:396)</u>	σ. 43
<u>Απόφαση (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 17ης Μαΐου 2022, Unicaja Banco (C-869/19, EU:C:2022:397)</u>	σ. 62
<u>Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, D.V. (Δικηγορική αμοιβή – Αρχή της ωριαίας χρεώσεως) (C-395/21, EU:C:2023:14)</u>	σ. 15, 22, 33 και 55

